

ST

07348

vrije universiteit te amsterdam jaarboek 1987 - 1988

VRIJE UNIVERSITEIT
bibliotheek Sociologie/Politologie
van Eeghenstraat 112
1071 GM AMSTERDAM

Uitgave: Vrije Universiteit, Amsterdam
Samenstelling: Bureau Rector Magnificus
Fotografische bijdragen: Audio Visueel Centrum (tenzij anders vermeld)
Inlichtingen: Dienst Pers en Voorlichting
De Boelelaan 1105, Postbus 7161, 1007 MC Amsterdam
Telefoon 020 - 548 26 71
Druk: Grafisch Bedrijf Papyrus b.v., Diemen

inhoud

	blz.
Eredoctores	5
Bestuur van de Vereniging voor christelijk wetenschappelijk onderwijs	7
Universiteitsraad	8
College van Bestuur	9
College van Dekanen	9
Rectores Magnifici, Conrectoren	11
Opening der Lessen:	13
Herdenking overledenen	14
Bestuursbeschouwing door drs. S.J. Noorda	17
Rede drs. P. Bukman	31
Dies Natalis 1987:	43
Diesrede	45
Verslag College van Dekanen 1987-1988	61
 Facta	 65
Nieuwbenoemde hoogleraren	69
Ambstaanvaardingen	80
Afscheidscolleges	84
In Memoriam	
prof.dr. G.J.D. Aalders H. Wzn.	86
dr. W.H. Toppen	90
prof.dr. W.J.H. Caron	92
 Studium Generale	 96
Kuyper-kathedr	99
Dom Helder Camara-lezing	101
Bezinningscentrum	102
Wetenschappelijke congressen	104
 Aantallen studenten	 108
Aantallen buitenlandse studenten	110
Aantallen examens-oude stijl en promoties	114
Aantallen examens-nieuwe stijl	119
Geslaagde geëxamineerden-oude stijl	121
Geslaagde geëxamineerden-nieuwe stijl	134
Gepromoveerden	147

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

eredoctores van de Vrije Universiteit

Dr. H. Colijn (†)	20-10-1930 rechtsgeleerdheid
Dr. J. Sebestijen (†)	20-10-1930 rechtsgeleerdheid
Dr. D. Bakker(†)	20-10-1930 godgeleerdheid
Dr. J.C. Rullmann (†)	20-10-1930 godgeleerdheid
Dr. J.J.C. van Dijk (†)	20-10-1938 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. Max H. Huber (†)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. J. Bohatec (†)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Dr. J. Schouten (†)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Dr. A.J. van der Merwe (†)	20-10-1952 letteren en wijsbegeerte
Prof.dr. Joh. C. van Rooy (†)	20-10-1952 letteren en wijsbegeerte
Prof.dr. E.G. Léonard (†)	20-10-1955 godgeleerdheid
Dr. H.W. Tilanus (†)	20-10-1958 rechtsgeleerdheid
Dr. A.A.L. Rutgers (†)	20-10-1959 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. J. Ellul	20-10-1965 rechtsgeleerdheid
Dr. E. Jonckheer (†)	20-10-1965 rechtsgeleerdheid
Dr. C. Rijnsdorp (†)	20-10-1965 letteren
Z.K.H. Bernhard	
Prins der Nederlanden	
Prins van Lippe Biesterfeld	20-10-1965 economische wetenschappen
Dr. P. Hoffmann (†)	20-10-1965 economische wetenschappen
Dr. Martin Luther King jr. (†)	20-10-1965 sociale wetenschappen
Prof.dr. T.S.G. Mulia (†)	20-10-1966 godgeleerdheid
Dr. M. Ruppert	20-10-1970 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. O. Notohamidjojo (†)	4- 9-1972 rechtsgeleerdheid
Dr. C.F. Beyers Naudé	20-10-1972 godgeleerdheid
Prof.dr. C.F. von Weiszäcker	20-10-1975 rechtsgeleerdheid
Dr. H.C. Bijvoet	20-10-1975 wiskunde en natuurwetenschappen
Dom Helder Pessoa Camara	20-10-1975 sociale wetenschappen
Prof.dr. A.G.M. van Melsen	20-10-1980 wiskunde en natuurwetenschappen
Dr. C.F. Barnaby	20-10-1980 wiskunde en natuurwetenschappen
Prof.dr. G. Duby	20-10-1980 letteren
Prof.dr. A.B. Frielink	20-10-1980 economische wetenschappen
Dr. H. Algra (†)	20-10-1980 sociale wetenschappen
Prof.dr. J. Míguez Bonino	20-10-1980 godgeleerdheid
Dr. Yap Thiam Hien	20-10-1980 rechtsgeleerdheid
Dr. F.E.R. de Maar	20-10-1980 geneeskunde
Mevrouw dr. S. Kruyt	20-10-1980 geneeskunde
Dr. J.P. Horder	21-10-1985 geneeskunde
Prof.dr. R. Girard	21-10-1985 letteren
Dr. Oe.H. Kapita	21-10-1985 godgeleerdheid

bestuur vereniging voor christe- lijk wetenschappelijk onderwijs

Mr. P. van Dijke, voorzitter (tot 1 januari 1988)

Mr. P.J. Biesheuvel, secretaris

Ds. K.M.R. van der Beek, vice-voorzitter (tot 1 januari 1988; voorzitter af 1 januari 1988)

Mr. A. Herstel, vice voorzitter (af 1 januari 1988)

D.P. Knoop (af 21 november 1987)

Mw. P.C. Lodders-Elfferich (af 28 mei 1988)

Mw. G.W. van Montfrans-Hartman

Drs. J.M. Mudde, penningmeester

Dr.mr. C. de Ru (tot 13 mei 1988)

Mw. H.L. van Stegeren-Keizer

Drs. C. Timmer (af 28 mei 1988)

H. van Namen, erelid

Mr. D. Schut, erelid

Prof.dr. G.J. Sizoo, erelid

P.J. Kruysse, algemeen secretaris

Mw. G. Velten, secretaresse van het bestuur

universiteitsraad

Voorzitter: C. Zeijlemaker

Griffier: Mw.mr. H.A. Eijkelestam

LEDEN

namens het wetenschappelijk personeel:

Prof.dr. A.P. Bos (OWP)

Drs. A. van Egmond (OWP)

Drs. A.W. Goedhart (DAK)

Dr. H. van de Graaf (DAK)

Dr. J.A. van Leuvenstijn (OWP)

Dr. L.F. Oltmann (OWP)

Mr. J.J.R. Polman (OWP) (af 1-4-1988)

Dr. C.J. Stoll (DAK)

Prof.mr. A.J.O. van Wassenauer van Catwijck (OWP) (tot 1-4-1988)

Prof.dr. R.P. Zuidema (OWP)

namens het technisch en administratief personeel:

H. Boelsma (OTAS)

J. Brederveld (OTAS) (tot 1-3-1988)

Dr. B.P.L.M. den Brinker (OTAS)

Mw. J. Eppinga (DAK)

Mw. H. Exel (DAK)

J.P. Gregoire (OTAS)

Mw.drs. H.M. Hülsmann (OTAS)

Mw.drs. O.M. Jukema (OTAS)

Dr. J.D. Krol (OTAS)

Mr. J.W. Mekking (DAK)

R.K. Popma (DAK)

R.I.G. Tonkens (DAK)

namens de studenten:

M.A.T.M. Arts (PKV)

M.E. Bosman (VUSO) (tot 1-3-1988)

R.J. van Houwelingen (VUSO)

Mw. A.G. Jilderda (PKV)

Mw. E.B. Klinkhammer (PKV)

A. Kuik (PKV)

H.M.N. Ragetli (VUSO) (af 1-3-1988)

R.T.B. Tan (JOVD)

M. Varekamp (PKV)

M.N.G.M. van de Ven (PKV)

B. de Witte (VUSO)

namens de Vereniging voor christelijk wetenschappelijk onderwijs:

D.M. Boogaard

Dr. J. Brug

Mw. J.G. Groeneveld-Louwerse

Drs. A.C. van Grootheest

Ds. A.C. Hofland

Mw.drs. M.G.W. Hofmann-Benit

Drs. C.P. Schwartz

college van bestuur

Drs. H.J. Brinkman, voorzitter
Dr.ir. A.W. de Jager, vice-voorzitter
Drs. S.J. Noorda
Drs. J.W.B. van Overhagen
Prof.dr. C. Datema, rector magnificus

Mr. H. Hoogenkamp, secretaris

College van Bestuur Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5482698

college van dekanen*

Prof.dr. C. Datema, voorzitter
Prof.dr. A. Wessels
Prof.mr. J.A. Winter
Prof.dr. L. Feenstra
Prof.dr. P.F. van der Stelt
Prof.dr. M.A. Maurice, secretaris
Prof.dr. E. Boeker

Prof.dr. U.A.Th. Brinkman
Prof.dr. H.F. Vugts
Prof.dr. J. Joosse
Prof.dr. M.H. Schenkeveld
Prof.dr. S. Huisman

Prof.dr. J. de Wit

Prof.dr. J. van Putten

Prof.dr. P.P. Kirschenmann

Rector Magnificus
Faculteit der Godgeleerdheid
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Faculteit der Geneeskunde
Faculteit der Tandheelkunde
Faculteit der Wiskunde en Informatica
Faculteit der Natuurkunde en
Sterrenkunde
Faculteit der Scheikunde
Faculteit der Aardwetenschappen
Faculteit der Biologie
Faculteit der Letteren
Faculteit der Economische
Wetenschappen en Econometrie
Faculteit der Psychologie en Pedagogi-
sche Wetenschappen
Faculteit der Sociaal-Culturele
Wetenschappen
Faculteit der Wijsbegeerte

*per 1-9-1987; voor mutaties zie verslag College van Dekanen, pag. 61 van dit jaarboek.

Prof.dr. H.C.G. Kemper
Prof.dr. P.G. Smelik
Prof.dr. P.J.I.M. de Waart

Faculteit der Bewegingswetenschappen
Conrector
Conrector

rectores magnifici

1880—1882 Dr. A. Kuyper	1923 Dr. C. van Gelderen
1882 Dr. F.L. Rutgers	1924 Dr. L. Bouman
1883 Dr. Ph.J. Hoedemaker	1925 Dr. F.W. Grosheide
1884 Mr. D.P.D. Fabius	1926 Dr. A. Goslinga
1885 F.W.J. Dilloo	1927 Dr. A.A. van Schelven
1886 Dr. J. Woltjer	1928 Dr. G.Ch. Aalders
1887 Jhr.mr. A.F. de Savornin-Lohman	1929 Dr. H.J. Pos
1888 Dr. A. Kuyper	1930 Dr. H.H. Kuyper
1889 Dr. F.L. Rutgers	1931 Dr. H. Dooyeweerd
1890 Mr. D.P.D. Fabius	1932 Dr. D.H.Th. Vollenhoven
1891 Dr. J. Woltjer	1933 Mr. V.H. Rutgers
1892 Dr. A. Kuyper	1934 Dr. J. Wille
1893 Jhr.mr. A.F. de Savornin-Lohman	1935 Dr. L. van der Horst
1894 Dr. F.L. Rutgers	1936 Dr. J. Waterink
1895 Mr. D.P.D. Fabius	1937 Dr. G.J. Sizoo
1896 Dr. J. Woltjer	1938 Dr. J.F. Koksma
1897 Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1939 Dr. A. Sizoo
1898 Dr. F.L. Rutgers	1940—1942 Mr. V.H. Rutgers
1899 Dr. A. Kuyper	1942 Dr. D. Nauta
1900 Mr. D.P.D. Fabius	1943—1945 Mr. J. Oranje
1901 Dr. J. Woltjer	1945 Dr. J. Coops
1902 Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1946 Dr. R.H. Woltjer
1903 Dr. H.H. Kuyper	1947 Mr. P.A. Diepenhorst
1904 Dr. H. Bavinck	1948 Dr. F.W. Grosheide
1905 P. Biesterveld	1949 Dr. G.Ch. Aalders
1906 Dr. F.L. Rutgers	1950 Dr. H. Dooyeweerd
1907 Mr. D.P.D. Fabius	1951 Dr. D.H.Th. Vollenhoven
1908 Dr. J. Woltjer	1952 Dr. G.J. Sizoo
1909 Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1953 Dr. J.F. Koksma
1910 Dr. H.H. Kuyper	1954 Dr. J. Waterink
1911 Dr. H. Bavinck	1955 Dr. D. Nauta
1912 Dr. R.H. Woltjer	1956 Dr. W.H. Gispen
1913 Mr. A. Anema	1957 Dr. G.H.A. Grosheide F.Wzn.
1914 Mr. P.A. Diepenhorst	1958 Dr. G.C. Berkouwer
1915 Dr. C. van Gelderen	1959 Mr. P.J. Verdam
1916 Dr. L. Bouman	1960 Mr. I.A. Diepenhorst
1917 Dr. P.A.E. Sillevs Smitt	1961 Dr. H. Smitskamp
1918 Dr. F.W. Grosheide	1962 Mr. W.F. de Gaay Fortman
1919 Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1963 Dr. F. de Roos
1920 Dr. H.H. Kuyper	1964 Dr. R. Schippers
1921 Dr. R.H. Woltjer	1965—1972 Mr. W.F. de Gaay Fortman
1922 Mr. P.A. Diepenhorst	

1972—1976 Mr. I.A. Diepenhorst
1976—1977 Mr. J. de Ruiter
(tot 19-12-1977)
1978—1979 Dr. D.M. Schenkeveld
(vanaf 1-2-1978)

1979—1983 Dr. H. Verheul
1983—1987 Dr. P.J.D. Drenth
1987— Dr. C. Datema

conrectoren

1965—1967 Dr. J. Lever
1965—1967 Dr. W.J. Wieringa
1967—1976 Dr. G.E. Meuleman
1967—1969 Dr. T.D. Stahlie
1969—1972 Dr. J. Blok
1972—1976 Dr. F. van Faassen
1976—1978 Dr. D.M. Schenkeveld
1977—1979 Dr. H. Verheul
1978—1980 Dr. E. van Dijk
1979—1981 Mr.dr. D.C. Mulder
1980—1984 Dr. J.P. Kuiper
1981—1983 Dr. D.Th. Kuiper
1983—1985 Dr. G. Somsen
1984—1987 Dr. C. Datema
1985— Dr. P.G. Smelik
1987— Dr. P.J.I.M. de Waart

Opening der Lessen

Maandag 5 september 1988

Aula

Dienst van Woord en Gebed.

Voorganger: ds. S.A. Boonstra, universiteitspastor.

Bespeling Couperinorgel door prof.dr. Ewald Kooiman, universiteitsorganist.

Aula

Bijeenkomst van de Universiteitsraad.

Herdenking van de overledenen door de heer

C. Zeijlemaker, voorzitter van de raad.

Bestuursbeschouwing door drs. S.J. Noorda, aftredend lid van het College van Bestuur: 'Verschil mag er zijn; het universitaire onderwijs tussen systeemdwang en studievrijheid'.

Rede door drs. P. Bukman, minister van Ontwikkelingssamenwerking: 'Biotechnologie en ontwikkelings-samenwerking; perspectieven en grenzen'.

Muzikaal intermezzo door prof.dr. W.A.M. van der Kwast (piano), prof.dr. F. Plasschaert (altviool) en de heer L. Hoekstra (klarinet): Trio voor piano, altviool en klarinet KV 498 (Kegelstatt-trio) van Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791), de delen andante en menuetto.

Muzikale omlijsting door prof.dr. Ewald Kooiman (orgel): Suite du premier ton van Nicolas Lebègue (1630-1702) en Grand Dialogue van Louis Marchand (1669-1772).

Herdenking van de leden van de gemeenschap van de Vrije Universiteit die in de periode 7 september 1987 - 5 september 1988 zijn overleden.

Aris Zondervan	student in de Biologie
Dirk Tobias Broerse	glasinstrumentmaker Faculteit der Scheikunde
Johannes Theodorus Maria van Amsterdam	student in de Politicologie
Gerhard Jean Daniël Aalders H. Wzn.	emeritus hoogleraar Faculteit der Letteren
Jannes Hendrik van Leeuwen	technicus afdeling Electronica Faculteit der Biologie
Willem Herman Toppen	emeritus lector Faculteit der Letteren
Josephus Cornelius Michaël Sikkers	laboratorium-assistent Faculteit Natuur- en Sterrenkunde
Lieuwe van der Meer	gewezen hoofd Centrale Technische Dienst
Joannes Gerlachus Linssen	archivaris Bureau Post en Archiefzaken
Willem Johannes Hubertus Caron	emeritus hoogleraar Faculteit der Letteren
Timon Christiaan Maria Spierings	hoofd van de buitendienst Faculteit der Aardwetenschappen
Elisabeth Korevaar	conservator Historisch Documentatiecentrum
Janneke Hoepelingh	studente in de Rechtsgeleerdheid
Carel Gustaaf Felderhoff	gewezen medewerker reproductiedienst Gebouwbeheer
Leonardus Cornelis Bijl	wetenschappelijk assistent Faculteit der Rechtsgeleerdheid

*Niemand van ons leeft voor zichzelf alleen,
of sterft zichzelf.
Wij zijn met Christus één.*

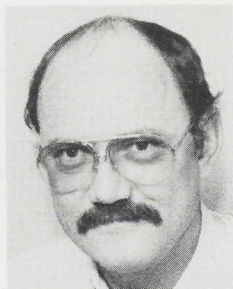
*Wanneer wij leven, leven wij voor Hem.
Wanneer wij sterven, horen wij Zijn stem.*

*In leven en in sterven weten wij:
Wij zijn geborgen in Zijn heerschappij.*

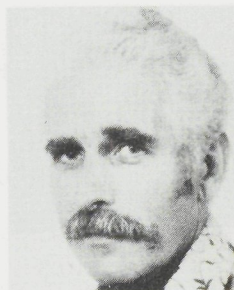

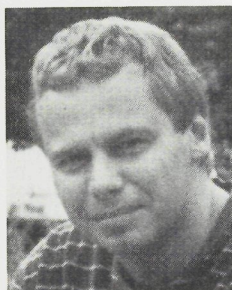
Aris Zondervan
1967-1987

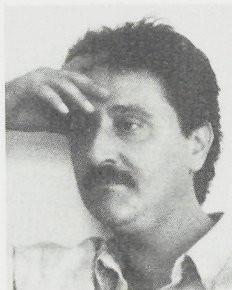
Dirk Tobias Broerse
1948-1987

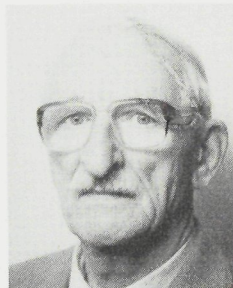
Johannes Theodorus
Maria van Amsterdam
1936-1987

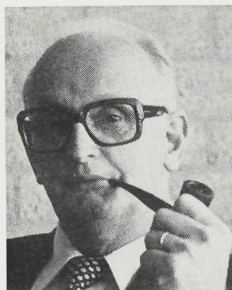
Jannes Hendrik
van Leeuwen
1953-1987

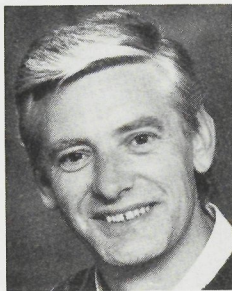
Josephus Cornelius
Michael Sikkers
1947-1988

Lieuwe van der Meer
1915-1988

Johannes Gerlachus
Linssen
1923-1988

Timon Christiaan
Maria Spierings
1943-1988

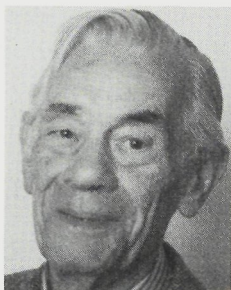

Elisabeth Korevaar
1931-1988

Janneke Hoepelingh
1964-1988

Carel Gustaaf
Felderhoff
1915-1988

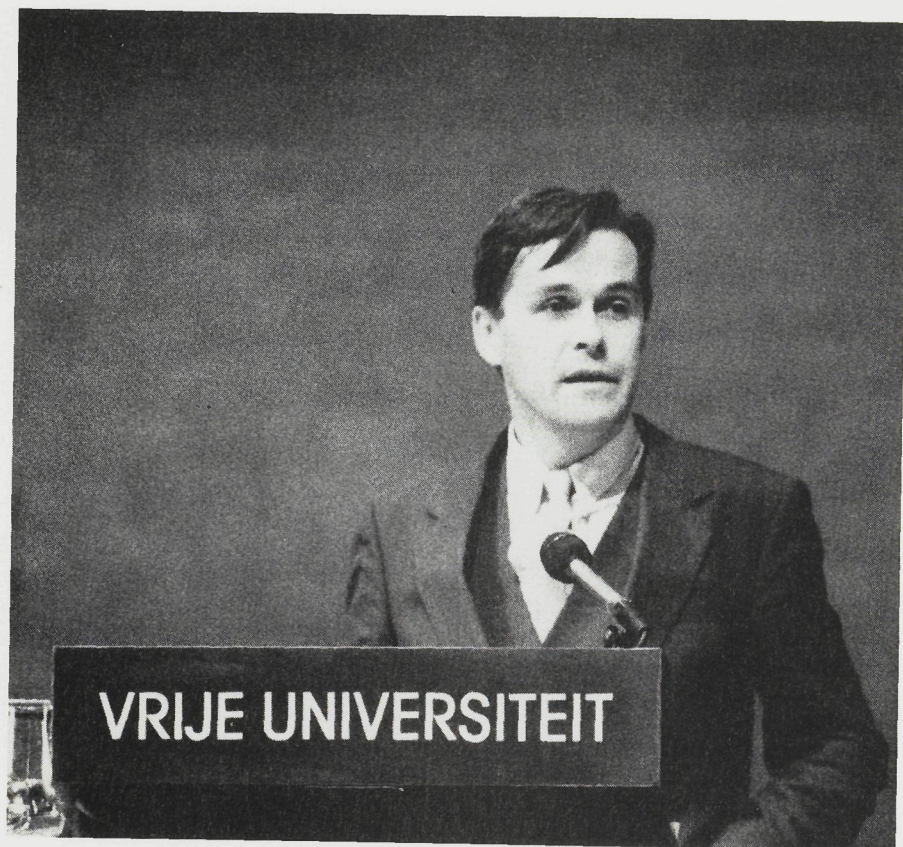
Leonardus Cornelis
Bijl
1957-1988

Opening der Lessen

Verschil mag er zijn

Het universitaire onderwijs tussen systeemdwang en studievrijheid.

Bestuursbeschouwing door drs. S.J. Noorda, aftredend lid van het College van Bestuur.

Drs. S.J. Noorda

Dames en Heren,
Meneer de voorzitter van de Universiteitsraad,

0. In 1956 was het Paascongres van de Nederlandse Studenten Raad gewijd aan het thema: De vrijheid van de student.

Ik vond het verslag van deze conferentie tussen een stapeltje oude boeken. Erin lag een briefje. Het was geadresseerd aan "De Hooggeleerde Heer Prof. Dr. J.H. Bavinck, Jan Luykenstraat 45, Amsterdam" en begon aldus: "Hooggeleerde Heer, Het is mij een genoegen U hierbij te kunnen toezenden het rapport van het Paascongres 1956 van de Nederlandse Studenten Raad onder de titel 'de vrijheid van de student'. Naar ik meen zal dit rapport kunnen bijdragen tot besprekingen in de Sociale Commissie die resultaten zullen afwerpen." Het briefje was afkomstig van de Studentenraad aan de Vrije Universiteit en getekend door H.J. Brinkman, h.t. President.

Het verslag van de conferentie legt uit wat onder "de vrijheid van de student" verstaan moet worden:

"(...) Vrijheid betekent een vrijheid in gebondenheid; het zichzelf beperkingen kunnen en willen opleggen. De Nederlandse student wil zichzelf deze beperkingen opleggen voor het dragen van de verantwoordelijkheid van zijn eigen leven tegenover zichzelf en zijn ouders.

(...) Het feit, dat gedurende drie prachtig stralende lentedagen 120 studenten van alle Nederlandse Universiteiten en Hogescholen geen gehoor gaven aan de lokroep der natuur in de bossen rond het conferentieoord Woudschoten, maar zichzelf de verplichting oplegden zich te bezinnen over het voorrecht de vrijheid te bezitten, kan misschien symbolisch gezien worden."

Een nostalgisch stemmend citaat, beleefd aanbevolen voor een jaren vijftig special van het VU-magazine.

Studenten van nu kunnen door vergelijking vaststellen dat de overheidszorg intussen zo ver is voortgeschreden dat de last voor het "zichzelf beperkingen opleggen" je wordt bespaard. Ook daar zorgt de overheid voor.

1. Wie wilde volhouden dat de overheidsbemoeienis met het hoger onderwijs relatief afneemt, moest in het afgelopen jaar over buitengewoon degelijke oog- en oorkleppen beschikken.

Niet alleen de minister, ook het Nederlandse parlement heeft zich weer eens nadrukkelijk bezig gehouden met het hoger onderwijs. Ditmaal waren het oude vertrouwde onderwerpen die al jaren met tussenpozen opduiken: studiefinanciering en studieduur c.q. inschrijvingsduur.

De resultaten die "de besturing op afstand" heeft opgeleverd zijn nog maar gedeeltelijk duidelijk. Op het punt van de studiefinanciering is er uiteindelijk niet veel meer gebeurd dan dat de ambtelijke uitvoeringsorganisatie met een vertraging van enkele jaren is doordacht en heringericht. Voor het overige ligt er een bonte verzameling randvoorwaarden en plannen. Intussen is het financieringsprobleem onopgelost en tikt de teller dagelijks door. Er is dus alle reden te vrezen dat wanneer in dit najaar de kwestie geregeld zal worden, voor de zoveelste keer alle mooie woorden over het hoger onderwijs en de toekomst van het land zullen worden uitgewist om plaats te maken voor een rekensom.

De verscherpte regeling van de maximale inschrijvingsduur als student is intussen tot stand gekomen. Ook hier is een gevreesde overbelasting van de beschikbare budgetten aanleiding voor een bijstelling van de randvoorwaarden waaronder studenten aan het hoger onderwijs kunnen deelnemen. Hoe het met die bijstelling tot nu toe is gelopen en misgelopen, is bekend. Hoe het met de overgangsregeling zal aflopen staat nog te bezien.

2. Ik zie ervan af deze politieke afstandsbesturing te beoordelen. Er zou moeilijk vallen te ontkomen aan het ietwat lachwekkende effect van de marionet die zich met omhaal van woorden verontwaardigd tot de poppenspeler richt terwijl het publiek zich terdege blijft realiseren dat deze de touwtjes in handen heeft.

Ik laat het marionettentheater voor wat het is, maar blijf bij het onderwerp waar het uiteindelijk ook in de politieke discussie om gaat: de academische studie. Bij de opening van dit academisch jaar stel ik de vraag: hoe gaat het met het wetenschappelijk onderwijs, met name aan deze universiteit? De eerste volledige eerste fase van 4 + 2 jaren is in 1982 begonnen en liep vorige week af. Hoe zijn we gevaren in de afgelopen jaren? Moet de koers worden bijgesteld?

U merkt het, ik ben overgestapt naar een metafoor waarin de universiteit een zelfstandiger rol vervult dan in het poppentheater.

3. U heeft bij de ingang een vel uitgereikt gekregen waarop de inschrijvingscijfers van de lichting 1982 zijn vermeld (zie bijlage).

Het zijn totaalcijfers voor de Vrije Universiteit van degenen die zich in sept. 1982 als eerstejaars studenten in een bepaalde studierichting lieten inschrijven en dus begonnen aan een propedeuse waartoe ze zonder selectie vooraf met een VWO-diploma op zak toegang hadden. Met latere toezwaai is in deze cijfers niet gerekend. Daardoor zijn de slaagpercentages aan de lage kant als rendementscijfers voor het w.o. als geheel.

U ziet dat van de 2123 studenten die zich lieten inschrijven uiteindelijk na kortere

of langere tijd 71% slaagde voor het propedeutisch examen. Anders gezegd, 29% verliet de universiteit voordat het zover kwam. Waarheen ze gingen, is grotendeels onbekend. Ik kom daarop nog terug.

71% heeft zich dus gekwalificeerd voor de doctorale fase. Van deze 1511 studenten anno 1982 heeft inmiddels ruim 57% het doctoraal examen afgelegd, of wel 41% van de groep waarmee we begonnen. 253 studenten hebben zich kortere of langere tijd na het behalen van het propedeutisch examen niet opnieuw aan de VU ingeschreven. Waarheen ze gingen, is grotendeels onbekend.

Resteert een groep van 388 studenten die in het afgelopen cursusjaar stonden ingeschreven voor de doctorale fase, maar de eindstreep nog niet haalden. Van hen studeren 24 studenten theologie, d.w.z. volgen een geïntegreerd 1e en 2e fase curriculum; hebben 40 de studie een of twee jaar onderbroken en beschikken daarom nog over een deel van de inschrijftijd; heeft een groep van 94 studenten op grond van de geldende criteria verlenging van inschrijfduur toegekend gekregen, in lengte variërend van 3 tot 12 maanden; en zijn tenslotte 230 studenten aan het einde van hun zes jaren gekomen zonder doctoraal diploma en zonder verlengingsrechten: wanneer zij zich nu opnieuw inschrijven, kan dat alleen tegen hogere collegegelden en zonder studiefinanciering.

Deze laatste cijfers (94 en 230) zijn voorlopig. Niet alle beslissingen over verlengingsaanvragen zijn daarin verwerkt. Het aantal verlengingen zal hoger blijken te zijn wanneer in de loop van de volgende maanden de balans kan worden opgemaakt. Dan zal ook duidelijk worden hoe lang de verlengingen en de overschrijdingen uitvallen voordat het doctoraal examen zal zijn behaald.

4. De parlementaire discussie over het universitaire onderwijs is al 20 jaar beheerst door de vraag hoe het lang studeren aan te pakken. Daarom is de wet van 1981 er gekomen; en nu de harmonisatiewet, overigens niet op grond van feiten, maar op grond van de verwachting dat een derde van de studenten de 6-jaars-termijn overschrijdt.

De cijfers van deze universiteit wijzen uit dat die verwachting ongegrond is. Van de cohort 1982 overschrijdt ten minste 5% de termijn van 6 jaren, maar beschikt over verlengingsrechten, terwijl maximaal 10% de termijn overschrijdt en zich niet meer als student in de wettelijke zin van het woord kan laten inschrijven.

De gegevens die moesten dienen voor de rationalisatie die ten grondslag ligt aan de Harmonisatiewet kunnen dus wat ons betreft worden aangemeld bij de samenstellers van de Dictionary of Misinformation. Op dit punt kan alle parlementaire heisa kort en krachtig worden weersproken.

Voor de krant is dat wellicht genoeg.

De universiteit als verantwoordelijke onderwijsorganisatie moet verder kijken. De overige cijfers bieden daarvoor reden genoeg.

De publieke discussie stelt vast dat relatief veel studenten de eindstreep niet of te laat halen en analyseert volgens het eenvoudige dilemma: een van tweeën, de studielast is te zwaar, of de student studeert te weinig doelgericht. In het eerste geval analyseert men niet verder, maar stelt vast dat de verantwoordelijkheid voor het lang studeren bij de instellingen ligt. In de tweede mogelijkheid blijkt men bitter weinig geïnteresseerd, vermoedelijk uit vrees van moralisme verdacht te worden.

Hier in huis hebben we ons met zo'n globale, uniformerende benadering niet tevreden gesteld. Er zijn verschillende categorieën studenten, verschillende studierichtingen; lang niet alles past in het ene schema. Sinds 4 jaar houden we daarom per studierichting per generatie studenten de studievoortgang nauwgezet in het oog. Deze systeembewaking is erop gericht de studeerbaarheid van de curricula te beoordelen (een kwaliteitsaspect van programma's) en een indicatie te krijgen van de door de studenten gevolgde studie-strategieën.

Een studieprogramma is studeerbaar als de qua geschiktheid gemiddelde student met een tijdbesteding van 4 jaren de studie in de cursusduur kan voltooien. Daarnaast moet het programma bijv. zo opgebouwd zijn dat er geen flessehalzen in zitten, en vooral moet aan de vooronderstelling zijn voldaan dat de propedeuse selecteert wie de capaciteiten heeft om de studie te voltooien, zodat men onvoorziene omstandigheden voorbehouden daarna de eindstreep kan halen.

Als studieprogramma's aan deze eisen voldoen, zijn vertragingen of andere haperingen te wijten aan de uitvoerders van het programma, t.w. docenten en studenten. Waar daartoe aanleiding is, worden nadere evaluatie-onderzoeken verricht om gebreken aan het licht te brengen en plannen te maken om die te verhelpen. Dat resulteert o.a. in cursussen ter verbetering van doceervaardigheid en studievaardigheden.

5. Twee resultaten van deze analyses zijn opvallend: het relatief aanzienlijke aantal vertragingen en verdwijningen in de propedeuse, en de vertraging na de propedeuse in veel studierichtingen. Op beide ga ik nader in.

5.1. Eerst de laatste. Ik roep in herinnering onder welke condities we in 1982 aan de eerste eerste fase begonnen. Dat gebeurde krachtens de wet Twee-fasenstructuur van 1981 die definitief het vijfde cursusjaar van de eerste fase had laten vervallen voor alle studierichtingen en in principe ruime mogelijkheden liet voor tweede fases (incl. onderzoekersopleidingen).

Dat de eerste fase in de meeste gevallen de enige zou blijven werd pas enkele jaren later duidelijk (1984). Voor de financierende overheid betekende dat het uitsparen

van een niet onaanzienlijke uitgavenpost, voor de studenten betekende het dat ze in de meeste gevallen de eerste fase als eindfase moesten gaan beschouwen; met andere woorden, de startcompetentie voor een maatschappelijke loopbaan moest met het programma van 4 jaren worden verworven.

De beschikbare gegevens wettigen het vermoeden dat menig een de ruimte van de 2 extra inschrijvingsjaren tenminste gedeeltelijk heeft benut om binnen en buiten de universiteit in aanvulling op het curriculum extra kwalificaties te verwerven en de afsluiting van de studie uit te stellen tot tegen het einde van de totale periode van 6 jaren.

Met andere woorden: het uitblijven van tweede fase programma's veranderde het karakter van de eerste fase ook zonder dat de programmering ervan werd veranderd en bevorderde studie-verlenging. Waar tweede fases conform de oorspronkelijke plannen zijn gerealiseerd (in de medische richtingen) valt dit oprekken van de eerste fase nauwelijks te bespeuren. Nogal logisch, zou ik zeggen.

Na de propedeuse wordt langer gestudeerd dan strikt nodig is. Op grond van het tot nu toe verrichte evaluatie-onderzoek is dat niet te wijten aan een te zware studielast of aan gammele programma's; de standaardstudent wordt niet overvraagd. Wel zijn er goede aanwijzingen voor uitstel van afstuderen om beter beslagen aan een maatschappelijke loopbaan te beginnen.

Dat rechtvaardigt de stelling dat studenten die in één spoor blijven (vanaf hun eerste inschrijving als student niet van studierichting veranderen) niet op grote schaal overschrijdingen van de termijn van inschrijving als student te zien geven, maar wel hun bestaan als student zo lang mogelijk rekken. De gemiddelde studieduur wordt door deze strategie verlengd, maar die langere studieduur is geen bevijs van te zware belasting of slordige studieprogramma's.

Is het dan gerechtvaardigd dit studiegedrag van studenten te diskwalificeren, het te beschouwen als verstoring van het gewenste patroon van 4 jaar en niet langer, en van onvoldoende systeembeheersing in het hoger onderwijs te spreken?

Mij riek dat te veel naar gestandaardiseerde productie, een soort universitaire bio-industrie.

Mijns inziens is het verantwoord er vooralsnog van uit te gaan dat deze studenten individueel gezien een rationele studiestrategie volgen. Ze maken gebruik van de maximale mogelijkheden aan gesubsidieerde inschrijftijd (incl. wettelijke verleningen), tenzij er doorslaggeveende redenen zijn om de eerste fase eerder af te ronden (bijv. de doorstroom naar de tweede fase of een zeer aantlokkelijke arbeidsmarkt). De wens van de minister van Onderwijs en Wetenschappen is -het spijt me voor hem- kennelijk onvoldoende reden.

5.2. De recente belangstelling voor de finish van de studie leidt de aandacht af van de start.

Toch is wat daar gebeurt van minstens zo groot belang. En heel fraai ziet het er aan het begin niet uit. Bij de opening van het academisch jaar 1983 was de toenmalige rector Verheul al bezorgd over het propedeutisch jaar. In de volgende jaren kon rector Drenth over de slaagpercentages in de propedeuse alleen in zoverre een opgewekt geluid laten horen voorzover hij ze vergeleek met de cijfers van de meeste van zijn collega's.

De cijfers laten drie groepen zien: studenten die de propedeuse in de cursustijd voltooien (cohort 1982: 45%), studenten die vertraagd de propedeuse halen (cohort 1982: 26%) en studenten die de studierichting na kortere of langere tijd verlaten zonder voor het propedeutisch examen geslaagd te zijn (cohort 1982: 29%).

Als de propedeuse haar selectie-functie goed uitoefent, zijn de studenten die geslaagd zijn voor het propedeutisch examen geoormerkt als studenten die ook het doctoraal programma aankunnen. In de loop van dit jaar zullen we precies kunnen vaststellen hoe nauw de samenhang is tussen geschiktheid en feitelijk slagen.

Vertraging tijdens de propedeuse (26%) kan op conto worden gezet van overbrugging van de kennis-afstand tussen VWO en universiteit, gewinning aan een ander leef- en studie-ritme en aarzelingen na de studiekeuze. Ieder van die drie factoren verdient het door de universiteit ernstig te worden genomen. Ze worden te gemakkelijk als louter een zaak van de studenten beschouwd.

De derde groep (de 29% die voor het propedeuse-examen omzwaait of verdwijnt) is te beschouwen als de potentiële probleem-groep van het hoger onderwijs. Het is in elk geval de spookgroep. Iedere instelling weet hoe groot ze is. Bitter weinig is bekend over haar verdere lot.

Deze studenten verdwijnen soms voor ze ook maar één tentamen hebben afgelegd, anderen na twee jaar modderen.

Natuurlijk zijn er bij die omzwaaien en dan met succes afstuderen in de nieuwe studierichting. Maar er is geen aanleiding te menen dat dit de meerderheid is.

Er zijn aanwijzingen dat niet meer dan een vijfde van hen de studie aan een andere universiteit voortzet.

Cynici stellen vast dat deze groep de prijs is die het Nederlandse universitaire stelsel moet betalen voor de vrije toegang tot de universiteit. Hier wordt het ongelimiteerde vertrouwen in zelfselectie beschaamd.

Pragmatici stellen vast dat, afgezien van een goede voorlichting vooraf en adequate advisering tijdens de propedeuse, de universiteit er niets aan kan doen dat nogal wat studenten kennelijk moeite hebben de studierichting van hun keuze en hun capaciteiten te bepalen.

De verscherpte regeling van de maximale studieduur heeft met name voor deze zwalkers, die niet meteen het juiste spoor kiezen, op den duur de ernstigste gevolgen. Nu omzwaai onder het nieuwe regiem merkwaardig genoeg geen aanspraken op verlenging van inschrijfduur oplevert, zullen zij in de studierichtingen waar ze uiteindelijk terechtkomen vaak nauwelijks meer dan de programmaduur beschikbaar hebben.

Afgezien van alle goede redenen die er voor verantwoordelijke instellingen al bestonden, is dit reden te meer extra energie te steken in de begeleiding en advisering van deze risico-groep.

We moeten haar sneller kunnen aanwijzen en de enige methode daartoe is een beter inzicht in de karakteristieken van de spookgroep. Pogingen daartoe, bijv. door exit-interviews te organiseren, zijn tot nu toe niet bijster succesvol geweest. Toch is alleen op grond van meer gegevens nadere analyse en nadere actie mogelijk. Tot het zover is roepen schooldecanen om betere begeleiding van eerste jaars, wijst de universiteit op gebreken in het v.w.o., vragen studenten om betere onderwijsvoorlichting, en hebben ze alle drie gelijk.

Intussen blijft het natuurlijk waar dat niet iedereen die zich bij een universiteit aanmeldt -subjectief of objectief gezien- dé keus van haar of zijn leven maakt.

6. Tot zover de cijfers van de lichting 1982 en enkele conclusies op grond van onze interne analyses van de afgelopen jaren.

Er zijn er die dachten dat de Wet Tweefasenstructuur door systeemdwang de doorstroom in het universitaire onderwijs volledig conform het model zou maken. Bij het zien van de nu bekende feiten reageren ze nogal eens met pleidooien voor verdere ingrepen, een uniformerende verschooning van de eerste fase programma's om doorloopsnelheid en slaagpercentages te verhogen. Alleen zo zouden de universiteiten te dwingen zijn tot realisatie van de systeemdoelen.

Zo'n houding miskent de inspanningen gericht op programma-evaluatie en kwaliteitsbewaking (incl. externe kwaliteit). De suggestieve sneren die sommige politici zich permitteren, zijn misplaatst, en zeker de geldboetes.

Bovendien staan zulke pleidooien voor strak bewaakte standaard-programma's op gespannen voet met op goede gronden te motiveren vrijere pakketkeuze (het studierichtingsmodel kan hier en daar op de achtergrond raken) en het karakter van wetenschappelijk onderwijs (in termen van zelfwerkzaamheid).

We kunnen het nu niet meer zo mooi zeggen als in de jaren vijftig op het Paascongres van de N.S.R.: "Wanneer men mensen wil opvoeden om hen later de volle verantwoordelijkheid van een leidinggevende functie op wetenschappelijk en maat-

schappelijk gebied te kunnen laten dragen, dan zal men hen ook tijdens hun vormingstijd reeds met de verantwoordelijkheid voor hun studie moeten bekleden, opdat enerzijds hun persoonlijkheid zich zal kunnen ontwikkelen, anderzijds hun kennis en kunde niet aangebracht, maar door toewijding en zelftucht verworven. Zo verwerven zij die vrijheid, die men van ware academici kan verwachten.” Als u om zich heen kijkt, ziet u wat er van deze hoge doelstelling is terechtgekomen.

7. In tegenstelling tot de neiging de universitaire studie sterker te willen uniformeren zou ik nadrukkelijk het pleit willen voeren voor programmeringsdifferentiatie en begeleidingsdifferentiatie met specifieke doelstellingen. Ik geef daarvan vier voorbeelden, alle relatief eenvoudig en op korte termijn te realiseren.

7.1. Er is ruimte en reden voor de ontwikkeling van specifieke tweejarige programma's die aansluiten bij bepaalde voltooid HBO-studies. Je zou die kunnen beschouwen als een soort tweede fase voor hbo'ers.

Tot nu toe wordt aan dergelijke initiatieven gewerkt in de studierichtingen Bewegingswetenschappen, Pedagogiek en Scheikunde en de Faculteit der Sociale Culturele Wetenschappen. Er zijn waarschijnlijk ook elders goede mogelijkheden. Ik denk aan Kunstgeschiedenis en Informatica.

Bij dat al is er geen reden gehoor te geven aan de hier en daar opduikende suggestie als zou er geen grond zijn voor een vervolgstudie in het wo na het hbo; en aan haar zuster, de bewering dat het wetenschappelijk onderwijs zich aan branche-vervaging schuldig maakt wanneer het zich buiten de klassieke terreinen van dominee, dokter en docent aan beroepsvoorbereidende opleidingen wijdt.

In Den Haag zou men z'n politieke sturingszucht ook op dit terrein moeten be-dwingen.

Naast deze vervolprogramma's voor hbo'ers biedt de opzet van de Amsterdamse Academies het kader voor de verdere ontwikkeling van HBO/WO-combinatie programma's gekenmerkt door multidisciplinaire curricula, een zeer herkenbare arbeidsmarktrelatie en een nauwe samenwerking met het beroepsveld.

7.2. Naast dit type programma-differentiatie is er aanleiding vormen te zoeken voor niveau-differentiatie binnen de eerste fase programma's. De ontwikkeling van studeerbare 1982-programma's heeft als regel daarvoor, zeker in grotere faculteiten te weinig ruimte gelaten. We zouden kunnen beginnen met in enkele faculteiten doctorale programma's niet alleen naar vakken te differentiëren, maar ook naar moeilijkheidsgraad. Ik weet wel dat iedere goede docent die de kans daartoe ziet studenten stimuleert tot extra gespecialiseerde, zware individuele invulling van de studiepakketten. Het gevaar is echter groot dat het daarvan niet of te laat komt. Daardoor gaan studiekansen verloren en wordt bovendien de suggestie gewekt als

zou de normstudent de maat voor allen zijn.

7.3. Het aantal vrouwelijke studenten aan de Nederlandse universiteiten is in de afgelopen jaren sterk toegenomen.

Nadat tientallen jaren de verhouding 1:4 was, werd die in 1975 1:3 en in 1985 2:3. Dat gaat de goede kant op, zou je zeggen.

Reden tot zorg is echter de distributie van de groei. Was in 1933 23% van de vrouwelijke academici afgestudeerd in de wis- en natuurkunde, in 1974 was dat 12,6%. Anders gezegd, de participatiegraad van vrouwen in het wetenschappelijk onderwijs neemt toe, maar de toename verloopt zeer asymmetrisch. Ze spitst zich toe op enkele sectoren, en niet de sectoren met het beste arbeidsperspectief. Binnen die sectoren -bijv. in de medische sector- komen ze vaker terecht in afstudeerrichtingen en specialisaties die minder status wordt toegekend. Dus, kies exact!?

Het is de vraag of een dergelijke campagne alleen iets goeds uithaalt. Misschien werkt het zelfs averechts: studentes die aangespoord door de wervende teksten en de lokkende perspectieven een studie kiezen die ze niet volbrengen, waar ze zich als een kat in een vreemd pakhuis voelen, dat ze vervolgens zo snel mogelijk de rug toekeren om tenslotte maar helemaal van hoger onderwijs af te zien.

Waar het aan schort is een betere aansluiting met het v.w.o. en aan de universiteit verbetering van begeleiding en studieklimaat voor vrouwelijke studenten buiten de richtingen waar traditioneel veel vrouwen studeren en relatief meer vrouwen doceren. In januari 1989 vindt in dit huis een congres plaats dat zich ten doel stelt deze materie verder te verkennen en na te gaan wat er kan worden ondernomen om automatisen te doorbreken, bij de studentes en niet in de laatste plaats in de onderwijs- en begeleidingsomgeving.

7.4. Internationalisering mag zich verheugen in een grote belangstelling. Nog voor 1992 moet alles anders. Dan komt Columbus terug en verandert Europa.

Ik laat dat voor wat het is en vraag aandacht voor wat je de kleine internationalisering zou kunnen noemen: in het onderwijs ruimte maken voor studenten met een niet-Nederlandse achtergrond, meestal omschreven als tweede-generatie-allochtonen. Die studenten bereiken in relatief beperkte aantallen de universiteit (stagnatie in of zelfs voor het VWO) en als ze er zijn, blijven ze vaak onzichtbaar. Er gebeurt voor studenten met een buitenlandse vooropleiding tamelijk veel: in de faculteiten, door het overbruggingsjaar, door taalcursussen, door studentendecanen. Door samenwerking in de regio Amsterdam wordt deze inzet verder verbreed. Voor de tweede-generatie-allochtonen is er zoiets niet, hoewel ze in veel opzichten in een overeenkomstige situatie verkeren (culturele verschillen, taalproblemen, specifieke sexebepaalde rolverwachtingen).

In twee richtingen zouden op korte termijn initiatieven ontplooid kunnen worden: een nader onderzoek (bij voorkeur in samenwerking met zusterinstellingen, in de

regio's Amsterdam en Utrecht) naar de studieloopbaan van studenten uit deze categorie en de mogelijkheden bijv. door concentratie-afspraken te maken een goede begeleiding op te bouwen; en ook, een nader onderzoek naar de mogelijkheden om in samenwerking met het v.w.o. de voorbereiding op universitaire studies te verbeteren.

7.5. In ieder van deze opzichten is er goede reden het onderwijs aan deze universiteit verder te ontwikkelen; er is geen reden overal hetzelfde te doen; ook binnen de universiteit niet, ook al lijkt iedere vernieuwing ginds te vragen om imitatie hier.

8. Dat laatste zij ook gezegd in de richting van Den Haag-Zoetermeer: bespaar ons alsjeblieft de paradox van dwingen tot gevarieerde aanpak door uniforme regelgeving en prescriptief stimuleringsbeleid. Verschil mag er wezen.

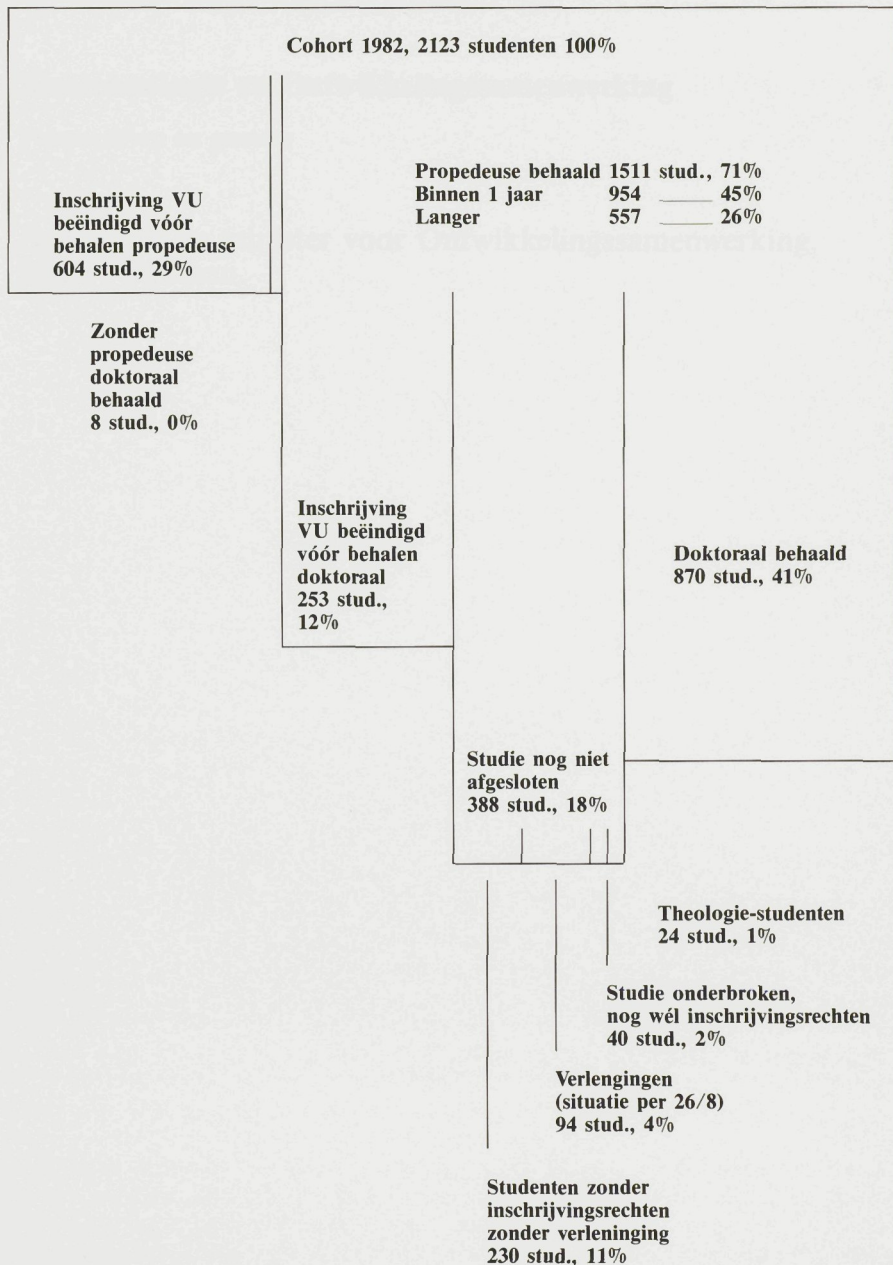
Tenslotte dit: in het afgelopen jaar is veel nadruk komen te liggen op de financiële randvoorwaarden waaronder de studenten hun werk doen. Terecht. Laat echter duidelijk zijn dat er met de beste wil van de wereld geen financiële ruimte te vinden is door verder te besparen op de universitaire onderwijs-budgetten. In de afgelopen 10 jaar zijn de kosten per student drastisch gedaald (tot 40%). Hogere studenten-aantallen hebben niet geleid tot verruiming van het onderwijsbudget van de instellingen.

Wie het in het afgelopen half uur heeft bijgehouden heeft gemerkt dat vrijwel alle suggesties die ik heb gedaan enige extra stafinzet vergen. Daar is door herschikking, door het efficiënter maken van studie-programma's wel iets aan te doen. Verder zijn er stimuleringsubsidies beschikbaar, al is die van de minister nog steeds niet op onze rekening overgemaakt. Tenslotte mag men uitgaan van de aantrekkingskracht van kwaliteit op nieuwe studenten. De voorlopige indruk van de lopende inschrijving van eerstejaars is dat het er opnieuw niet gek uitziet.

Mijnheer de voorzitter van de Universiteitsraad, ik ben aan het einde gekomen van wat ik op gezag van het College van Bestuur van deze universiteit kan zeggen. Het zal u niet zijn ontgaan dat ik de klassieke kenmerken van het genre afscheidsrede alle heb vermeden. Tot slot gun ik mezelf één uitzondering. Ik dank u voor het vertrouwen dat u in de afgelopen jaren in mij hebt gesteld. Ik heb me ingespannen om u niet te beschamen.

Situatie VU-Cohort 1982 per 26 augustus 1988.

Opening der Lessen

Biotechnologie en Ontwikkelingssamenwerking

Perspectieven en grenzen

Rede door de minister voor Ontwikkelingssamenwerking,
drs. P. Bukman.

Drs. P. Bukman

**Mijnheer de Voorzitter,
dames en heren,**

Een jaar geleden hebt U aan deze universiteit een conferentie gewijd aan biotechnologie en wereldvoedselproductie. Een belangwekkend thema, een thema dat meer dan zijdelings verband houdt met het onderwerp waarvoor ik vandaag Uw aandacht wil vragen, namelijk biotechnologie en ontwikkelingssamenwerking in een breder verband dan alleen dat van honger en ondervoeding. U zult mij toestaan dat ik het begrip ontwikkelingssamenwerking enigszins bekend veronderstel; het is dit jaar tenslotte al weer 25 jaar geleden dat de overheid zich direct met ontwikkelingssamenwerking ging bezighouden. En hoewel er nog steeds boeiende discussies zijn over de gewenste beleidsrichting, domineert de eensgezindheid gelukkig de verschillen van inzicht. Daarom kom ik terstond tot de vraag wat onder biotechnologie moet worden verstaan. Eigenlijk is biotechnologie een verzameling technieken, waarbij gebruik gemaakt wordt van de eigenschappen van micro-organismen en cellen. Sommige van die technieken worden al eeuwen door mensen toegepast voor de bereiding van voedingsmiddelen zonder dat de procédés nu precies begrepen werden. Ik denk aan brood, kaas, wijn, bier etc. Yoghurt is ook zo'n typisch produkt van biotechnologie. Als echter vandaag de dag het woord biotechnologie valt, denken we eerder aan de spectaculaire ontwikkelingen, zoals de recombinant DNA-techniek en celfusie, dan aan yoghurt. Deze fundamenteel nieuwe technieken openen volstrekt nieuwe perspectieven, positieve en negatieve. Er doen zich ongekende mogelijkheden voor het leven en met leven te manipuleren en dus rijst onvermijdelijk de vraag willen wij dat of niet; en waar liggen de grenzen? Uitdagende vragen waarop we een antwoord moeten vinden, en wel met speed, voordat de techniek ons voor is, de ethiek op sleeptouw neemt en de mensen ontredderd achterlaat met onbeantwoorde vragen van goed en kwaad.

We hebben hier te kampen met een meer algemeen vraagstuk van het niet gelijk oplopen van de ontwikkeling van de technische mogelijkheden en het denken over de pro's en contra's van de toepassing ervan, dat moet leiden tot een ethisch oordeel. Dat deze disharmonie tot spanningen leidt en onbeheersbare ontwikkelingen kan introduceren, behoeft geen nader betoog. Dat universiteiten als de VU, waar disciplines zo dicht in elkaars nabijheid verkeren, terzake een zeer prioritaire taak hebben, staat voor mij als een paal boven water. Hier is sprake van een zeer urgente, zij het niet altijd geëxpliciteerde behoefte van de samenleving, die lijdt aan een afnemende interne cohesie met alle risico's van dien. Maar dit terzijde.

Terug naar mijn onderwerp. Die ethische vragen betreffen niet het geheel van de biotechnologie en niet alle mogelijke toepassingen. Dat moge duidelijk zijn uit wat ik zoëven zei over ons dagelijks brood, waar biotechnologie aan te pas komt. Er is ook geen reden om voor aanwending van biotechnologie, hier en elders, terug

te deïnsen alleen omdat er nu eenmaal ethische vragen op een antwoord liggen te wachten. Dat is voor wat betreft de ontwikkelingssamenwerking dan ook niet gebeurd. In de programma's van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking is de afgelopen jaren min of meer een ad hoc beleid gevoerd ten aanzien van toepassing van biotechnologie. Wij willen dat nu aanscherpen, er wat meer lijn in brengen, meer richting aan geven. Op mijn departement wordt gewerkt aan de opstelling van een programma voor gerichte aanwending van biotechnologie in de Derde Wereld. Daaruit kunt U afleiden dat we in het denken over de relatie tussen biotechnologie en de problematiek van ontwikkelingslanden vooruitgang boeken, langzaam, maar zeker. Het gaat hier om een zeer complexe relatie, waarbij we een goede samenwerking met onder andere de universitaire wereld hard nodig hebben. Enkele aspecten van die complexe relatie wil ik U schetsen.

Er zijn opvallende verschillen tussen biotechnologisch onderzoek en de toepassing ervan. De research wordt in het algemeen door hooggeschoolde, gespecialiseerde onderzoekers verricht en die research vereist omvangrijke investeringen. Kortom, biotechnologisch onderzoek is duur. Merkwaardig is nu dat vele toepassingen niet duur zijn, niet ingewikkeld, en bovendien geen groot beslag leggen op energiebronnen. Ook is er dikwijls een grote flexibiliteit mogelijk in de toepassing, waardoor er met name ook met bijzondere omstandigheden van ontwikkelingslanden kan worden gerekend.

Biotechnologie lijkt veel beloften in te houden voor de mens; hem van veel plagen, lasten en zorgen te kunnen verlossen. Evenzovele zegeningen, voor ons, maar vooral voor ontwikkelingslanden. Zo is wel betoogd dat biotechnologie het antwoord zou geven op ziekten als malaria, hepatitis-B en AIDS. Biotechnologie zou kunnen bijdragen aan het oplossen van onze afvalproblemen, biotechnologie zou helpen in de strijd tegen ontbossing en tegen hoge energierekeningen, biotechnologie zou een einde kunnen maken aan hongersnoden in de Derde Wereld, kortom: te veel beloften om op te noemen. Laat staan om in te lossen. Geen euforie derhalve. Op dit punt wil ik echter de Groene Revolutie nog eens noemen, een technologische ontwikkeling waarvan we ook de verwachting hadden dat deze een einde zou maken aan de voedselproblematiek. Hoewel ik niet ontken dat de Groene Revolutie een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de vergroting van de voedselproductie in de Derde Wereld, heeft zij in termen van reële inkomensverdeling toch maar tot marginale verbeteringen geleid. We moeten ervoor waken dat het met biotechnologie niet dezelfde kant opgaat. Wij moeten er dus voor zorgen dat biotechnologie specifiek wordt ingezet als instrument voor de duurzame armoedebestrijding.

Dat neemt niet weg dat de biotechnologie inderdaad een wereld aan nieuwe mogelijkheden heeft geopend, zeker voor de langere termijn. Daarvan ben ik overtuigd. Maar aan de toepassing ervan kunnen ook nadelen kleven, vooral voor ontwikke-

lingslanden. Het zal een hele toer zijn om voor deze landen de voordelen en beloften op te voeren en tegelijkertijd de nadelen en bedreigingen onder de duim te houden. Van de schaduwzijden voor ontwikkelingslanden wil ik U drie noemen: substitutie, industrialisering van de landbouw en privatisering van kennis en technologie.

Ten eerste substitutie. Door toepassing van biotechnologie is het mogelijk geworden om bepaalde grondstoffen te vervangen door andere, goedkopere, gemakkelijker verkrijgbare, minder volumineuze, beter verwerkbare, om hetzelfde produkt of een vergelijkbaar produkt te maken. Het bekendste voorbeeld is substitutie van suiker. Met behulp van een enzym kan zetmeel, bijvoorbeeld afkomstig uit maïs, worden omgezet in de zoetstof isoglucose. Deze vinding vormt een ernstige economische bedreiging voor landen die rietsuiker produceren. Dat zijn hoofdzakelijk ontwikkelingslanden. Het is evenzeer een bedreiging voor landen die bietsuiker produceren. Riet of biet is niet meer het dilemma, ik vrees dat er iets gaande is in de richting van riet noch biet. Ook blijkt het mogelijk te zijn met gemanipuleerde cellen smaakstoffen en medicinale componenten als respectievelijk vanille, cacao-boter en pyrethrum te produceren zonder de gebruikelijke grondstoffen, die voornamelijk uit ontwikkelingslanden afkomstig zijn. Uit aardgas kunnen eencellige proteïnen voor veevoeder worden vervaardigd. Die kunnen veevoeder op basis van soja vervangen. Het wordt eentonig: de meeste sojabonen komen uit ontwikkelingslanden. Voor die landen dreigen deze biotechnologische ontwikkelingen neer te komen op verlies van exportmarkten. En ik behoeft U niet in herinnering te brengen hoezeer veel ontwikkelingslanden juist van de uitvoer van één of, hoogstens enkele grondstoffen, afhankelijk zijn voor het vergaren van de broodnodige de-viezen.

In de tweede plaats is er de industrialisering van de landbouw. Het huidige, fundamentele onderzoek richt zich voornamelijk op produktieverhoging van enkele handelsgewassen en op het inbouwen van resistentie in die gewassen. De toepassingen van dit biotechnologisch onderzoek is lonend voor grootschalige landbouwbedrijven, maar lenen zich minder voor de kleine, min of meer zelfvoorzienende boerenbedrijven, die toch 75 procent van de landbouw in ontwikkelingslanden uitmaken. Deze technologie is niet aangepast aan de manier van werken van kleine boeren en die boeren kunnen ook vereiste investeringen niet opbrengen. Bijgevolg stijgt de produktie van grote bedrijven en blijft de produktie van de kleine boeren gelijk. De prijzen dalen door een groter aanbod en dus zullen kleine boeren - voor zover zij ook deze produkten verbouwen - het nog moeilijker krijgen, nog verder tot een marginaal bestaan worden gedwongen, dan nu reeds het geval is. Marginalisatie van de kleinschalige voedselproduktie kan leiden tot toenemende afhankelijkheid van ontwikkelingslanden op het terrein van de voedselvoorziening. Verder kan industrialisering van de landbouw ernstige milieueffecten opleveren. Ik denk bij-

voorbeeld aan extra schade aan milieu en gezondheid door massale toepassing van chemicaliën. Betekent dit dat we moeten pogen dit soort biotechnologische toepassingen in ontwikkelingslanden buiten de deur te houden? Ik meen van niet. Het is wijzer het uiterste te doen om de nadelige effecten van de grootschaligheid te minimaliseren en tevens alles op alles te zetten de biotechnologie meer te richten op vooruitgang in het kader van de traditionele voedsellandbouw, zodat ook de kleine boer ervan kan profiteren. Maar het probleem is evident.

Als derde voorbeeld van de problemen, die voor ontwikkelingslanden aan de toepassing van biotechnologie kunnen kleven, noem ik U het private karakter van veel kennis en technologie. Veel van het huidige - fundamentele en kostbare - onderzoek wordt door grote ondernemingen uitgevoerd of door zulke ondernemingen uitbesteed aan overheidsinstellingen en universiteiten. In het laatste geval worden - verklaarbaar - doorgaans voorwaarden gesteld aangaande geheimhouding, eigendom en patentering van de onderzoekresultaten. Dat betekent als het ware dat er een hek om biotechnologische kennis wordt gezet, dat alleen van binnenuit kan worden geopend. Dit maakt het voor ontwikkelingslanden steeds moeilijker toegang tot de moderne biotechnologie te krijgen. Het is niet vrij beschikbaar, te duur en dat geeft een nieuwe afhankelijkheid. Ook hier geldt weer dat er op zich geen bezwaar bestaat tegen geprivatiseerde research. Dat mag echter niet leiden tot nieuwe, ernstige ontwikkelingsbelemmeringen voor arme landen. Ik kom daar op terug.

Voor ontwikkelingslanden lijkt de toepassing van biotechnologie naast mogelijkheden dus ook reële bedreigingen in te houden. Dat is zeker niet het gevolg van een boze samenzwering. Er is bij het biotechnologisch onderzoek gewoonweg geen rekening gehouden met de gevolgen voor ontwikkelingslanden van de toepassing van bepaalde onderzoeksresultaten, die op het eerste gezicht alleen technisch-economisch worden beoordeeld. Dat hangt samen met waar de research plaatsvindt. Dat is enerzijds in universiteiten en instituten, overheidsinstellingen dus of door de overheid gesteunde instellingen, en anderzijds in het bedrijfsleven. Met name multinationals hebben belangrijke eigen onderzoeksprogramma's, terwijl ze daarnaast onderzoeksopdrachten aan universiteiten geven. In feite hebben multinationals een tamelijk dominante positie verworven op het terrein van de biotechnologische research. De vraag is dan: wat gebeurt er met de resultaten en hoe staat het met de toegankelijkheid? Maar ook de overheid zelf is bij het biotechnologisch onderzoek betrokken. De verbindende schakel met het bedrijfsleven is de wens van de overheid innovatie te steunen. Op goede gronden. In Nederland hebben we een biotechnologie-stimuleringsbeleid, dat door het ministerie van Economische Zaken is geformuleerd. In dat kader is er een Innovatiegericht Onderzoek-Programa biotechnologie ontwikkeld, IOP-b voor ingewijden, dat tot doel heeft het wetenschappelijk onderzoek aan universiteiten en instituten enerzijds en technologisch onder-

zoek in de industrie anderzijds zodanig op elkaar af te stemmen, dat er een marktgericht programma ontstaat. Hiervoor staat ruim 90 miljoen gulden ter beschikking. Het is goed zich te realiseren dat daarvan 80 miljoen gulden besteed is voor onderzoek ten behoeve van toepassing in de industrie. De overheden van andere geïndustrialiseerde landen kennen soortgelijke programma's en ook daar heeft het stimuleringsbeleid een sterk marktgericht karakter. Daar is niets op tegen, maar het is wel goed te bedenken dat de gevolgen van biotechnologie voor ontwikkelingslanden in die stimuleringsprogramma's nauwelijks een rol spelen. Die vormen geen doelstelling, zelfs geen randvoorwaarde voor die programma's.

De situatie doet zich dus voor dat biotechnologie de ontwikkelingslanden in beginsel veel te bieden heeft, maar dat die landen door hun achterstand niet in staat zijn tijdig de vruchten te plukken, maar wel nadelen dreigen te ervaren. Ik sprak daarover. Door hun economische achterstand, hun achtergebleven bedrijfsstructuur, door hun gebrek aan onderzoekscapaciteit en door hun gebrekkige infrastructuur hebben ontwikkelingslanden meer tijd nodig om op eigen kracht biotechnologie goed toe te kunnen passen. Hierdoor dreigen ze versterkt afhankelijk te raken van de geïndustrialiseerde landen. Ik ga hier nu niet verder op in. Het is in ieder geval duidelijk dat biotechnologie niet zo maar een technologie is, maar een technologie met vergaande maatschappelijke implicaties. Ten eerste omdat de bestaande kloof tussen geïndustrialiseerde landen en ontwikkelingslanden er op z'n minst door wordt bestendigd; wellicht geaccentueerd. Ten tweede omdat de snelle ontwikkelingen van biotechnologie zoveel sectoren van de samenleving raken, waaronder landbouw, gezondheidszorg, milieu, energie en industrie. En ten derde omdat de biotechnologie werkt met de bouwstenen van het leven, met het DNA dat in elke cel van plant, dier en mens aanwezig is.

De betekenis van dit laatste, het werken met de bouwstenen van het leven, kan moeilijk worden overschat. Het is voor ons, twintigste-eeuwers, geen nieuws dat niet alles wat technisch mogelijk is, ook wenselijk is. De biotechnologie stelt ons duidelijker dan menig andere ontwikkeling voor de noodzaak van morele toetsing. Ik sprak al eerder over de ethische toets in algemene zin. Nu meer toegespitst. De recombinant DNA-technologie maakt het de mens mogelijk als medeschepper van levende organismen op te treden. Soortgrenzen vervagen. Op genetisch materiaal en op levende organismen kan octrooi worden aangevraagd. Is dat wenselijk? Of is die vraag achterhaald, doordat de realiteit de norm reeds voorschrijft? Nogmaals: hier ligt een groot en belangrijk werkterrein voor de universiteiten.

Een ander probleem is van ecologische aard. Binnen afzienbare tijd kunnen we micro-organismen, planten en dieren uit laboratoria verwachten die natuurvreemd DNA bevatten. Er is eigenlijk heel weinig bekend hoe natuurvreemd DNA zonder natuurlijk tegenwicht in het ecosysteem zal functioneren. Gezien de kans op ecolo-

gische rampen, zijn experimenten met genetisch gemanipuleerde organismen in Nederland gebonden aan een vergunningstelsel. Voor onderzoek is een vergunning vereist. Ontwikkelingslanden kennen echter geen enkele vorm van regelgeving op dit gebied. Iedereen zal ermee instemmen, hoop ik, dat de ontwikkelingslanden geen proeftuin voor riskant onderzoek mogen worden. Anderzijds moet wel worden getracht de achterstand, die ontwikkelingslanden bij de invoering en toepassing van biotechnologie dreigen op te lopen, zo beperkt mogelijk te houden. Echte dilemma's. Overigens niet om te ontlopen. Integendeel, ze vragen juist om een gerichte aanpak. In dat kader is de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking gestart met concrete projecten, waarin biotechnologie een voorname rol speelt. In mei heb ik in een brief aan de Kamer die projecten op een rijtje gezet. Ik wil U er drie noemen. Drie voorbeelden die tonen hoe biotechnologie kan bijdragen tot verbetering van de levensomstandigheden in ontwikkelingslanden; welke mogelijkheden er nu reeds zijn.

Wat de landbouw betreft, om daarmee te beginnen, heeft het wetenschappelijke onderzoek zich tot op heden voornamelijk gericht op vruchtbare gronden, waar voldoende water voorhanden is. Daar is natuurlijk snel resultaat te behalen. Om echter aan de voedselvraag in ontwikkelingslanden te voldoen, zal ook op marginale landbouwgronden, met weinig water, produktieverhoging moeten plaatsvinden. In Afrika bijvoorbeeld. Hier kan biotechnologie uitkomst bieden. Juist voor landbouw op marginale gronden kan gebruik worden gemaakt van stikstofbindende micro-organismen, die stikstof uit de lucht kunnen binden in ruil voor voedsel. Hiertoe wordt gewerkt aan selectie en kweek van bacteriën, die zich op arme en zure bodems handhaven en die droogte en hitte kunnen verdragen. Het gaat hier om een relatief eenvoudige en goedkope methode, afgestemd op boeren die door geldgebrek gewoonlijk niet aan kunstmest kunnen komen.

In de sector gezondheidszorg financiert Ontwikkelingssamenwerking al enkele jaren een project voor ontwikkeling van een effectief malariavaccin. Malaria teistert de bevolking in grote delen van de tropen en in het bijzonder de arme plattelandsbevolking. Afdoende bestrijding is heel moeilijk. Vele soorten mariamuggen zijn resistent geworden voor insecticiden. De malariaparasieten zijn ook gaandeweg ongevoeliger geworden voor de gebruikelijke geneesmiddelen, die tot voor kort niet alleen effectief waren, maar ook goedkoop. Ook hier kan biotechnologie mogelijk helpen. In Nijmegen wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een vaccin dat de mug immuun maakt, zodat overdracht van malaria van de mug op de mens wordt geblokkeerd en de malariacirkel - mug-mens-mug - wordt doorbroken. Voor de gezondheidstoestand van miljoenen zou zo'n vaccin een geweldige verbetering inhouden.

Het derde voorbeeld ontleen ik aan het milieubehoud. Milieubehoud is geen luxe,

maar voorwaarde voor ontwikkeling, zoals het Brundtland-rapport ons leert. Vele ontwikkelingslanden gaan gebukt onder enorme vervuiling van het milieu, vooral maar niet uitsluitend in en rond de grote steden. Vervuiling als gevolg van de armoede, tegenover onze vervuiling als bijprodukt van de rijkdom. De conventionele chemisch-fysische zuiveringstechnieken zijn voor ontwikkelingslanden te duur en doorgaans te gecompliceerd. In Nederland is met behulp van biotechnologie een alternatief ontwikkeld, dat erg geschikt lijkt voor landen in de Derde Wereld. Door middel van anaerobe micro-organismen kan goed en goedkoop zuivering van industrieel en huishoudelijk afvalwater worden bereikt. Ontwikkelingssamenwerking financiert projecten op dit terrein in India, Indonesië en Colombia. Die projecten houden niet alleen toepassing van die technologie in, maar ook overdracht van kennis. Het is immers van belang dat ook onderzoeksinstellingen daar bij de toepassing van deze technologie betrokken zijn, zodat een en ander hun zaak wordt.

Aan het begin van mijn betoog heb ik U gemeld dat wij op Ontwikkelingssamenwerking in het beleid ten aanzien van de toepassing van biotechnologie meer lijn willen brengen, met een programma voor gerichte, selectieve aanwending van biotechnologie in de Derde Wereld. In het verleden is een ad hoc beleid gevoerd - ik noemde zoëven enkele voorbeelden - maar het is nodig om tot een meer samenhangend programma te komen. Daaraan wordt gewerkt. De gedachten gaan uit naar een stimuleringsprogramma met een looptijd van vijf jaar, dat niet alleen ontwikkeling van biotechnologie behelst, maar ook sociaal-economische studies en studies naar gevolgen van biotechnologie voor het ontwikkelingsvraagstuk. Het ontwikkelingsvraagstuk, het vraagstuk van rijk en arm in de wereld - het spreekt vanzelf dat Ontwikkelingssamenwerking vanuit dat gezichtspunt biotechnologie en haar gevolgen wil beschouwen.

Ook al staan de details van het programma niet vast, het laat zich raden met wie moet worden samengewerkt om het programma tot een succes te maken. Ik denk in de eerste plaats aan het bedrijfsleven, dat door middel van research veel biotechnologische kennis heeft vergaard. Zoals gezegd, die research wordt voornamelijk ingezet op sectoren, waar snel commercieel aantrekkelijke toepassingen kunnen worden verwacht. Wie zou dat het bedrijfsleven kwalijk nemen? Niettemin is het van groot belang dat in ondernemingen het bewustzijn wordt versterkt dat biotechnologische vindingen ingrijpende gevolgen voor ontwikkelingslanden kunnen hebben en dat het zich meer systematisch richten op behoeften van ontwikkelingslanden op langere termijn een goede investering kan zijn. In ieder geval zou ik het bedrijfsleven graag op zijn bredere maatschappelijke verantwoordelijkheid aanspreken. Ook het coöperatieve bedrijfsleven vanuit zijn geschiedenis als zaak van de boeren zelf. Die geschiedenis biedt aanknopingspunten om zustercoöperaties in ontwikkelingslanden te steunen door kennis en ervaring te delen. Verder denk ik aan internationale organisaties, de Verenigde Naties bijvoorbeeld, maar ook de Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR) en de We-

reldbanc, die stellig een coördinerende rol kunnen spelen bij meer specifiek op de behoeften van de Derde Wereld gericht biotechnologisch onderzoek. Die coördinatie acht ik heel belangrijk. In een puur Nederlandse aanpak zie ik in dit verband niet veel, zeg ik met nadruk. Daarnaast wil ik ook zaken als regel- en wetgeving op internationale fora aan de orde stellen. De internationale organisaties, zoals de EG en VN-organisaties zijn de fora waar beleid geformuleerd dient te worden ten aanzien van biotechnologie in het algemeen alsmede patentering en gebruik van genetisch gemanipuleerde organismen. Gezien de afwezigheid van enige regel- en wetgeving op dit gebied in ontwikkelingslanden heeft dit onderwerp hoge prioriteit. De kandidatenlijst voor samenwerking om het stimuleringsprogramma tot een succes te maken, sluit ik af met U, de universitaire wereld. Last but not least. Uw betekenis voor het biotechnologisch onderzoek is evident. Maar net als het bedrijfsleven zoudt ook U meer systematisch aandacht kunnen geven aan de ontwikkelingslanden. Ik heb de indruk dat er aan Nederlandse universiteiten nog niet veel structurele aandacht is voor de rol die de biotechnologie kan spelen bij de oplossing van specifieke problemen van ontwikkelingslanden. Toch liggen daar belangrijke taken en belangrijke mogelijkheden om een bijdrage te leveren aan de strijd tegen armoede in de wereld. Ik zou U als universiteit willen oproepen Uw biotechnologische kennis meer gericht beschikbaar te stellen voor de oplossing van specifieke problemen van de Derde Wereld. Ik ben bereid met U daarover in discussie te gaan, waarbij ik het volgende kader zou willen aangeven:

- de universiteiten moeten bereid zijn ook eigen middelen in te zetten
- de aandacht moet structureel van aard zijn; geen hobbyïsme derhalve
- het onderzoek moet zoveel mogelijk gecoördineerd worden met onderzoeksactiviteiten elders; ook internationaal
- het onderzoek moet zich afspelen op terreinen waar Nederland internationaal erkend specifieke deskundigheid bezit
- de samenwerking met instellingen in ontwikkelingslanden zal zich moeten concentreren op landen, waarmee Nederland een intensieve relatie onderhoudt
- tenslotte dienen deskundigen uit ontwikkelingslanden en potentiële gebruikers uit die landen bij de voorbereiding en uitvoering van het onderzoek te worden betrokken.

Mijnheer de voorzitter,
dames en heren,

ik weet dat academisch geduld rekbaarder is dan gewoon geduld, maar toch ook begrensd. Ik heb meer van U gevraagd dan ik U heb aangeboden. In ieder geval van mijn kant geen scherpe markeringen, geen onverplaatsbare punten en komma's. Mijns inziens leent de materie zich daar niet voor. Aan de ontwikkelingslanden biedt biotechnologie gunstige en ongunstige vooruitzichten. Dat noopt tot overweging. Maar ik herhaal dat wij ons bewust moeten zijn van wat er gaande is, dat de ontwikkelingen zich razendsnel voltrekken, dat wij daar ten volle de ver-

107e dies natalis

antwoordelijkheid voor dragen, dat wij ons niet kunnen verschuilen achter zogenaamde onvermijdelijkheden, laat staan dat wij zouden kunnen volstaan met onze treurnis uit te spreken over voldongen feiten. Die gelatenheid houdt de grondslag van de Vrije Universiteit ons in ieder geval niet voor. En dat is maar goed ook.

107e dies natalis

Dinsdag 20 oktober 1987

Aula

Dienst van Woord en Gebed.

Voorganger: ds. S.A. Boonstra, universiteitspastor.

Bespeling Couperinorgel door universiteitsorganist
prof.dr. Ewald Kooiman.

Aula

Openbare zitting van het College van Dekanen.

Oratie 'De stamelende orator', uitgesproken door de
rector magnificus, dr. C. Datema, hoogleraar in de
oudchristelijke Griekse en Latijnse taal- en letterkunde
en het Grieks en het Nieuwe Testament aan de Facul-
teit der Letteren.

Muzikale opulstering door prof.dr. Ewald Kooiman
(orgel) en Freddy Grin (trompet): Concerto in D van
Giuseppe Torello (1658-1709) de delen allegro - adagio
en allegro, en Trumpet Tune van Jeremiah Clarke
(1659-1707).

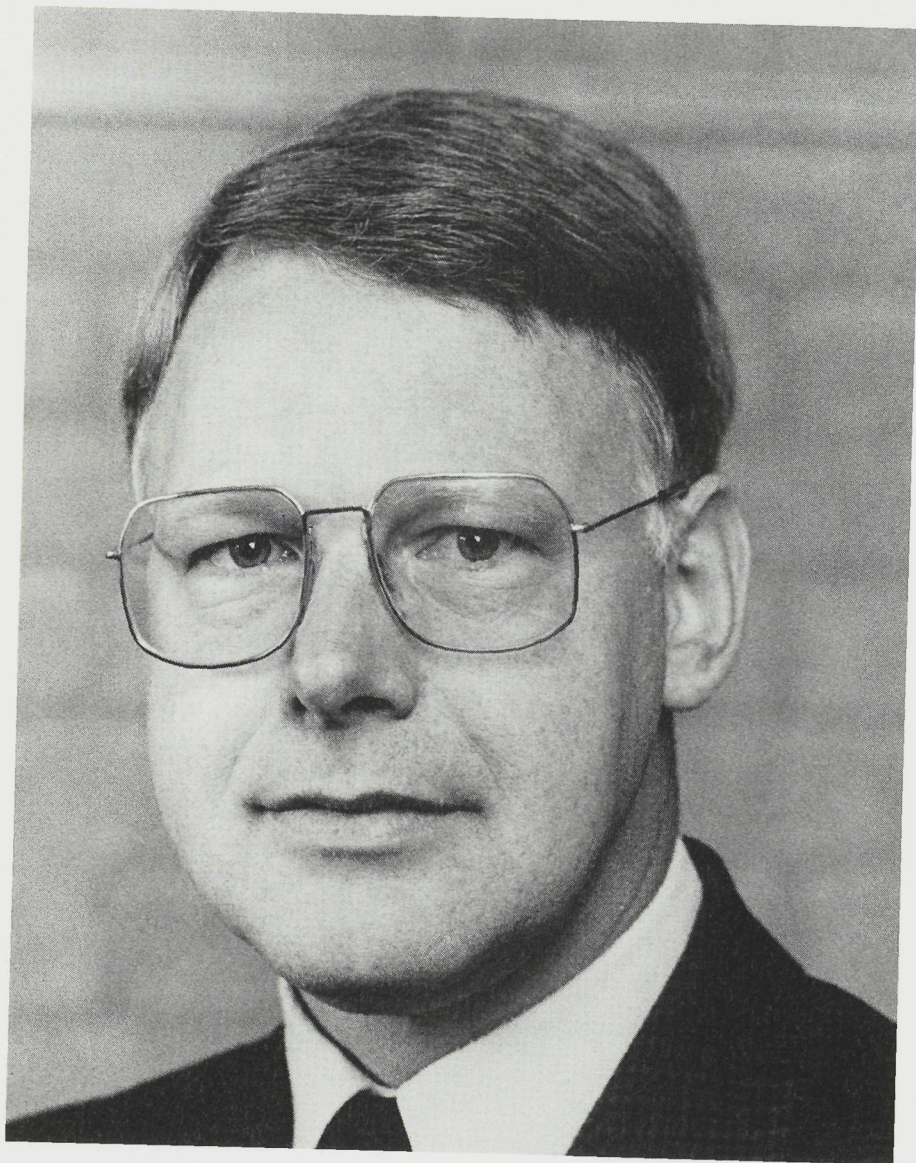

107e dies natalis

De stamelende orator.

Rede uitgesproken door de rector magnificus, dr. C. Datema, hoogleraar in de oudchristelijke Griekse en Latijnse taal- en letterkunde en het Grieks van het Nieuwe Testament aan de Faculteit der Letteren.

Prof.dr. C. Datema

Dames en Heren,

Het zou niet misstaan hebben vandaag ter gelegenheid van de Dies Natalis onzer universiteit een rede te houden waarin Abraham Kuiper, aan wiens 150e geboortedag deze weken volop aandacht geschonken wordt, centraal zou staan. Mij echter voegend naar de gewoonte dat de diesredenaar een verhandeling houdt over een onderwerp uit zijn eigen discipline, heb ik hiervan afgezien. Een ogenblik heb ik mij afgevraagd of er een brug te slaan zou zijn tussen Kuiper en de patres, de kerkvaders. Maar afgezien van het feit dat zijn bibliotheek enkele goede patristische uitgaven bevatte, de patres zelf speelden in zijn werk geen rol van betekenis. Evenmin trouwens als ze dat doen bij menig hedendaagse protestantse theoloog, hetgeen ik vanuit mijn discipline, de patristiek, uiteraard betreurt. Het is derhalve vanwege een dubbelvoudige reden dat ik mij richt op een vraagstelling in de vroegchristelijke literatuur.

Ik wil vanmiddag Uw aandacht vragen voor uitingen van deemoed en nederigheid in de vroegchristelijke literatuur en dan met name zoals we die tegenkomen in de griekse homiletische literatuur, d.w.z. de preken van de griekse kerkvaders, om na te gaan hoe we deze deemoedsuitingen te verstaan hebben. Staan ze geheel en al in de traditie van de antieke rhetorica of kunnen we specifiek christelijke noties onderkennen in het gebruik ervan. Voorts zal dan de vraag aan de orde komen hoe de christelijke auteurs omgingen met de antieke literatuur en met de regels van de antieke rhetorica.

Ten einde U enigszins vertrouwd te maken met de vraagstelling geef ik eerst enkele voorbeelden van de door mij bedoelde uitingen van deemoed en nederigheid. Voor de hand liggend om mee te beginnen, omdat ze het meest in de traditie van de antieke rhetorica staan, zijn de prooemia of exordia van preken gehouden ter nagedachtenis van martelaren en heiligen, apostelen en bekende bisschoppen, die allen een eigen feestdag in de kerkelijke kalender verworven hebben. Uit deze lofredevoeringen, aan te duiden als encomia, blijkt maar al te zeer hoezeer de redenaar, bisschop of presbyter, zich bewust is van wat zijn gehoor van hem verwacht. Het is wellicht nuttig terzijde op te merken dat het gehoor ook in die tijd, ik spreek over de vierde en vijfde eeuw na Christus, zeer gesteld was op rhetorisch goed verzorgde, het oor strelende redevoeringen. Johannes Chrysostomus, rond 400 patriarch van Constantinopel, wiens zeer omvangrijke homiletisch oeuvre een belangrijke bron is voor taferelen uit het dagelijks leven, verhaalt ons hoe de stadsbevolking uitloopt om een rondreizende rhetor te beluisteren. Anderzijds dient U voor ogen te houden dat bijna alle ons bekende bisschoppen uit die periode, en zeker degenen die ik hierna nog zal noemen, dezelfde klassieke opleiding genoten hebben als hun heidense tijdgenoten. De notie van christelijk onderwijs was destijds onbekend; wel vindt men onder de toen befaamde professoren christenen, zoals b.v. Prohaerisius, onderwijzend in Athene, maar het onderwijs zoals jongelieden, christen en

heiden, dat ontvingen was sinds jaar en dag volgens eenzelfde vast stramien opgebouwd.

Zinvol is het om ook nog in het kort na te gaan welke opvattingen er onder de bisschoppen en presbyters zelf leefden over de vereisten waaraan zij bij de prediking moeten voldoen. Johannes Chrysostomus vertelt ons daar het een en ander over in zijn *De sacerdotio*, het handboek voor de predikant zou men kunnen zeggen¹. Naar zijn oordeel moet de priester beschikken over grote uitdrukkingsvaardigheid. Gegeven het tegenspel dat hij van tegenstanders van zijn opvattingen mag verwachten, moet hij in de strijd tegen Grieken (d.w.z. heidenen), Joden en ketters de techniek van allen kennen. Om hen te weerleggen baat alleen de kracht van het woord. Daarom moet de priester terwille van zijn parochianen alles in het werk stellen zich die gave eigen te maken. Hij moet zijn preken goed voorbereiden. Bovendien dient hij voor ogen te houden dat het grote publiek niet luistert om er profijt van te trekken, maar voor zijn plezier. Het is dus een hele kunst om het gehoor naar nuttige zaken te laten luisteren. Want zo benadrukt Chrysostomus, ook vele christenen zijn gegrepen door de passie voor het schone woord. Bovendien, vele homileten zijn ijdel; het zijn tenslotte mensen. Zo is ook Chrysostomus zelf dat wel eens, wanneer hij toch wel behagen schept in applaus. Hoezeer het gehoor kan hangen aan de lippen van de homileet blijkt wel uit de soms woedende reactie wanneer het merkt dat de preek op een einde loopt. De kunst is nu, aldus Chrysostomus, om tussen het gevaar van het fraai doch nutteloos spreken en dat van het zinvol doch saai spreken door te laveren.

Gesteld voor de opgave het woord te verkondigen en de lof der martelaren en heiligen te bezingen, vielen de aldus gevormde bisschoppen en presbyters als vanzelf op de voorschriften van de antieke rhetorica terug. Hun heidense leermeesters wisten dat maar al te goed: de befaamde heidense rhetor Libanius van Antiochië stuurt zijn vroegere leerling Amphilochius bij diens benoeming in 373 tot bisschop van Iconium een briefje waarin hij zijn vreugde over deze benoeming uitspreekt, omdat Amphilochius na enkele jaren daarvoor een carrière als rhetor in Constantinopel afgebroken te hebben, opnieuw de gelegenheid zal hebben om zijn oratorisch talent te demonstreren². Maar ook de kerkvaders zelf beseffen terdege dat ze rhetorisch goed geschoold zijn. Ze kennen de regels der rhetorica op hun duimpje. Zo kon Asterius, bisschop van Amasea omstreeks 400, zijn gehoor op een feestdag ter ere van Petrus en Paulus voorhouden: "Maar laat niemand van U die naar mij gaat luisteren menen, dat ik, nu ik gekozen heb voor een lofrede op edele mannen, de regels ga volgen van de wijsheid der buitenstaanders."³ Dat dit wel vaak gebeurde mogen we afleiden uit de openingsparagraaf van datzelfde encomium: "Eredagen van bloedgetuigen als de huidige, die tot een vast gebruik zijn geworden en overeenkomstig een vaste traditie worden gevierd, zijn stuk voor stuk heilige feesten en blijvende gedenktekenen voor degenen die zich naar Gods wil manmoedig hebben gedragen. Dan plegen de voorgangers van de kerken, wanneer ze aan het spreken toe zijn hun eigen krachten te toetsen aan de grootheid van hun onderwerp, en al

aanstonds bij de inleiding hun toevlucht te nemen tot verontschuldiging en toegankelijkheid, en te zeggen dat zij de grootsheid van de feiten verkleinen door de geringheid van hun woord.”⁴

Asterius heeft hier zeer waarschijnlijk het encomium van Basilius van Caesarea op Mamas en dat van Gregorius van Nyssa op de XL martelaren op het oog⁵. Het is echter niet alleen in encomia dat we zulke uitingen aantreffen; evenzeer vinden we ze in preken op grote christelijke feestdagen. Maar ook in gewone preken treffen we ze aan; dan veelal ingegeven door de bijbelse pericoop die men uit te leggen heeft. De manier waarop dat gedaan wordt is zeer uiteenlopend. De ene homileet noemt zijn rede pover⁶, een ander uit de vrees voor een armoedige preek⁷, weer een ander bekent dat hij niet in staat zal zijn om zijn onderwerp naar behoren te behandelen. Hij voelt zich als iemand die de zee niet kent en bij de eerste aanblik daarvan alle moed verliest om van wal te steken⁸. Dan weer noemt men zijn preek een klein en nietszeggend scheepje waarmee een onnoemelijke zee bevaren moet worden.⁹ Elders luidt de vraag met welke rede de lof op deze of gene naar behoren bezongen kan worden.¹⁰

Alom gebruiken de auteurs wat men de verlegenheidstopos noemt: de aanduiding van de gemeenplaats waarin de redenaar van zichzelf zegt niet opgewassen te zijn tegen het onderwerp dat hij te behandelen heeft, doch vervolgens vaak met een fraai en doorwrochte redevoering op de proppen komt. Een onderwerp uit de antieke rhetorica waarbij collega D.M. Schenkeveld in 1978 in zijn rectorale rede “De eerste zinnen” heeft stilgestaan. Fungeerde deze bescheidenheidstopos in de pleitredevoeringen voor het gerecht oorspronkelijk als een middel om de rechters voor zich te winnen, later is ze in de antieke literatuur verworden tot een uiting van geveinsde bescheidenheid omdat de rhetor er juist op uit was om te tonen hoe goed hij zijn *métier* beheerste. We spreken dan ook van *modestia affectata*. Bedienen nu ook de christelijke auteurs zich van deze uitingen van geveinsde nederigheid? Immers ook zij bekennen hun verlegenheid om hun onderwerp naar behoren te behandelen. Basilius van Caesarea († 379) worstelt met de vraag met welk een encomium hij de martelaar Gordius moet gedenken. Een vers uit de voorgelezen bijbelse pericopen, te weten Spreuken 29, 2: Als de lof van de rechtvaardigen bezongen wordt (*ἐγκωμιαζομένων δικαίων*) verheugt zich het volk (LXX), brengt hem tot de vraag wat Salomo bedoelde met die woorden. Soms dat het volk zich verheugt over een rhetor of een knap orator die een redevoering heeft voorbereid om zijn gehoor te ontroeren in een welverzorgde dispositie en stijl en met gezwollen dictie? Neen, want Salomo die zelf de voorkeur geeft aan een nederige dictie en onopgesmukte stijl, heeft de vreugde op het oog die ontstaat bij het in herinnering brengen van de daden van de rechtvaardigen, die tot navolging en imitatie oproepen.¹¹ Basilius zinspeelt hier enerzijds op de eenvoudige stijl van de bijbel tegenover de verhevenheid in stijl van zovele antieke geschriften, en anderzijds op de geheel andere inhoud die een christelijke encomium heeft. Het woord *ἐγκωμιαζομένων* uit Spreuken 29, 2 heeft hem gebracht tot bewuste reflexie over het

encomium dat hij uit te spreken had, doch dat heeft hem niet belet om, ondanks zijn conclusie "De goddelijke leerschool kent niet de wet van de encomia",¹² de voorschriften van de rhetorica naar de vorm althans gedeeltelijk te volgen. Inhoudelijk bestaat er echter voor hem een groot verschil tussen de pagane encomia en de christelijke die zich met het voorbijgaan aan vele traditionele elementen van de pagane encomia beperken tot de persoonlijke verdiensten van degene die men eert. Heel duidelijk laat ook Asterius zich daarover uit: "De roem van de christenen bestaat volgens het evangelie in de nederigheid. Maar zelfs als ik de lofredes van de buitenstaanders doorneem, dan keur ik die ten sterkste af. Want als zij degenen die zij tot onderwerp kiezen willen verheerlijken, dan zitten zij, alsof er niets goeds van te zeggen valt, meteen zonder de minste reden bij de graven, en vallen degenen die daar uitrusten zomaar lastig en maken van de doden een sierstuk voor de levenden; zij roepen de overledenen te hulp en geven op die manier toe dat er niets goed is aan hen die zij moeten prijzen."¹³

Hier raken wij een belangrijk punt. Ook waar de pagane en christelijke encomia naar de vorm overeenstemmen, doen we er goed aan te letten op de inhoud en bedoeling van elk. Vroegchristelijke auteurs bedienen zich van dezelfde regels en volgen vaak dezelfde voorschriften, doch inhoudelijk blijken de accenten nog al eens behoorlijk verlegd en daarvoor bestaat niet altijd voldoende oog, hoewel de auteurs zelf zich daarvan terdege bewust geweest zijn. Hetzelfde kunnen we constateren in het genre van de troostliteratuur. Naar de vorm overeenkomst tussen pagane en christelijke consolationes, troostschriften, doch inhoudelijk opmerkelijke verschillen.

Laat ik terugkeren naar de bescheidenheidstopos, dat wil zeggen de plaatsen waarin de auteurs van zichzelf zeggen niet opgewassen te zijn tegen een waardige behandeling van hun onderwerp, hoezeer zij zich in het vervolg van hun encomia of preken ook beijveren hun gehoor ook door hun dictie te bekoren. Zoals ik al opmerkte heeft men de christelijke auteurs dikwijls de valse bescheidenheid verweten, de *modestia affectata*, waarmee zij zouden staan in de antieke traditie. Zo verklaart Ernst Robert Curtius in zijn fascinerende boek *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter* de uiting van eigen onvermogen geheel en al uit de antieke rhetorica. Vanuit de christelijke traditie kan hij maar twee bijbelplaatsen aanvoeren die daartoe model gestaan zouden kunnen hebben, te weten Sapientia 9, 4 en 5 (geef mij de wijsheid, die naast U troont en sluit mij niet buiten de kring van Uw kinderen, want ik ben Uw dienaar, de zoon van Uw dienstmaagd, een zwakke mens, van geringe levensduur, die te kort schiet in het verstaan van recht en wetten) en 2 Cor. 11, 6 waar Paulus van zichzelf zegt: Ben ik dan al onervaren in het spreken (*ἰδιώτης τῷ λόγῳ*), in kennis ben ik het niet. In deze laatste tekst ziet Curtius zelf echter geen bescheidenheid.¹⁴ In zijn voetspoor ziet Klaus Thraede het verschil tussen pagane en christelijke bescheidenheidsuitingen slechts hierin dat de christelijke auteurs deze topos funderen met een beroep op bijbelplaatsen. Hij onderkent in de christelijke teksten wel een laat-antieke christelijke deemoedsgedachte, maar wil die vanuit

de retorische traditie als conventioneel verklaren.¹⁵ Heel verdienstelijk heeft Rainer Henke in een studie over Prudentius' hymne op de martelaar Romanus, wiens tong werd afgesneden en die daardoor retorisch onvermogen werd, een aantal retorische uitingen van deemoed onderzocht waarin uitdrukkelijk gewag gemaakt wordt van humilitas. Een belangrijke bijbelse impuls voor deemoedsbetuigingen ziet hij in Exodus 4, 10 waar Mozes, wanneer hij door God geroepen wordt om naar Egypte te gaan, zegt: Och Here ik ben geen man van het woord ..... want ik ben zwaar van mond en zwaar van tong.¹⁶ Met andere woorden, zo gemakkelijk als Norden en Thraede deden kunnen we pagane en christelijke uitingen van bescheidenheid niet op één lijn stellen. Het wekt bevreemding dat mensen die zo thuis zijn in de patristische literatuur als een Thraede zich onvoldoende rekenschap geven van allerlei bijbelse passages die in dit verband in meer of mindere mate een rol gespeeld zullen hebben. Om een paar voorbeelden te noemen: Jesaja zegt onrein van lippen te zijn (Jes. 6, 5) en Jeremia merkt bij zijn roeping op: Ach, Here Here, zie ik kan niet spreken, want ik ben jong (Jer. 1, 6). Vanuit het Nieuwe Testament noem ik slechts het penningske van de weduwe (Luc. 15, 8), waaraan de homileten vaak refereren om hun geringe gaven aan te duiden. Zo is er een hoeveelheid bijbels materiaal dat zijn uitwerking, ook zonder dat de auteurs daar expliciet naar behoeven te verwijzen, gehad heeft. Bovendien dienen we voor ogen te houden dat het eigene van de vroeg-christelijke literatuur nu net bepaald wordt door het doorgetrokken zijn van een eigen gemeenschappelijke geesteshouding van de patres. In plaats van bescheidenheid kunnen we voor de christelijke teksten daarom ook beter de term nederigheid, deemoed, humilitas gebruiken.

Waarin is de christelijke deemoed nu uiteindelijk verankerd? Het antwoord kan kort en bondig zijn: het is in de relatie tegenover God waarin deemoed haar plaats heeft. Het is tegenover God dat de mens zich verootmoedigt, zich klein maakt en niet zoals bij de pagane auteurs tegenover de mens, of dit nu de rechter is, de toehoorder of lezer is. Bij de pagane auteur is de bescheidenheid geveinsd om de ander voor zich in te nemen (de *captatio benevolentiae*), terwijl voor de christen er geen grens aan de ware deemoed behoort te zijn. Zijn uitingen van zelfvernederings komen voort uit het besef dat voor God menselijk kunnen, waaronder literaire bekwaamheid, ten diepste geen werkelijke waarde heeft. Tegenover God voelt de auteur zich te kort schieten en is hij zich van zijn eigen onwaardigheid, eigen onvolkomenheid, eigen zondigheid bewust. Vandaar ook vaak de toevoeging ik zondaar, ik onwaardige of een vergelijkbare notie in christelijke prooemia. Daartegenover staat de opdracht aan de mens om de gaven waarover hij beschikt in dienst van God te stellen. De spanning die daardoor ontstaat tussen de prooemia waarin eigen onvolkomenheid en onvermogen beleden wordt en de daarop volgende narratio waarin een kundig auteur naar voren treedt, heeft aanleiding gegeven tot het traditionele verwijt dat in de vroegchristelijke literatuur de leer van het prooemium niet overeenkomt met de praktijk van de narratio. Met de hierboven gegeven verklaring van de deemoedsbetuigingen in de prooemia verliest dit verwijt echter zijn

scherpste.

Dit alles neemt echter niet weg dat de deemoedsbetuigingen ook bij christelijke auteurs tot een betekenisloze topos kunnen worden. Meer nog, voor niet gemeende uitingen van deemoed past de term huichelarij. Zo hebben we ons bij elke deemoedsbetuiging te vergewissen van het authentieke daarin. Een opdracht trouwens die niet alleen geldt voor teksten van weleer, maar evenzeer voor allerlei uitingen van vandaag. Geveinsde nederigheid komt in de christelijke traditie helaas veelvuldig voor.

Ter illustratie van het tot nu toe geponeerde geef ik een paar voorbeelden ontleend aan preken van Severianus, bisschop van Gabala, die rond het jaar 400 geruime tijd in Constantinopel verbleef, wellicht zelfs meerdere jaren. Ik begin met het prooemium van een preek op Hemelvaart¹⁷ dat ik terwille van mijn betoog in extenso weergeef:

Een bron van rijkdom en eeuwig leven zijn de heilsdaden van Christus, die Severianus graag wil verkondigen, doch dat niet naar waarde kan. Hem stellen de woorden van David gerust, die zegt: Wie kan de machtige daden des Heren uitspreken, al zijn lof doen horen? (Ps. 106, 2). Als bovendien deze vriend van God uitroept: Het begrijpen is mij te wonderbaar, te verheven, ik kan er niet bij (Ps. 139, 6), en als Paulus, de theoloog en de hemelse trompet, zegt: O diepte van rijkdom, van wijsheid en van kennis Gods, hoe ondoorgrondelijk zijn zijn beschikkingen en hoe onnaspeurlijk zijn wegen! (Rom. 11, 33), als nu de tongen van de profeten en apostelen zo grote stromen doen vloeien, dat de gehele aarde vervuld wordt van de kennis van de Heer, en zulke stromende rivieren, die een zee van vroomheid doen ontstaan, hun onvermogen belijden om de kracht van wie verkondigd wordt te tonen, wat zal dan een druppel van een nietsbeduidende preek beduiden? Maar men moet niet versagen, want God let niet op de waardigheid van wat gezegd wordt, maar op het verlangen waarmee het gezegd wordt en de liefde waarmee geluisterd wordt. Zoals vaders houden van hun kinderen ook al stamelen ze en het gestamel van hun kinderen hun lieflijker is dan de welsprekendheid van de rhetoren, zo let God niet op de tongen die stamelen over de theologie, maar let hij op het liefdevolle verlangen waarmee het geloof verkondigd wordt. Trouwens, over God kan men slechts stamelend spreken, zoals ook Paulus al zegt: Want onvolkomen is ons kennen en onvolkomen ons profeteren (1 Cor. 13, 9). Hoewel wij stamelen, toch heeft God ons de boodschap van de vrede toevertrouwd; daarom ook zegt Jesaja: En de tong der stamelaars zal in staat zijn tot het spreken over de vrede (Jes. 32, 4), aldus Severianus.¹⁸

In dit prooemium zien we duidelijk hoezeer verschillende **bijbelteksten** de toon zetten voor Severianus' uiting van deemoed. Lezen we hem onbevangen en niet vooringenomen, dan krijgen we de indruk dat hij zich een druppel waant vergeleken met de profeten en apostelen die hij rivieren noemt. Een beeld dat bij de patres niet onbekend is. Het is ingegeven door verschillende bijbelplaatsen uit het Oude en Nieuwe Testament, met name Johannes 7, 37-38 waar Jezus zegt: Indien iemand

dorst heeft, hij kome tot Mij en drinke! Wie in Mij gelooft, gelijk de Schrift zegt, stromen van levend water zullen uit zijn binnenste vloeien, en 1 Cor. 10, 4 waar van de Israëlieten gezegd wordt dat zij allen dezelfde geestelijke drank dronken uit een geestelijke rots, die de Christus was.¹⁹ Zo worden ook de vier paradijsrivieren nogal eens opgevat als de vier evangelisten en kan de presbyter Leontius van Constantinopel in één van zijn preken refererend aan een voorgelezen pericoop uit het Johannes-evangelie zeggen: Ik hoorde zoëven de rivier Eufraat zeggen, ik bedoel de evangelist Johannes.²⁰ Nu is Johannes in dit verband voor de patres wel de evangelist par excellence. Hij heeft immers volgens het evangelie aan Jezus' borst gelegen en daaruit de diepe geheimen, zoals die onder meer in de proloog van zijn evangelie vertolkt worden, geput. Ook voor Severianus ontspringen de rivieren, waarmee hij doelt op de profeten en apostelen, aan Christus, de bron der wijsheid.²¹ Welnu, een bescheiden mens siert het om als hij deze bekende beeldspraak op zichzelf toepast, zijn preek een druppel te noemen. Voor zover ik heb kunnen nagaan is Severianus de eerste griekse auteur die dit beeld gebruikt. Basilius van Seleucia heeft hem later nagevolgd.²² Van het beeld van de druppel komt Severianus in het boven geciteerde prooemium dan op het beeld van het stamelen, een overgang die meer dan toevallig genoemd kan worden. Het trage ritme van na elkaar neervallende druppels en moeizaam gesproken woorden vormen naar mijn oordeel de verbindingsschakel in Severianus' gedachtengang in dit in twee delen uiteenvallende prooemium. Kunnen we vooralsnog in het eerste gedeelte de notie van deemoed achter de gebruikte beeldspraak zien, in het tweede gedeelte is deze notie naar mijn oordeel afwezig. Daar ligt alle nadruk op de verlegenheid, die Severianus voelt tegenover de opdracht waarvoor hij stond in de verkondiging van het woord. Hij voelde zich overweldigd door de verhevenheid van de *θεολογία*, die in de periode waarover ik nu spreek vaak toegespitst was op de vraag van de goddelijke waardigheid van Christus. Gesteld voor die opgave gebruikt Severianus het beeld van het stamelen, maar ditmaal niet als eerste. Hij staat nu in een traditie die al begint bij de gehelleniseerde jood Philo van Alexandrië uit de eerste helft van de eerste eeuw na Christus. In deze traditie speelt het boven door mij reeds aangehaalde bijbelvers Exodus 4, 10 een belangrijke rol. Een vers door auteurs als Philo, Clemens van Alexandrië, Origenes vooral geciteerd als voorbeeld van deemoed welke Mozes tegenover God toonde.²³ Later blijft de expliciete vermelding van die notie achterwege; vierde-eeuwse auteurs, als b.v. Basilius van Caesarea, belijden veeleer dat ze niet in staat zijn om op een waardige wijze (*κατ' ἀξίαν*) over verheven en moeilijke gedachten te spreken.²⁴ Zij belijden veeleer hun onvermogen in moeilijke theologische vragen dan hun deemoed. Ik besef evenwel dat een scherpe scheiding tussen beide niet te maken valt en dat er wellicht meer sprake is van een verschil in accent.

Blikken we nu terug op het aangehaalde prooemium van Severianus, dan zou onze eindconclusie kunnen zijn dat ons daarin een bescheiden en nederig man tegemoet treedt, bij wie van enige geveinsdheid geen sprake lijkt, maar veeleer van op de bij-

bel en bijbelse beeldspraak gefundeerde deemoed. De werkelijkheid is echter minder mooi dan we op grond van dit ene prooemium mogen geloven. Severianus gebruikt het beeld van de druppel nog tweemaal; op één plaats vinden we een zelfde toepassing als in de aangehaalde Hemelvaartspreek. Hij vergelijkt zich ook daar met profeten, apostelen en evangelisten, die hij opnieuw rivieren van de Heilige Geest noemt.²⁵ Op de andere plaats noemt hij zijn eigen woorden druppels vergeleken met de geweldige rivier die de aanwezige patriarch van Constantinopel, Johannes Chrysostomus, is.²⁶ Nu kan men hier een hoffelijk gebaar of wellicht beter een hoofse manier van uitdrukken in zien. Zo komt een vergelijkbaar beeld voor in een latijnse preek van Gaudentius van Brescia, die de bekende Ambrosius van Milaan inviteert om na de geringe dauw van zijn preek de harten van de gelovigen te overstromen met zijn schriftuitleg.²⁷ Bij Severianus ligt het wellicht toch wat anders. Gewapend met de informatie die de 4e-eeuwse kerkgeschiedschrijver Socrates ons verschaft over Severianus, namelijk dat hij naar Constantinopel kwam om met zijn preken geld te verdienen, en met de informatie dat Severianus op goede voet stond met het keizerlijk hof, vooral met keizerin Eudoxia,²⁸ lijken we Severianus veeleer te moeten typeren als een op aanzien belust man wars van nederigheid. Met andere woorden in zijn mond lijkt de hoofsheid jegens Chrysostomus tot uitdrukking komend in het beeld van de druppel en de rivier veeleer geveinsd. Misschien mogen we zelfs voluit van vleierij spreken en dat gegeven maakt het uiterst dubieus of Severianus op de twee andere plaatsen die ik aanhaalde wel zo nederig is als hij zich daar voordoet. Hoewel het prooemium een toonbeeld lijkt van christelijke deemoed, moeten we toch weer de term *modestia affectata* naar voren halen, maar nu terwille van het onderscheid met de pagane auteurs spreken van *humilitas affectata*. En daarmee zijn we ver af van wat Benediktus van Nursia later voor de monnik formuleert als zevende trap van nederigheid, namelijk dat hij niet alleen met zijn mond belijdt dat hij minder is dan allen, maar daarvan ook zelf in zijn hart overtuigd is.²⁹

Datzelfde geldt wellicht ook voor het beeld van het stamelen dat Severianus gebruikt. Ten diepste is hij er mogelijk van overtuigd dat aangaande moeilijke theologische vragen een mens niet meer overschiet dan te stamelen. Hij is echter naar eigen zeggen naar Constantinopel gekomen om ketterse ideeën te bestrijden.³⁰ En dat doet hij met overgave in zijn preken. Bij een vechtjas nu hoort geen stamelen, al is Severianus ook geen groot orator. Hij verstaat de kunst een goede redevoering te houden terdege, maar door zijn gedrevenheid voor de orthodoxie besteedt hij aan een goede stijl slechts weinig aandacht. Zichzelf in deze situatie te presenteren als een stamelaar getuigt dan echter niet zozeer van persoonlijke deemoed als wel van het zich bewust in een traditie plaatsen waarin de rhetorisch onvermogen apostelen gesteld worden tegenover de welsprekende heidense rhetoren, zoals verwoord in het befaamde *piscatores, non oratores* (vissers, geen redenaars).³¹ Maar ondanks het ver achterblijven in welsprekendheid bij de heidense rhetoren, bewerkstelligden de apostelen in de verkondiging van het woord veel meer dan hun

welbespraakte tegenstanders. In de eerste eeuwen had dit begrippenpaar materiële inhoud, doch vanaf de vierde eeuw met zijn geletterde christenen wordt het een topos. Een gemeenplaats waar men oprecht gebruik van maakt als men wil aangeven dat men aan het begin van een leerproces staat. Zo vinden we dit beeld bij b.v. Johannes Chrysostomus en Leontius van Constantinopel. Ik verdenk Severianus er van dat hij het beeld zo toepast dat hij zich in de strijd tegen de ketters, die men graag aanduidt als Grieken, plaatst in de traditie van de apostelen. Zoals de apostelen stamelden in hun confrontatie met de heidenen, zo stamelt Severianus in zijn preken tegen de ketters. In deze gedachtengang siert Severianus zich dan ongemerkt, maar door hem bewust bedoeld, met de suggestie dat zijn inspanningen even efficiënt zullen zijn als die van de apostelen.

Zo zien we hoe Severianus in beide delen van het prooemium onder het mom van nederigheid in werkelijkheid verre van nederig is. In het eerste deel bedient hij zich daarbij van een topos ontleend aan de antieke literatuur, en in het tweede deel van een gemeenplaats uit de vroegchristelijke literatuur. Met beiden gaat hij geraffineerd om. En hierin ligt de verbinding naar het laatste deel van mijn uiteenzetting.

Waarom, zo vraagt U zich wellicht af, zoveel aandacht voor een ogenschijnlijk zo'n onbeduidend onderwerp als de door mij behandelde uitingen van deemoed en onvermogen in de prooemia van vroegchristelijke geschriften? Mijn antwoord daarop is: Omdat we daarin een goede illustratie hebben van de vraag hoe vroegchristelijke auteurs omgingen met de antieke literatuur. Een onderwerp waar veel, zeer veel over geschreven is, maar waar naar mijn oordeel pas de laatste tijd bevredigende antwoorden naar voren komen. Ik kan daar nu slechts in kort bestek op ingaan. Wie nagaat wat de vanmiddag door mij naar voren gehaalde auteurs te berde brengen over de houding tegenover de antieke literatuur, zal constateren dat daarin het begrip *χρησις*, *usus*, gebruik, centraal staat; een begrip dat ook in de antieke literatuur en filosofie zelf reeds gebruikt werd. Christian Gnilka, de leermeester van de boven door mij aangehaalde Henke, heeft daarover recent waardevolle gedachten naar voren gebracht.³² Illustratief voor de houding van de 4e-eeuwse auteurs beschouwt men immer het befaamde traktaatje van Basilius van Caesarea, getiteld 'Aan de jongelieden, hoe zij nut kunnen trekken van de heidense geschriften'. Traditioneel wordt dit werkje gezien als een lofprijzing van de klassieke literatuur. De aandachtige lezer bemerkt echter dat Basilius zijn jeugdige lezers, waarschijnlijk zijn neven die in Caesarea het traditionele heidense onderricht volgen, voorhoudt uit de heidense literatuur slechts dat te gebruiken wat nuttig is. Uiteraard vraagt het doen van keuzes om een selectie criterium. Welnu, voor Basilius ligt het doel van dit leven in het verwerven van het eeuwige en alles wat we doen moet daarop gericht zijn. Daaruit vloeit voor Basilius voort dat het nuttige samenvalt met het moreel waardevolle, met alles wat tot het goede aanzet. Wat nu in de klassiek litera-

tuur verwant is met de eigen waarheid is nuttig (χρήσιμον).³³

Basilius' vriend, Amphilochius van Iconium, vertolkt dezelfde gedachte en evenals Basilius, ongetwijfeld door hem geïnspireerd, gebruikt hij ter illustratie daarvan het beeld van de bij die zich op **alle** bloemen neerzet, maar heel verstandig van ieder slechts het bruikbare (τὸ χρήσιμον) tot zich neemt. In de toepassing van het beeld geeft Amphilochius de raad om van al die geschriften, waarin de deugd geprezen en de slechtheid gekritiseerd wordt, de bedoeling en de gracieuze uitdrukking te behouden. Van wat te verwerpen valt kan slechts de fraaie dictie gewaardeerd worden.³⁴ We zien duidelijk hoe Amphilochius een positief kritische houding propageert en ook oog en waardering heeft voor de uiterlijke vorm.

Een diepere fundering voor het standpunt zoals vertolkt door Basilius en Amphilochius vinden we bij hun vriend Gregorius van Nazianze. In een redevoering ter nagedachtenis van Basilius brengt Gregorius naar voren dat men het geschapene niet moet verachten, omdat sommigen daar op een verkeerde wijze mee omgaan door in plaats van God diens schepping te vereren. Maar men moet wat daarvan bruikbaar (χρήσιμον) is, vruchtbaar maken voor zijn leven en daarvan genieten, doch vermijden wat gevaren in zich bergt. Zo moet men volgens Gregorius ook omgaan met het antieke cultuurgood dat evenzeer een deel van Gods schepping is. De christen moet al onderscheidend en schiftend rondgaan.³⁵

Deze drie getuigen uit het einde van de vierde eeuw staan met hun opvattingen in een traditie waarvan we het begin mogen leggen bij de al eerder genoemde joodse auteur Philo van Alexandrië. In zijn werk dat een brug slaat tussen het joodse en hellenistische gedachtengoed vinden we de opvatting dat de zeven schone kunsten, de artes liberales, een propedeutische waarde hebben voor de beoefening van de filosofie, die op haar beurt de studie van de wijsheid behelst. En wijsheid is voor Philo de kennis van goddelijke en menselijke dingen en hun oorzaken. Philo leest dit alles al allegoriserend in de geschiedenis van Abraham die voordat hij een kind kon verwekken bij Sara, die staat voor de wijsheid, omgang had met Hagar, die de vrije kunsten belichaamt.³⁶ Clemens van Alexandrië heeft rond het jaar 200 deze gedachten bijna letterlijk overgeschreven van Philo. Hij laat daaraan voorafgaan de opmerking dat de filosofie voor de komst van Christus noodzakelijk was om tot gerechtigheid te brengen, maar dat ze nu nuttig (χρησίμη) is met het oog op de verering van God, doch slechts als propedeuse. En van alle goede dingen is God de oorzaak. Voortzetting van deze gedachtenlijn vinden we bij Origenes. Ik beperk me hier tot zijn brief aan Gregorius Thaumaturgus. Daarin spoort Origenes zijn vroegere leerling aan om van zijn kennis van de artes liberales en de filosofie alles te gebruiken wat nuttig is voor de interpretatie van de bijbel. Hij illustreert dat met het sindsdien befaamde beeld van het zilveren en gouden vaatwerk dat de Israëlieten meenemen bij hun uittocht uit Egypte om daarvan te gebruiken wat dienstig is voor hun cultus.³⁸ Het trefwoord is opnieuw *χρήσιμος* en ook het doel waartoe men het ontleende moet gebruiken is weer duidelijk aangegeven. Het voert te ver om dit thema, veelvuldig geïllustreerd met behulp van andere voorbeelden

ontleend aan de bijbel ruimer uit te werken. Ik wil volstaan met de verwijzing die men in dit verband veelvuldig aantreft naar Mozes en Daniël, die respectievelijk zeer geverseerd waren in de Egyptische en Chaldeese wijsheid.³⁹

Om het misverstand te voorkomen dat de boven door mij geschetste houding alleen voorkomt bij de griekse patres, wijs ik ook op Augustinus, wiens bekende begrippenpaar *uti/frui* voor wat betreft het eerste lid, *uti*, gebruiken, dezelfde traditie vertegenwoordigt. In De doctrina christiana werkt hij het beeld van het egyptische vaatwerk uit in een passage waarin hij zegt dat het geoorloofd is om de kennis die de Egyptenaren verkeerd gebruiken en die in ruime mate bruikbaar is voor de waarheid, aan te wenden voor het verkondigen van het evangelie, ze omvormend tot een christelijk gebruik (in *usum convertanda christianum*). Vervolgens noemt hij als voorbeelden uit het verleden auteurs als Cyprianus, Lactantius, Hilarius en de **ontelbare** Grieken. Met andere woorden, volgens hem was deze manier van omgaan met de antieke cultuur algemeen ingeburgerd onder de christenen. Maar tegelijkertijd merkt hij op dat, al komt men nog zo rijk uit Egypte, dit niet baat als men niet zachtmoedig en nederig van hart is. Want dezulken maakt de kennis niet opgeblazen, maar sticht de liefde, merkt Augustinus met de woorden van de apostel Paulus op.⁴⁰

Met deze woorden zijn we weer terug bij ons uitgangspunt. Deze wellicht toch nog wat lang uitgevallen toelichting op de vraag hoe de patres stonden tegenover de antieke literatuur en cultuur was nodig om het eigene van de vroegchristelijke literatuur zoals dat ook naar voren komt in uitingen van deemoed in de prooemia, duidelijk voor ogen te krijgen. We hebben daarin gezien hoe vroegchristelijke auteurs motieven en *topoi* aan de antieke literatuur ontleend hebben, of liever om in aansluiting bij de gegeven uiteenzetting te formuleren, motieven en gemeenplaatsen van de antieke literatuur gebruikt hebben. Daarbij speelden voor hen drie doeleinden een rol. Allereerst het polemische doel, waarbij de heidenen met hun eigen wapens bestreden werden. Vervolgens het missionaire, waarbij vertrouwde gedachten en vormen een rol hadden te spelen in het winnen van de mensen voor de nieuwe religie. Tenslotte het theocentrische doel om de schatten van de heidense cultuur dienstbaar te maken aan de dienst aan God.⁴¹ Tevens hebben we opgemerkt dat ze bestaande vormen omgevormd hebben naar hun behoefte. Uiterlijk bestaat er overeenkomst, dikwijls grote, doch inhoudelijk is er sprake van een diepe kloof. De vroegchristelijke auteurs recipiëren niet zomaar de antieke literatuur en haar vormen, maar zij **gebruiken** die. Wie daar geen oog voor heeft, miskent een wezenlijk kenmerk van de patristische literatuur.

Noten:

1. Cf. Johannes Chrysostomus, *De sacerdotio* IV, 3-V, 1 (SC 27, Paris 1980, 248-285).
2. Cf. *Amphilochii Iconiensis Opera*, ed. C. Datema (Corpus Christianorum, Series Graeca 3), Leuven-Turnhout 1978, X.
3. G. Bartelink-F. v.d. Meer, *Zestien preken van Asterius*, Nijmegen 1976, 137.
4. *Ibidem*, 136.
5. Cf. C. Datema, *Asterius of Amasea, Homilies I-XIV. Text, Introduction and Notes*, Leiden 1970, XXIX.
6. Cf. *Basilius van Seleucia*, PG 64, 417 A (CPG 6666).
7. Cf. *Johannes Chrysostomus*, PG 54, 105; 513-514.
8. Cf. C. Datema-P. Allen, *Text and Tradition of Two Easter Homilies of Ps. Chrysostom*, *Jahrbuch der Oesterreichischen Byzantinistik* 30 (1981), 99.
9. Cf. *Proclus van Constantinopel*, PG 65, 721B.
10. Cf. C. Datema, *An Unedited Homily of Ps. Chrysostom on the Birth of John the Baptist* (BHG 843k), *Byzantion* LII (1982), 76; *Proclus van Constantinopel*, PG 65, 784A.
11. PG 31, 489C-492B.
12. PG 31, 492D.
13. G. Bartelink-F. v.d. Meer, o.c., 138.
14. E.R. Curtius, *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*, München 1978, 93-95; 410-415.
15. K. Thraede, *Untersuchungen zum Ursprung und zur Geschichte der christlichen Poesie*, in *Jahrbuch für Antike und Christentum* 4 (1961), 119-120; 5 (1962), 128-132; 6 (1963), 104-105.
16. R. Henke, *Studien zum Romanushymnus des Prudentius* (Europäische Hochschulschriften, Reihe XV, Klassische Sprachen und Literaturen. Bd. 27), Frankfurt am Main-Bern-New York 1983, 31-42.
17. CPG 4187, *In ascensionem domini nostri Jesu Christi et in principium Actorum*.
18. PG 52, 773-775, 14.
19. Cf. H. Rahner, *Flumina de ventre Christi. Die patristische Auslegung von Joh. 7, 37,38*, in *Symbole der Kirche. Die Ekklesiologie der Väter*. Salzburg 1964, 178-235.
20. *Leontius, presbyter van Constantinopel, Homilia XI, 93-94* (ed. C. Datema-P. Allen, *Corpus Christianorum, Series Graeca* 17, Leuven-Turnhout 1987, 350).
21. Cf. PG 56, 414, 22; PG 59, 629, 24; 644, 7 a.i.
22. Cf. PG 85, 61C.
23. Cf. R. Henke, o.c., 31-36.
24. Cf. R. Henke, o.c., 37-38.

25. CPG 4761 (In illud: Quando ipsi subiciet omnia) uitgegeven door S. Haidacher in Zeitschrift für katholische Theologie 31 (1907), 151, 5-22.
26. CPG 4215, In illud: Pater, transeat a me calix iste, in Muséon 48 (1935), 313-314, 22.
27. Gaudentius van Brescia, Tractatus 16, 9 (CSEL 68, 139).
28. Cf. Socrates, Historia Ecclesiastica VI, 11.
29. Benediktus van Nursia, Regulae VII, 51 (CSEL 75, 49).
30. Cf. PG 63, 549, 21-24.
31. Hier volsta ik met de verwijzing naar G.J.M. Bartelink, Het vroege christendom en de antieke cultuur, Muiderberg 1986, 18 evv.
32. Christian Gnllka, XPHEIE. Die Methode der Kirchenväter im Umgang mit der antiken Kultur. I. Der Begriff des "rechten Gebrauchs", Basel-Stuttgart 1984.
33. Basilius, Ad adolescentes 2 (F. Boulenger, Saint Basile, Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres helléniques, Paris 1965, 42-43).
34. Amphilochius, Ad Seleucum 38-64 (cf. Eberhard Oberg, Das Lehrgedicht des Amphilochios von Ikonion, Jahrbuch für Antike und Christentum 16 (1973), 78-81).
35. Gregorius van Nazianze, Oratio 43, In Laudem Basilii Magni, XI (PG 36, 508B-509A).
36. Philo, De congressu animae 1-24 (cf. Monique Alexandre, Philon d'Alexandrie, Du commerce de l'âme avec les connaissances préparatoires, Paris 1967, 104-123).
37. Clemens van Alexandrië, Stromata I, V, 28-32 (SC 30, Paris 1951, 65-69).
38. Cf. H. Crouzel, Grégoire le Thaumaturge, Remerciement à Origène suivi de la lettre d' Origène à Grégoire (SC 148), Paris 1969, 189-191.
39. Cf. Basilius van Caesarea, o.c., 44.
40. Augustinus, De doctrina christiana II, 144-148 (CSEL LXXX, 75-77).
41. Cf. Christian Gnllka, o.c., 16.

Verkort verslag van het college van dekanen over het cursusjaar 1987-1988

1. Samenstelling College van Dekanen

Per 1 september 1987 bestond het college uit de leden zoals vermeld op pagina 9 en 10 van dit jaarboek.

In de verslagperiode vonden de volgende wijzigingen plaats: prof.dr. D.Th. Kuiper volgde met ingang van september prof.dr. J. van Putten op als dekaan van de Faculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen, prof.dr. W. Koops volgde met ingang van september prof.dr. J. de Wit op als dekaan van de Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen. Met ingang van oktober volgde prof.dr. H. Timmerman prof.dr. U.A.Th. Brinkman op als dekaan van de Faculteit der Scheikunde. Met ingang van november volgde prof.dr. N.F.Th. Arts prof.dr. L. Feenstra op als dekaan van de Faculteit der Geneeskunde. Prof.dr. R. Kraayenhof volgde met ingang van november prof.dr. J. Joosse op als dekaan van de Faculteit der Biologie.

Mw.drs. G. Siertsema trad op als ambtelijk secretaris.

2. Vergaderingen

- 2.1. In de verslagperiode vonden 14 huishoudelijke vergaderingen plaats en daarnaast 5 beleidsvergaderingen.
- 2.2. Er werden 31 openbare vergaderingen gehouden waarin hoogleraren hun inaugurele oratie uitspraken.
- 2.3. Tijdens de openbare dieszitting sprak prof.dr. C. Datema een rede uit met als titel 'De stamelende orator'.

- 2.4. De volgende promoties hebben plaatsgevonden bij de Faculteit der:

Godeleerdheid	7	(2)
Rechtsgeleerdheid	4	(3)
Geneeskunde	31	(29)
Tandheelkunde	2	(4)
Wiskunde en Informatica	1	(2)
Natuurkunde en Sterrenkunde	7	(5)
Scheikunde	6	(12)
Biologie	12	(6)
Aardwetenschappen	2	(0)
Letteren	9	(7)
Economische Wetenschappen en Econometrie	10	(6)
Sociaal-Culturele Wetenschappen	9	(9)
Psychologie en Pedagogische Wetenschappen	10	(6)
Wijsbegeerte	4	(1)
Bewegingswetenschappen	2	(1)
totaal	116	(93)

( ) aantallen cursusjaar 1986-1987

3. Onderwijs en onderzoek

- 3.1. Op de huishoudelijke vergaderingen werden ten behoeve van 181 promoties (co)promotoren en referenten aangewezen; in 12 gevallen betrof het een herziening van een eerder genomen besluit.
- 3.2. Het college adviseerde positief over de vestiging van de bijzondere leerstoelen Preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling vanwege de Vereniging tegen Kindermishandeling, Theoretische plasmafysica vanwege de Stichting Physica, en Politiestudies vanwege de Stichting ter Bevordering van Politiestudies.
- 3.3. Het college adviseerde positief over de vanwege het Vrije Universiteitsfonds te vestigen bijzondere leerstoelen Vredesvraagstukken, Politieke geschiedenis, Wiskundige economie, Technologie en economische ontwikkeling, Ondernemingsbeleid, Bedrijfsethiek, Productie-management en produktie-technologie, Literaire kritiek, Psychologie van onderwijsleerprocessen, Ontwikkelingsneurologie, Politieke antropologie, Sociale ethiek, Theoretische informatica, en Moleculaire farmacologie van radicalen.
- 3.4. Het college ging akkoord met de verlengingsvoorstellen voor de eerste tranche van de voorwaardelijke financiering, met de procedure voor de voorwaardelijke-financieringsvoorstellen voor 1988 en met de beoordeling van de aanvragen van najaar 1987.
- 3.5. Het college liet zich informeren over de plannen voor Europese mobiliteit van studenten.
- 3.6. Het college ging akkoord met procedure en tijdschema voor de aanvragen van het Universitair Stimuleringsfonds voor 1988.
- 3.7. Het college sprak in twee ronden over het instellen van onderzoeksinstituten.
- 3.8. Het college beraadde zich over de mogelijkheid en wenselijkheid nieuwe aandachtsgebieden van het Universitair Stimuleringsfonds aan te wijzen.
- 3.9. Het college adviseerde positief over het voorstel de studierichting Onderwijskunde op te heffen.
- 3.10. Het college nam naar aanleiding van een voorstel van de Universiteitsraad het standpunt in dat de samenstelling van de universitaire Commissie voor Onderwijs en Onderzoek ongewijzigd dient te blijven met vertegenwoordiging van het College van Bestuur, het College van Dekanen en de Universiteitsraad.
- 3.11. Het college stemde in met de voorgestelde ronde voor 1988 van het Onderwijskwaliteitsfonds.

4. Benoemingen en andere zaken het wetenschappelijk personeel betreffende

- 4.1. Het college bracht over 42 benoemingsvoorstellen van hoogleraren advies uit. In 20 gevallen betrof het een bijzonder hoogleraarschap.

- 4.2. Het college liet zich informeren over de beoordeling en de selectie van de aanvragen voor KNAW-onderzoekersplaatsen voor de ronde 1988.
- 4.3. Het college besprak de mogelijkheden en voorwaarden voor aio-netwerken. Het oordeelde dat gestreefd moet worden naar niet te zware constructies en dat de universiteit geen andere verplichtingen moet aangaan die de opleiding van aio's dienen.
- 4.4. Het college sprak over de promotiekosten van aio's. Het AIO-Overleg en het Bureau Rector Magnificus zullen hun schatting van de reële promotie-kosten met elkaar vergelijken. Wanneer deze kosten beneden de fl. 2000.— blijven zal het huidige beleid niet gewijzigd worden.

5. Commissies

- 5.1. Het college benoemde in de Commissie Continuïteit Rectorium prof.dr. P.J.D. Drenth als opvolger van prof.dr. C. Boekstijn en prof.dr. D.M. Schenkeveld als opvolger van prof.dr. A. Dees.
- 5.2. Het college herbenoemde prof.dr. J.B. Opschoor, prof.dr. D.A.V. van der Leij, prof.dr. H. Verheul, prof.dr. C. Meijer in de Universitaire Toetsingscommissie en benoemde prof.dr. U.A.Th. Brinkman, prof.dr. R. Plomp en prof.dr. J.A. Aertsen in deze commissie in de vacatures die ontstonden door het aftreden van prof.dr. E. Burger, prof.dr. J. Klapwijk en prof.dr. K.U. Gäbler.
- 5.3. Het college droeg prof.dr. G.E. Meuleman, prof.dr. A.P. Bos, prof.dr. F. Roeleveld, prof.dr. Joh.S. Boersma en prof.mr. J.A. Winter voor bij het College van Bestuur voor herbenoeming in het bestuur van de Stichting Bulthuis van Oosternielandfonds.

6. Overige adviezen en besluiten

- 6.1. Het college stelde het verkorte jaarverslag over 1986-1987 vast.
- 6.2. Het college nodigde prof.dr. J. Oosterhoff uit de rede ter gelegenheid van de dies natalis 1988 uit te spreken.
- 6.3. Het college plaatste enkele kanttekeningen bij het nieuwe concept-bestuursreglement.
- 6.4. Het college droeg prof.dr. U.A.Th. Brinkman voor bij het Bestuur der Vereniging voor het conrectoraat 1988-1990.
- 6.5. Het college stelde een nieuw protocol voor de promotiezittingen vast, waarbij o.a. de promotieformule werd herzien.
- 6.6. Het college besloot ter gelegenheid van de honderdachtste dies natalis een eredoctoraat uit te reiken aan de Russische psychiater Anatolij I. Koryagin.
- 6.7. Het college stelde een concept hoofdstuk op over het eigen karakter en instellingsprofiel van de Vrije Universiteit voor het Ontwikkelingsplan 1989-1992.

- 6.8. Het college besprak het ARHO-advies over de bestuursstructuur van het hoger onderwijs.
- 6.9. Het college stemde in met de opheffing van het Bureau Buitenland als bureau en de overheveling van de werkzaamheden naar het Centrum Dienst Ontwikkelingssamenwerking. Het tekende daarbij aan dat faciliteiten voor bijvoorbeeld de ondersteuning van internationale contacten, de internationalisering van onderwijs en academische mobiliteit gewaarborgd moeten blijven.
- 6.10. Het college organiseerde een themadag ter gelegenheid van de dies natalis over het onderwerp 'Aspecten van tijd'.

Facta

De zetels van de Universiteitsraad waren per 1 september 1987 niet alle bezet. De heer C. Zeijlemaker trad op als voorzitter, mevrouw mr. H.A. Eijkelestam als griffier. De samenstelling van de raad is elders in het jaarboek vermeld.

Het College van Bestuur werd gevormd door drs. H.J. Brinkman, de rector magnificus prof.dr. C. Datema, dr.ir. A.W. de Jager, drs. S.J. Noorda en drs. J.W.B. van Overhagen. Eerstgenoemde trad op als voorzitter, terwijl mr. H. Hoogenkamp als secretaris optrad.

Prof.dr. C. Datema, rector magnificus, trad qualitate qua op als voorzitter van het College van Dekanen, prof.dr. M.A. Maurice, dekaan van de Faculteit der Wiskunde en Informatica trad op als secretaris. Als conrector fungeerden prof.dr. P.G. Smelik en prof.dr. P.J.I.M. de Waart. De samenstelling van het college is elders in het jaarboek vermeld.

In het academisch jaar 1987-1988 werd een aantal leerstoelen door benoemingen (opnieuw) bezet:

in/bij de Faculteit der Godgeleerdheid,
dr. R. Boon (bijzondere leerstoel liturgiewetenschap vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), dr. G. Heitink (praktische theologie), dr. J. de Santa Ana (bijzondere leerstoel gerechtigheid en bevrijding vanwege de Stichting Dom Helder Camara Leerstoel),

in/bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid,
dr. M.G.E. Cogen (volkenrecht), mr. S.Faber (Nederlandse rechtsgeschiedenis), mr.dr. A. Postma (bijzondere leerstoel onderwijsrecht vanwege de Stichting Bijzondere Leerstoel Onderwijsrecht), mr. P. Vlas (internationaal privaatrecht en rechtsvergelijking), mr. B. Wessels (privaatrecht in het bijzonder het handels- en ondernemingsrecht),

in de Faculteit der Geneeskunde,
dr. W.J.A. Goedhard (sociale geneeskunde in het bijzonder de bedrijfsgeneeskunde), dr. R. Willemze (huid- en geslachtsziekten), dr. Th.M. Starink (huid- en geslachtsziekten), dr. H.J. Groenewegen (neuro-anatomie), dr. P. Kenemans (gynaecologie en verloskunde in het bijzonder de oncologische gynaecologie), dr. R.I.C. Wesdorp (algemene heelkunde),

in/bij de Faculteit der Natuurkunde en Sterrenkunde,
dr. R. van Grondelle (biofysica), mr.dr. W.F. van Gunsteren (bijzondere leerstoel numerieke natuurkunde vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds),

bij de Faculteit der Scheikunde,
dr. H.C.J. Ottenheim (bijzondere leerstoel ontwerp en synthese van biologisch actieve verbindingen vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds),

bij de Faculteit der Aardwetenschappen,
dr. J.F. Vandenbergh (bijzondere leerstoel Pleistocene geologie en -morfologie vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds),

bij de Faculteit der Biologie,
dr. W.J. van der Steen (bijzondere leerstoel wijsbegeerte van de biologie vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds),

in/bij de Faculteit der Letteren,
dr. E. Kooiman (bijzondere leerstoel orgelkunde vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), dr. J.L. Mackenzie (Engelse taalkunde), dr. J. van Marle (bijzonder leerstoel taalverandering vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), dr. W.J.J. Schipper-de Leeuw (bijzondere leerstoel interculturele literatuurwetenschap vanwege de Stichting Derde Wereldcommunicatie), dr. G.J. Schutte (bijzondere leerstoel geschiedenis van het Nederlands protestantisme vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), dr. J.L. van Zanden (economische en sociale geschiedenis),

in/bij de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie,
dr. J.E. Andriessen (bijzondere leerstoel ondernemingsbeleid vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), M.E. van Biene-Hershey B.Sc. (beoordeling van geautomatiseerde informatiesystemen in het bijzonder besturingssystemen en netwerken), dr. F.A.G. den Butter (algemene economie), dr.ir. G. van der Laan (bijzondere leerstoel wiskundige economie in het bijzonder algemene evenwichtstheorie vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), drs. H. de Lange RA (beoordeling van geautomatiseerde informatiesystemen in het bijzonder data-base-managementsystemen en applicatieve systemen), drs. H. Mey RA (ondernemingsstrategie en ondernemingsplanning), dr. A.H.E.M. Wellink (bijzondere leerstoel monetaire en bancaire vraagstukken vanwege de Stichting Bijzondere Leerstoel Monetaire en bancaire vraagstukken), dr. J.L. van Zanden (economische en sociale geschiedenis), ir. W.C.L. Zegveld (bijzondere leerstoel technologie en economische ontwikkeling vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds),

in/bij de Faculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen,
dr. F. Fleurke (bestuurskunde), dr. P. Kloos (sociologie der niet-westerse samenlevingen), dr. H.B.M. de Lange (bijzondere leerstoel vredesvraagstukken vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), dr. G. van Roon (bijzondere leerstoel politieke geschiedenis vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds),

in/bij de Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen,
dr. J.H.T.H. Andriessen (arbeids- en organisatiepsychologie), dr. H.E.M. Baartman (bijzondere leerstoel preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling vanwege de Vereniging tegen kindermishandeling), dr. P.L. Koopman (bijzondere leerstoel psychologie van management en organisaties in het bijzonder processen van overleg, besluitvorming en ontwikkeling van middelgrote en kleine organisaties vanwege de B.V. Laboratorium voor Toegepaste Psychologie), dr. A.F. Sanders (functieleer, theoretische psychologie en methodologie),

bij de Faculteit der Wijsbegeerte,
dr. H.G. Geertsema (bijzondere Dooyeweerd-leerstoel vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds), dr. W.J. van der Steen (bijzondere leerstoel wijsbegeerte van de biologie vanwege de Stichting Het Vrije Universiteitsfonds).

Dr. J.H. de Swart werd benoemd tot bibliothecaris van de universiteit.

Met emeritaat (waaronder tevens wordt verstaan vervroegd uittreden) gingen de volgende hoogleraren:

in de Faculteit der Geneeskunde,
dr. E. van Dijk (dermatologie), dr. B.A. den Herder (radiodiagnostiek), dr. G.J.M. Hooghwinkel (chemische fysiologie), dr. H.I.A.M. van Kessel (chemisch fysische en chemisch pathologische aspecten van verloskunde en gynaecologie), dr. J. Oort (algemene in het bijzonder de experimentele pathologie),

in de Faculteit der Tandheelkunde,
dr. C.O. Eggink (conserverende tandheelkunde),

in de Faculteit der Letteren,
dr.mr. C.A. van Swigchem (kunstgeschiedenis in het bijzonder de geschiedenis van de bouwkunst),

in de Faculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen,
dr. H.A. Brasz (bestuurswetenschappen), dr. J.W. Schoorl (sociologie der niet-westerse volken),

in de Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen,
dr. S.D. Fokkema (functie- en methodenleer),

en voorts ging dr.ir. J. Stellingwerff, bibliothecaris, met pensioen.

De volgende hoogleraren verlieten de Vrije Universiteit:

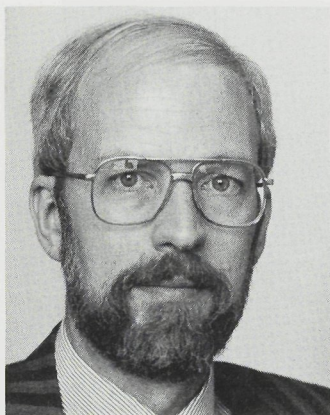
dr.ir. J.H. van Bommel (Faculteit der Geneeskunde), dr. L.H.D.J. Booij (Faculteit der Geneeskunde), dr. J.J. van Cuilenburg (Faculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen), mr. W. Drop (Faculteit der Rechtsgeleerdheid/bijzondere leerstoel onderwijsrecht vanwege de Stichting Bijzondere Leerstoel Onderwijsrecht), dr. B. Houwink (Faculteit der Tandheelkunde), dr. F.M. Hull (Faculteit der Geneeskunde), dr. P.R. Sellin (Faculteit der Letteren), dr. C. Spreeuwenberg (Faculteit der Geneeskunde).

Toevoeging Facta Jaarboek 1986-1987

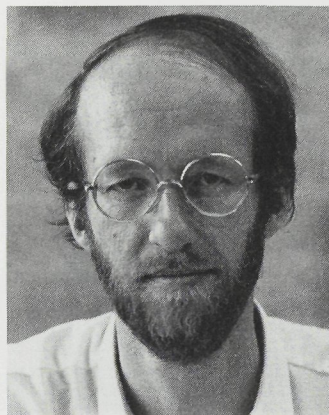
de hoogleraren dr.ir. A. Twijnstra (Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie/leeropdracht: organisatie en leiding) en dr. R. Eikeboom (Subfaculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen/leeropdracht: onderwijsleerprocessen) werd emeritaat verleend.

nieuwbenoemde hoogleraren

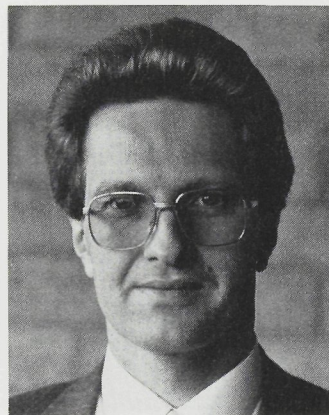
1 september 1987
dr. J.H.T.H. Andriessen
Arbeids- en organisatiepsychologie

1 september 1987
mr. S. Faber
Nederlandse rechtsgeschiedenis

1 september 1987
dr. P. Kenemans
Gynaecologie en verloskunde
i.h.b. oncologische gynaecologie

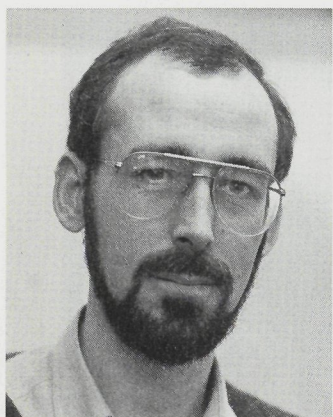
1 september 1987
dr. J.L. Mackenzie
Engelse taalkunde

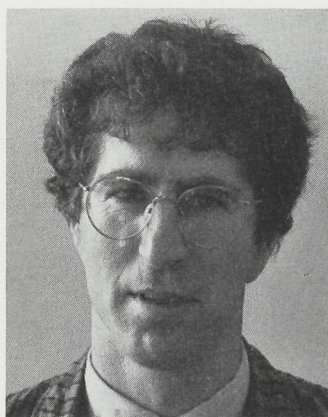
1 september 1987
drs. H. Mey RA
Ondernemingsstrategie en onder-
nemingsplanning

1 september 1987
mr. P. Vlas
Internationaal privaatrecht en
rechtsvergelijking

1 december 1987
dr. H.J. Groenewegen
Neuro-anatomie

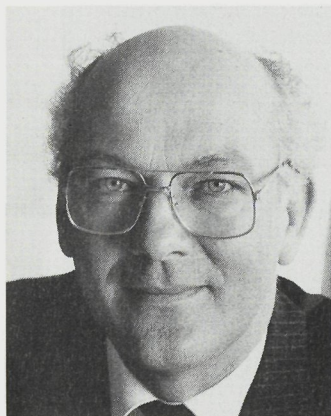
1 december 1987
dr. R. van Grondelle
biofysica

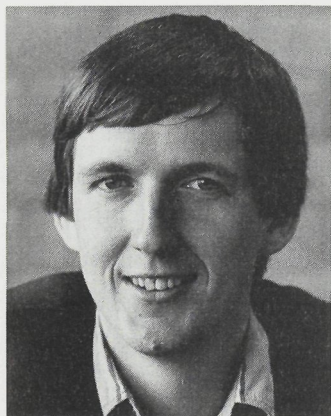
1 december 1987

M.E. van Biene-Hershey B.Sc.
Beoordeling van geautomatiseerde
informatiesystemen in het bij-
zonder besturingssystemen en net-
werken

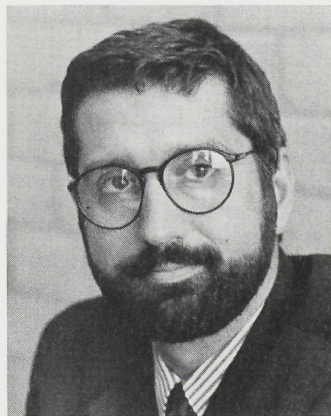
1 december 1987

drs. H. de Lange RA
Beoordeling van geautomatiseerde
informatiesystemen in het bij-
zonder data-basemanagement-
systemen en applicatieve systemen

1 december 1987

dr. J.L. van Zanden
Economische en sociale
geschiedenis

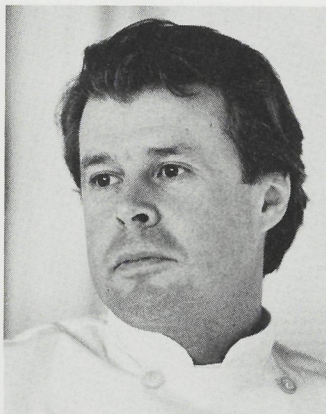

1 januari 1988

dr. M.G.E. Cogen
Volkenrecht

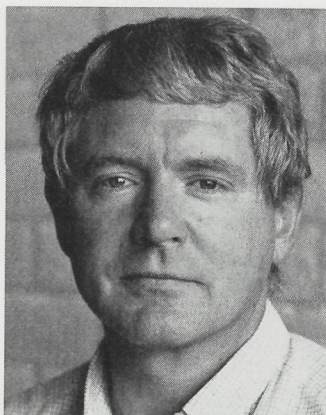
1 januari 1988
dr. G. Heitink
Praktische theologie

1 januari 1988
dr. R.I.C. Wesdorp
Algemene heelkunde

1 maart 1988
mr. B. Wessels
Privaatrecht in het bijzonder het
handels- en ondernemingsrecht

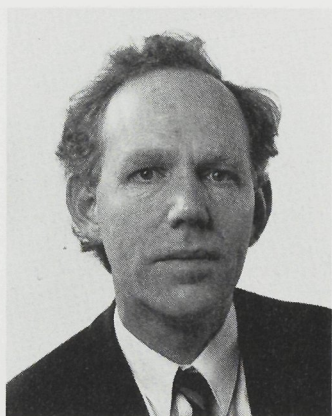

1 april 1988
dr. P. Kloos
Sociologie der niet-westerse
samenlevingen

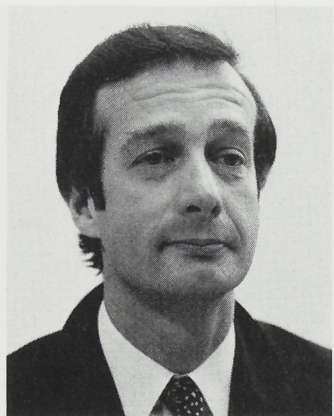

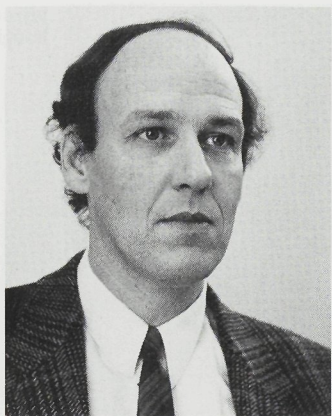
1 mei 1988
dr. A.F. Sanders
Funktieleer, theoretische psychologie en methodologie

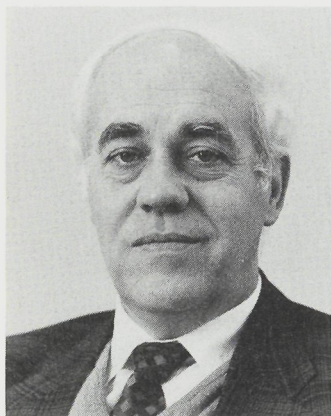
1 juni 1988
dr. F. Fleurke
Bestuurskunde

1 juni 1988
dr. Th.M. Starink
Huid- en geslachtsziekten

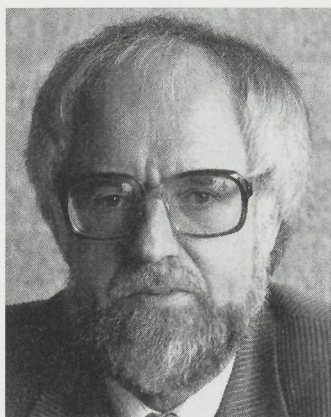
1 juni 1988
dr. R. Willemze
Huid- en geslachtsziekten

1 juli 1988
dr. W.J.A. Goedhard
Sociale geneeskunde in het bijzonder de bedrijfsgeneeskunde

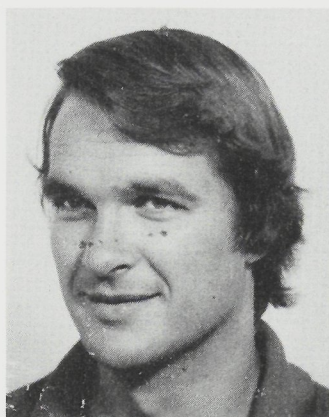

1 augustus 1988
dr. F.A.G. Butter
Algemene economie

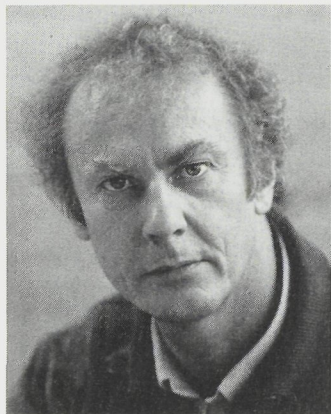
1 september 1987
dr. H.G. Geertsema
Dooyeweerd-leerstoel
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

**bijzondere
hoogleraren**

1 september 1987
mr. dr. W.F. van Gunsteren
Numerieke natuurkunde
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

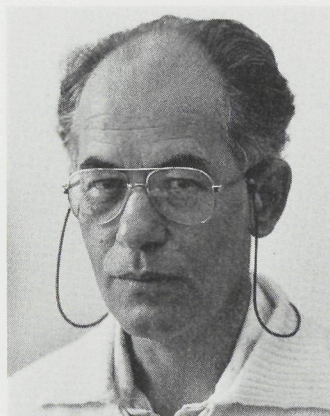
1 september 1987
dr. E. Kooiman
Orgelkunde
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 september 1987
dr. J. van Marle
Taalverandering
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 september 1987
dr. G.J. Schutte
Geschiedenis van het Nederlands
protestantisme
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

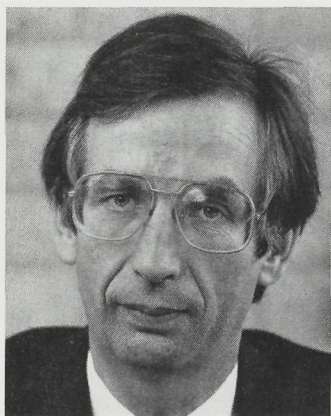
1 september 1987
dr. W.J. van der Steen
Wijsbegeerte van de biologie
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

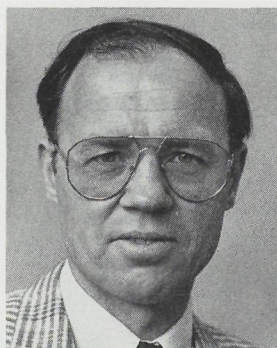
1 september 1987
dr. J.F. Vandenberghe
Pleistocene geologie en
-morfologie
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 september 1987
dr. A.H.E.M. Wellink
Monetaire en bancaire
vraagstukken
vanwege de Stichting Bijzondere
Leerstoel Monetaire en bancaire
vraagstukken

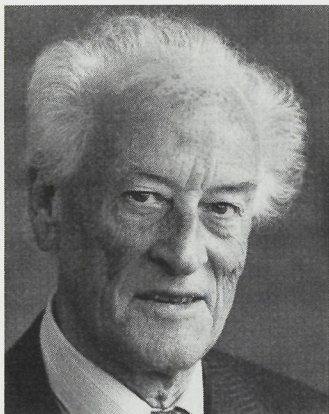

1 oktober 1987
mr.dr. A. Postma
Onderwijsrecht
vanwege de Stichting Bijzondere
Leerstoel Onderwijsrecht

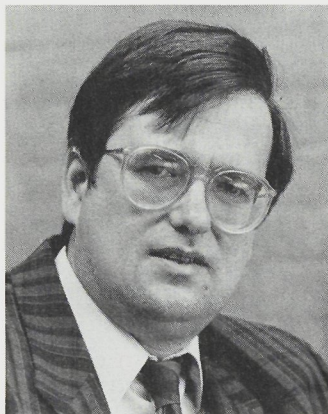

1 november 1987
dr. P.L. Koopman
Psychologie van management en
organisaties in het bijzonder pro-
cessen van overleg, besluitvorming
en ontwikkeling van middelgrote
en kleine organisaties
vanwege de B.V. Laboratorium
voor Toegepaste Psychologie

1 januari 1988
dr. R. Boon
Liturgiewetenschap
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 januari 1988
dr.ir. G. van der Laan
Wiskundige economie in het bij-
zonder algemene evenwichtstheorie
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 januari 1988
dr. G. van Roon
Politieke geschiedenis
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 januari 1988
dr. J. de Santa Ana
Gerechtigheid en bevrijding
vanwege de Stichting
Dom Helder Camara Leerstoel

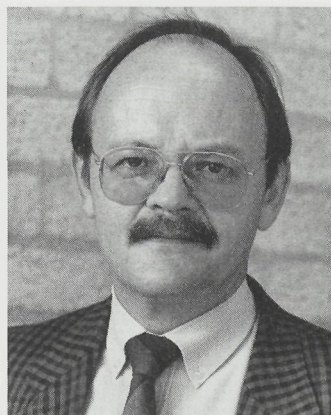
1 januari 1988
ir. W.C.L. Zegveld
Technologie en economische
ontwikkeling
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 maart 1988
dr. W.J.J. Schipper-de Leeuw
Interculturele literatuurwetenschap
vanwege de Stichting
Derde Wereld-communicatie

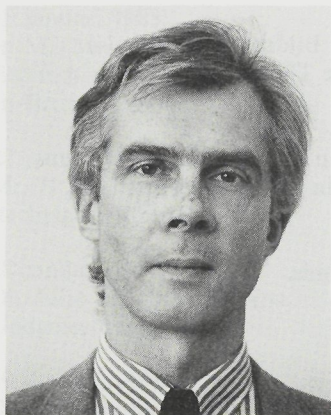

1 april 1988
dr. H.B.M. de Lange
Vredesvraagstukken
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 mei 1988
dr. H.E.M. Baartman
Preventie en hulpverlening inzake
kindermishandeling
vanwege de Vereniging tegen
kindermishandeling

1 juni 1988
dr. H.C.J. Ottenheijm
Ontwerp en synthese van biolo-
gisch actieve verbindingen
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

1 juli 1988
dr. J.E. Andriessen
Ondernemingsbeleid
vanwege de Stichting
Het Vrije Universiteitsfonds

ambtsaanvaarding

18 september 1987

Dr. B. van Elderen
Godgeleerdheid

Gelaagde Uitleg: de Bijdrage van Bijbelse
Archaeologie aan de Theologie.

9 oktober 1987

Dr. H. de Ridder-Symoens
Letteren

Tot nut of onnut van 't Algemeen. De functie
van de Universiteit in de Middeleeuwen.

16 oktober 1987

Dr. J.W. Gunning
Economische Wetenschappen
en Econometrie

De geschokte economie.

23 oktober 1987

Dr.mr. T.M.Ch.J. Schalken
Rechtsgeleerdheid

Strafrecht als systeem van rechtsbetrekkingen.

6 november 1987

Dr. J.B. Opschoor
Economische Wetenschappen
en Econometrie

Duurzaamheid en Verandering: over ecologische
inpasbaarheid van economische ontwikkelingen.

12 november 1987

J.H. Blokdijk RA
Economische Wetenschappen
en Econometrie

Maatschappij, Overheid, Accountant.

20 november 1987

Dr. J.C. van Vliet
Wiskunde en Informatica

Over kwaliteit gesproken.

26 november 1987

Dr. J.S. Achterberg RA
Economische Wetenschappen
en Econometrie

Informatiekunde kan de kosmos kussen.

4 december 1987

Dr. A.H.E.M. Wellink
Economische Wetenschappen
en Econometrie

Monetaire afstemmingsproblemen.

- 15 januari 1988
Ir. M.J.M. de Vaan   De betekenis van logistiek voor de Nederlandse
Economische Wetenschappen   industrie 1960-1980-2000+
en Econometrie
- 22 januari 1988
Mr. H.J. de Ru   Prijs de wet zich uit de markt?
Rechtsgeleerdheid
- 28 januari 1988
Dr. Julio H. de Santa Ana   A Bishop of the Third World.
Godgeleerdheid
- 29 januari 1988
Dr. A.J.P. Veerman   Vooruitgang in de zorg voor kinderen met
Geneeskunde   leukemie.
- 3 maart 1988
Dr. G. van Roon (F.R.H.S.)   Trend en Omslag. Beleid en Politiek vanuit
Sociaal-Culturele Weten-   Conjunctuurperspectief.
schappen
- 4 maart 1988
Dr. G.J. Schutte   Het Calvinistisch Nederland
Letteren
- 10 maart 1988
Dr. A.C. Posthumus   Na zure regen komt O₃-zonneshijn
Biologie
- 18 maart 1988
Mr. W.M. Levelt-Overmars   Halen de volksverzekeringen het jaar 2000.
Rechtsgeleerdheid
- 13 april 1988
Dr. P.L. Koopman   Tussen beheersing en betrokkenheid.
Psychologie en Pedagogische
Wetenschappen
- 14 april 1988
Dr. C.E. Beckers   Is academisch denken te verzoenen met verstan-
Economische Wetenschappen   dig beleggen.
en Econometrie

15 april 1988 Drs. H. Mey RA Economische Wetenschappen en Econometrie	Trilemma in het vierkant.
19 april 1988 Dr. W. Martin Letteren	Een kwestie van woorden.
29 april 1988 Dr. N.P. Wolterstorff Wijsbegeerte	The project of a Christian University in a Post-modern World.
18 mei 1988 Dr. J.L. van Zanden Economische Wetenschappen en Econometrie	Economisch beleid en depressie in de jaren dertig.
19 mei 1988 Dr. W.J. van der Steen Biologie/Wijsbegeerte	Een Gordiaanse knoop.
20 mei 1988 Dr. M.H. Harakeh Natuurkunde en Sterrenkunde	Kernfysica: een levendige wetenschap.
27 mei 1988 Mr. L.H. van den Heuvel Rechtsgeleerdheid	Tussen vrijheid en bescherming.
3 juni 1988 Dr. J.H.T.H. Andriessen Psychologie en Pedagogische Wetenschappen	Een organisatie-psychologische beschouwing over electronisch communiceren.
16 juni 1988 Dr. E. Kooiman Letteren	Jacques Lemmens, Charles-Marie Widor en de Franse Bachtraditie.

21 juni 1988

Dr. H.E.M. Baartman

Psychologie en Pedagogische

Wetenschappen

Tussen tekort komen en tekort doen.

24 juni 1988

Mr.dr. A. Postma

Rechtsgeleerdheid

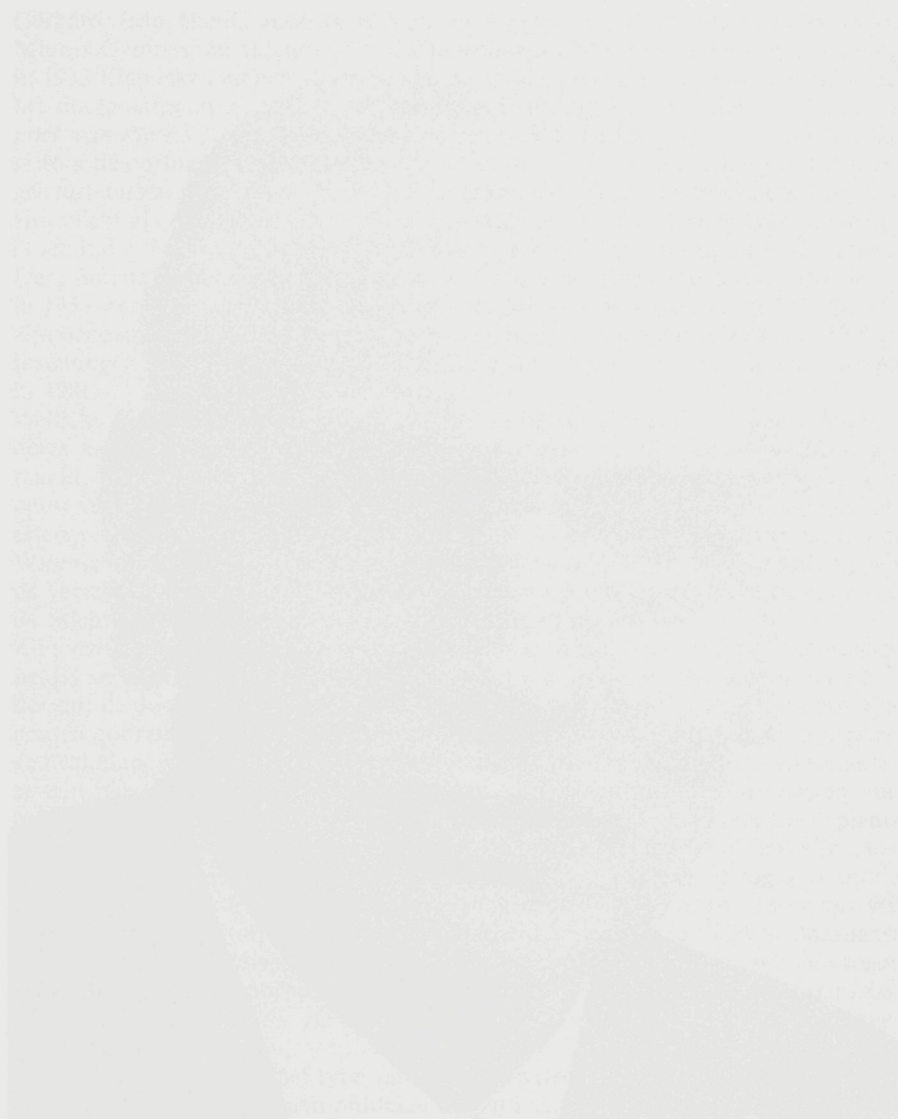
De vrijheid van onderwijs bedreigd?

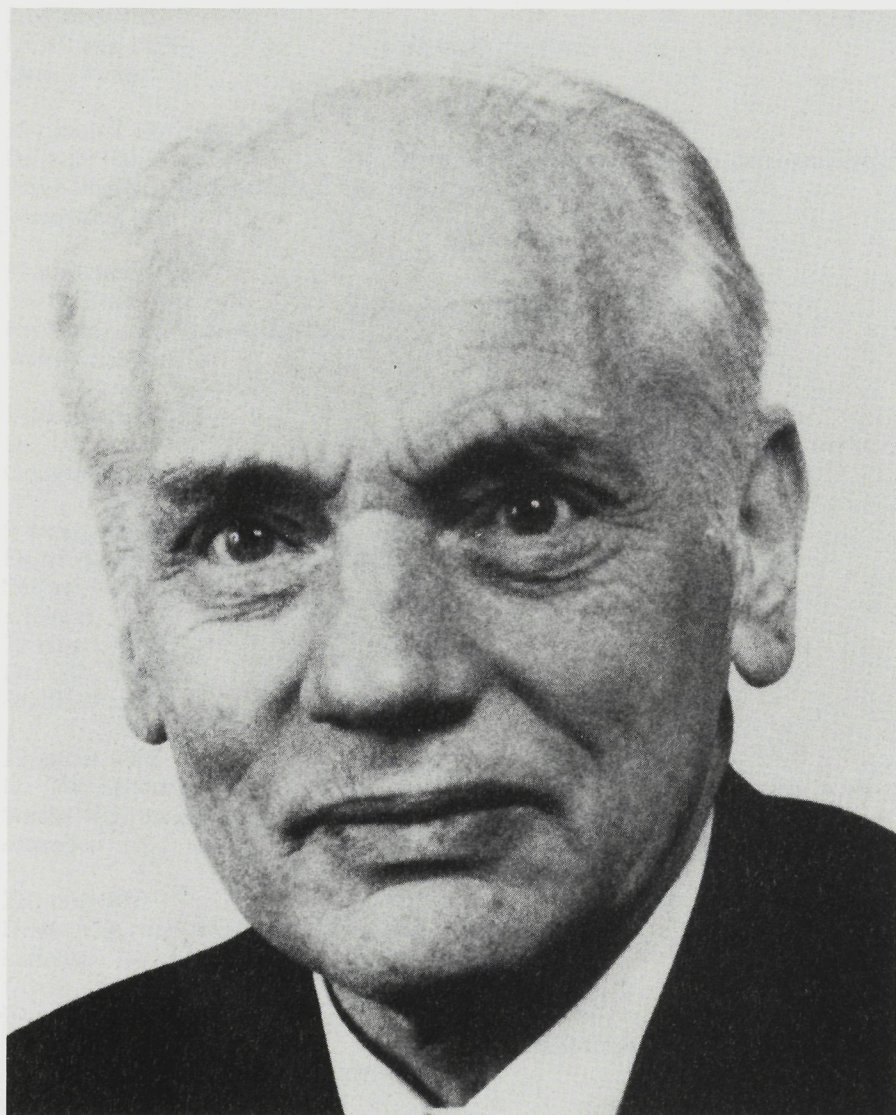
afscheidscolleges

- 2 oktober 1987
Dr. E. van Dijk
Geneeskunde
Een pil tegen psoriasis.
- 30 oktober 1987
Dr. S.D. Fokkema
Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Niveau's, modules en modellen in de cognitieve psychologie.
- 27 november 1987
Dr. C. Boekestijn
Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
E pluribus unum?
- 1 december 1987
Dr. J.C. Schreuder
Godgeleerdheid
Klinische Pastorale Vorming: een test- en werkplaats voor de theologiebeoefening.
- 9 december 1987
Dr. H.A. Brasz
Sociaal-Culturele Wetenschappen
Marginaliën.
- 29 maart 1988
Dr. C.O. Eggink
Tandheelkunde
De som der delen.
- 29 maart 1988
Dr. J.W. Schoorl
Sociaal-Culturele Wetenschappen
Terugzien in verwondering en vooruitzien in verwachting.
25 jaar ontwikkelingssociologie/antropologie.
- 22 april 1988
Dr.mr. C.A. van Swigchem
Letteren
Een goed regiment.
- 10 mei 1988
Dr. J.M. van Oorschoot
Economische Wetenschappen en Econometrie
Automatiseren met informatica, een wenkend perspectief.

in memoriam

Prof.dr. G.J.D. Aalders H.Wzn.
1914-1987

Gerhard Jean Daniël Aalders H.Wzn. werd geboren in Rotterdam, bezocht het Marnix Gymnasium aldaar en het 's-Gravenhaags Christelijk Gymnasium, en ging in 1933 Klassieke Letteren studeren aan de Vrije Universiteit. In 1940 behaalde hij het doctoraalexamen; en in 1943 promoveerde hij bij R.H. Woltjer op *Het derde boek van Plato's Leges, I. Prolegomena* (een tweede deel dat toen vrijwel klaar lag is door de oorlogsomstandigheden - papierschaarste - en de direct daarna volgende gebeurtenissen nooit meer tot publikatie gekomen). Na de oorlog voldeed hij aan zijn plicht als militair en bracht hij enkele jaren als reserve officier door in Nederlands Indië. Na zijn terugkeer in 1950 was hij leraar in Dordrecht en Vlaarding. Deze functie combineerde hij enkele jaren met die van part-time lector, waartoe hij in 1953 werd benoemd. Twee jaar later werd hij gewoon lector, en in 1957 volgde zijn benoeming op de nieuwe leerstoel in de Oude Geschiedenis en de staatkundige instellingen van Grieken en Romeinen. Deze stoel bezette hij tot zijn emeritering in 1981.

Wellicht Aalders' grootste verdienste is dat hij tijdens zijn ambt de Oude Geschiedenis aan de Vrije Universiteit tot een alom gerespecteerd specialisme heeft gemaakt, binnen de Faculteit en Universiteit, in Nederland en daarbuiten. Dit was nauw verbonden met het wetenschappelijke en persoonlijke aanzien dat hij genoot. Hiervan getuigt zijn lidmaatschap van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (sinds 1970), maar niet minder het feit dat hij bij de instelling van de verschillende ZWO-stichtingen aangezocht werd om in het eerste bestuur van de Stichting voor Historisch Onderzoek zitting te nemen.

Zijn vermogen tot afgewogen oordelen bleek ook in zijn onderwijs en wetenschappelijk werk. Hij was een consciëntieus, zij het niet in de eerste plaats begenadigd docent; de doordachte inhoud van zijn colleges werd dan ook niet altijd door studenten doorzien en gewaardeerd. In zijn wetenschapsbeoefening was hij een gedegen vakman, wiens kracht lag in de beheersing van de bronnen. Hier is zijn interesse zijn hele carrière door in de eerste plaats uitgegaan naar de Grieken en hun politieke denken. Dit onderwerp neemt in zijn ruime oeuvre de voornaamste plaats in, vanaf zijn proefschrift tot aan een van zijn laatste publikaties tijdens zijn emeritaat. De Griekse cultuur had een belangrijke plaats in zijn inaugurele oratie (*Mensen als wij en toch anders. Beschouwingen over het verstaan van de mensen uit de Oudheid*) en stond centraal in zijn afscheidscollege (*Echt Grieks*). Daarnaast publiceerde hij over diverse andere onderwerpen, waarbij Christendom en vroege Kerk opvallen. Een voorbeeld is zijn Diesrede uit 1975 over *Pilatus en Herodes. Enige opmerkingen over de samenhang tussen wereldgeschiedenis en heilsgeschiedenis*.

Voor velen was Aalders het type van de ouderwetse hoogleraar en geleerde; maar wie hem beter leerde kennen ontdekte dat zijn schijnbare afstandelijkheid voortkwam uit een zekere verlegenheid gecombineerd met een lichte gehoorstoornis, en dat daarachter een irenische en ruimhartige persoonlijkheid schuilging, die zonder moeite kon aanvaarden dat anderen andere wegen insloegen dan hij. Een andere

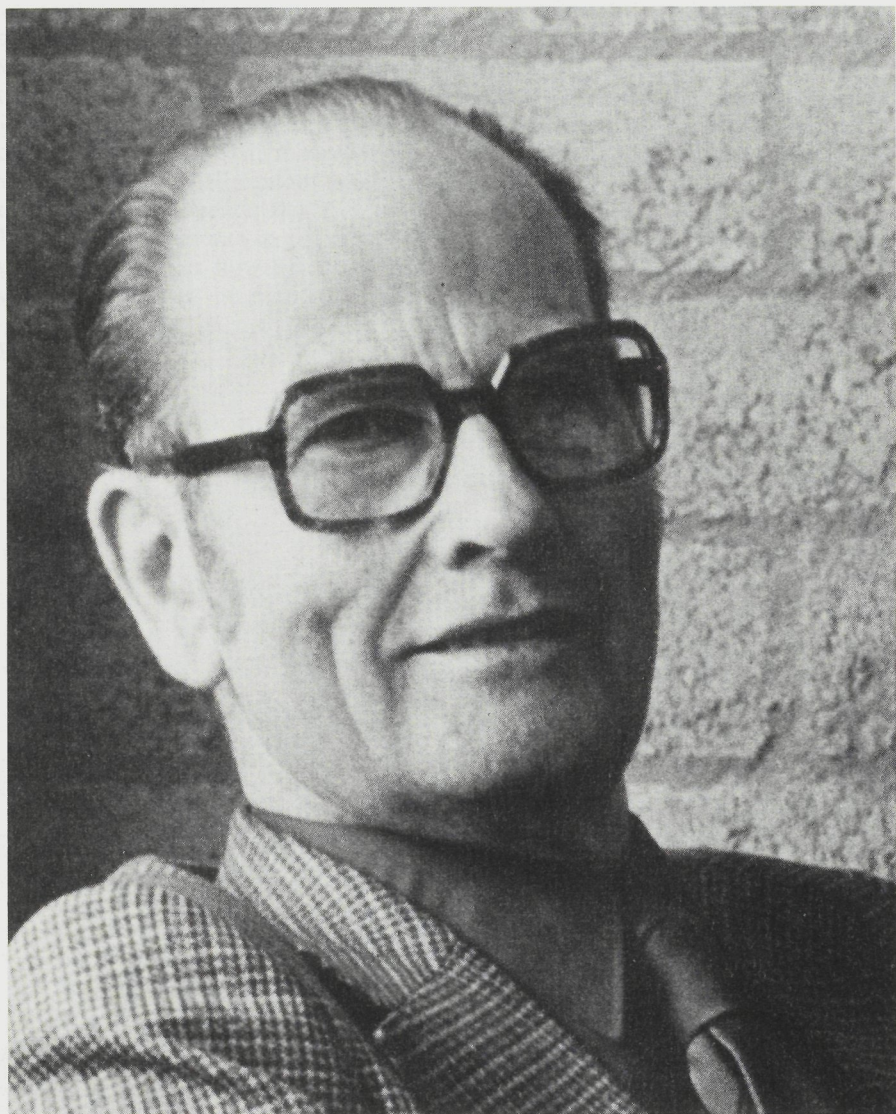
voor velen verrassende eigenschap was een bij uitstek praktische instelling, die hem tot een goed bestuurder maakte: verschillende malen was hij decaan c.q. voorzitter van de toenmalige subfaculteiten Geschiedenis en Griekse en Latijnse Taal en Cultuur (op zeker ogenblik zelfs van beide tegelijk). Maar zelfs wie hem beter kende werd op het laatst verrast: een enkeling wist dat Aalders in zijn studententijd gedichten had geschreven, maar de meesten ontdekten zijn poëtische kwaliteiten, waaruit bovendien zijn geloof sprak, geheel onverwacht, pas tijdens de rouwdienst na zijn laatste slopende ziekte.

Wij gedenken hem met respect en genegenheid, en wensen zijn vrouw, met wie hij in een harmonieus huwelijk verbonden was, en zijn kinderen de kracht toe het voortijdige verlies van man en vader te dragen.

P.W. de Neeve

n
r
-
e
-
,
t

j
t

Dr. W.H. Toppen
1907-1987

Willem Toppen was een rustige, toegewijde collega die een lege plaats heeft achtergelaten in de Nederlandse Anglistiek, welke nooit meer op deze wijze opgevuld zal worden. Hij vertegenwoordigde een weg naar de universiteit die een generatie geleden gebruikelijk was, maar nu niet langer mogelijk is: Mulo, Kweekschool, MO-A, MO-B, doctoraal, promotie; en een toewijding die een degelijke lange studie met zich mee brengt, welke om historische redenen voor altijd verloren is gegaan. Hij was tevens een toegewijde en eigenzinnige docent. Vaak was hij in literaire discussies waaraan hij zich gaarne overgaf moeilijk te volgen en vaak bleef men in verbazing achter. Wanneer hij echter de moeite nam om zich nader te verklaren, ontdekte de toehoorder al ras dat hij zelf de noodzakelijke gedachtensprongen niet vlug genoeg had gemaakt en verbanden over het hoofd had gezien die voor Toppens sensitieve geest evident waren.

Hij was ook bemind bij zijn studenten aan wie hij vrijelijk zijn tijd en aandacht gaf, met name aan hun meest elementaire literaire problemen. Ook was hij bereidwillig genoeg om in Engeland studieboeken voor hen aan te schaffen, die hij zo goedkoop mogelijk naar Nederland wist te vervoeren.

Hij was tevens een ware collega en een grote vriend. Zijn persoonlijke loyaliteit overtrof alle verwachtingen. Wij zullen zijn vermogen om anderen te steunen in moeilijke en verwarde momenten node missen.

A.J. Fry

Prof.dr. W.J.H. Caron
1901-1988

Willem Johannes Hubertus Caron werd op 19 juli 1901 in Epe geboren als tweede van vier kinderen. Na de lagere school bezocht hij de Gereformeerde kweekschool in Rotterdam, waar hij in 1920 ook een betrekking als onderwijzer vond. Hij verwierf vervolgens de lagere akten Tekenen en Engels en de hoofdakke. Daarna ontstond het plan om Nederlandse taal- en letterkunde te gaan studeren aan de Vrije Universiteit, waartoe hij in 1928 een werkring in Amsterdam aanvaardde en een jaar later het staatsexamen Gymnasium A behaalde. De weg tot het vak van zijn keuze - hij had ook overwogen Biologie te gaan studeren - stond nu open. Zijn studie verliep voorspoedig: in 1931 legde hij het kandidaatsexamen af, in 1936 het doctoraal examen. Na het laatste examen verwisselde Caron zijn betrekking bij het lager onderwijs voor het leraarschap bij het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs. Als leraar Nederlands (en Geschiedenis) is hij aan drie protestants-christelijke scholen in Amsterdam verbonden geweest. Aan de Christelijke H.B.S. aan het Oosterpark was hij tevens onderdirecteur (1944-1952).

Aan de Vrije Universiteit trof Caron als zijn voornaamste leermeester prof.dr. J. Wille aan, die hem als neerlandicus eens voor al gevormd heeft. Op de colleges van Wille maakte hij o.a. kennis met de Nederlandse grammatici van ca. 1550 tot 1800, aan wie hij later zijn eigen wetenschappelijk werk in hoofdzaak zou wijden. Behalve het onderwerp wees Wille ook de methode aan, te weten een strikt historische benadering van hun geschriften. We moeten hierbij bedenken dat er in de jaren waarin Caron studeerde, aanleiding was om deze eis met nadruk te stellen. De geschriften van de oude grammatici werden in die tijd in het algemeen met wantrouwen benaderd. Dit wantrouwen bestond sinds het eind van de negentiende eeuw, toen het gebruikelijk werd de inzichten van die grammatici te toetsen aan die van de *moderne taalwetenschap*.

Dat deze taalwetenschap niet alleen anders, maar ook beter was dan die van de grammatici, werd niet betwist. Daar kwam bij dat hun uitspraken, vaak verkeerd geïnterpreteerd, gebruik werden als wapen in de taalpolitiek, dat wil zeggen als argument *tegen* de spelling De Vries en Te Winkel. Zowel tegen het een als tegen het ander nam Wille met kracht stelling, niet alleen op zijn colleges, maar ook bijvoorbeeld in zijn rectorale rede *Taalbederf door de School van Kollewijn* (1935). Wilden de oude grammatici eerlijk beoordeeld worden, zo meende Wille, dan moesten zij zonder vooroordelen en bijbedoelingen worden bestudeerd. Dit betekende dat de interpretatie van hun werk van de grond af opnieuw moest geschieden. Caron zou daaraan een belangrijke bijdrage leveren. In 1947 promoveerde hij 'cum laude' bij Wille op het proefschrift *Klank en teken bij Erasmus en onze oudste grammatici*, dat een herwaardering inhield van de fonetische opvattingen van deze auteurs. Zijn standpunt ten opzichte van deze stof formuleerde hij onder andere in zijn tweede stelling: 'Er is geen reden het materiaal, dat de historisch-phonetische studie in het werk der oude grammatici vindt, in het algemeen onbetrouwbaar te achten'.

Enkele maanden voordat Caron promoveerde, was er met de wet van 14 februari

1947 een einde gekomen aan de spellingstrijd. De teleurstelling die deze wet voor hem en zijn promotor betekende, proeft men in zijn zeventiende stelling: 'Het facultatief stellen van de naamvals-*n* in de jongste 'spelling'-voorstellen betekent slechts in schijn het innemen van een onbevooroordeeld standpunt en ondergraaft de taaltucht, zelfs al zou de keus voor een belangrijk deel des volks niet terstond illusoir gemaakt zijn'. Het behoeft geen betoog dat Caron van de vrijheid die de wet bood, in die zin gebruik gemaakt heeft dat hij de naamvals-*n*, zij het zo onopvallend mogelijk, altijd is blijven schrijven.

Tegenover de teleurstelling die de taalpolitiek hem bracht, stond de voldoening dat zijn herwaardering van de oude grammatici vrijwel algemene bijval vond. De kwaliteit van zijn wetenschappelijk werk leidde ertoe dat hij in 1952, bij het emeritaat van Wille, benoemd werd tot hoogleraar aan de Vrije Universiteit. In zijn inaugurele rede, *De reductievocaal in het verleden*, belichtte hij opnieuw een vraagstuk uit de historische klankleer met uitspraken van oude grammatici. Zijn leeropdracht omvatte de Nederlandse taalkunde, het Oudgermaans (in casu Gotisch en Oudnoors) en tot 1960, toen daarvoor een afzonderlijke leerstoel werd gesticht, de Algemene Taalwetenschap. Een omvangrijke onderwijsstaak, die pas vele jaren later verlicht werd door de aanstelling van medewerkers. Toch vond hij tijd om zijn onderzoek voort te zetten. In 1953 verscheen van zijn hand een heruitgave - met inleiding en toelichting - van twee werken van de zeventiende-eeuwse grammaticus Christiaan van Heule, aan wie hij in zijn proefschrift al een hoofdstuk had gewijd. Ze vormden samen het eerste deel van de reeks 'Trivium', die Wille met Caron en G. Kuiper in het leven had geroepen. Het was hun bedoeling een mogelijkheid te scheppen om oude Nederlandse geschriften op het gebied van de grammatica, de dialectica en de rhetorica opnieuw uit te geven. Caron heeft later nog drie delen van de serie verzorgd.

Wat zijn colleges betreft, kan gezegd worden dat Caron zich daarin een onderwijsman in hart en nieren toonde. Om een ingewikkeld probleem helder uit te leggen was hem geen moeite te veel. Wat hij, in het voetspoor van Wille, zijn studenten vooral trachtte bij te brengen, was een onvertoebelde visie op de taalhistorische problemen van het Nederlands waarmee hij zich als wetenschapper bezig hield. Het middel bij uitstek daartoe was zijn inziens de nauwgezette bestudering van wat het voorgeslacht in verband met deze problemen te melden had. Zelf liet hij een tekst niet los voordat die hem zijn laatste geheim had prijsgegeven - hij was ook een groot liefhebber van het schaakspel! - en in deze kritisch-analytische leesteknik ging hij zijn studenten op vele van zijn colleges voor. Een neerlandicus moet een goede lezer zijn. Caron had dit als geen ander begrepen.

Door zijn herwaardering van de oude Nederlandse grammatici heeft Caron er in belangrijke mate toe bijgedragen dat het wantrouwen waarmee zij indertijd werden benaderd, verdween. Zijn interpretatie van hun werk stelde hen als taalbeschrijvers in een onverdeeld gunstig daglicht en bracht lastige problemen uit de geschiedenis van het Nederlands dichter bij een oplossing. Dit is zijn blijvende verdienste voor

de wetenschap. Zijn emeritaat in 1971 was de aanleiding om zijn proefschrift, zijn inaugurele rede en de daarbij aansluitende publikaties te herdrukken in een verzamelm bundel, die de titel *Klank en teken* kreeg. De bundel bevat ook zijn scherpzinnige studies over de Oudnederlandse pennekrabbels uit Oxford. In zijn afscheidscollege stelde hij aan de orde wat er bij de oude grammatici te vinden is voor de reconstructie van *Vondels uitspraak* (hoe hij zich die voorstelde, blijkt ook uit een geluidsbandje op de afdeling Vaderlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum in Amsterdam, waarop hij Vondels gedicht *Kinderlijk* heeft ingesproken). Met diepe ontroering herdacht hij bij deze gelegenheid zijn leermeester Wille, de enige die hij als zijn autoriteit heeft erkend.

Caron bracht zijn emeritaat in Driebergen door, waarheen hij verhuisd was om dichters bij enkele van zijn kinderen te wonen. Door verzwakking van zijn lichamelijke en geestelijke vermogens ging het werken op den duur niet meer zoals hij zich had voorgesteld. Nog twee publikaties zagen het licht. Het overlijden van zijn vrouw in 1979 was een slag die hij niet meer te boven kwam. Enige tijd later volgde zijn verhuizing naar een bejaardencentrum. Hij overleed op 3 maart 1988, in de vrede des geloofs.

J. Knol

studium generale

De voorjaarscursus van het Studium Generale (SG) had als thema **Rouwen en rouwgebruiken in Nederland**.

Vanuit het besef dat de belangstelling voor thema's rondom de dood toeneemt, organiseerde het SG een cursus waar onderwerpen als 'wat is rouw?', 'wat is verdriet?', 'onverwerkte rouw, rationalisering van de dood, godsdiensten en rouw, kinderen en rouw, rouw in de kunst' aan bod kwamen.

De volgende inleidingen werden gehouden:

Inleiding over begrippen als 'rouw' en 'verdriet'.

Docente: Johanna Fortuin (sociaal-psychologe).

De rationalisering van de dood; aard en functie van symbolen en rituelen.

Docent: prof.dr. A.C. Zijdeveld (EUR).

De taal van het grafteken.

Docent: dr. P.C.J. van Dael (VU).

Onverwerkte rouw.

Docent: prof.dr. W. van Tilburg (VU).

Rouwgebruiken bij protestanten, rouwgebruiken bij katholieken.

Docenten: dr. R. Boon en pater J. van Kilsdonk.

Rouwgebruiken bij Joden, rouwgebruiken in de Islam.

Docenten: drs. Edward van Voolen (Joods Historisch Museum) en A. van Bommel (Moslim Informatie Centrum).

Rouwverwerking en rouw bij kinderen.

Docent: dr. W. Strubbe (AMC).

Het programma van het najaar 1987 handelde over **De mens: Brein onder invloed**.

De titels en inleiders van de bijeenkomsten:

De mens: hoofd vol ervaringen.

Docent: prof.dr. P.G. Smelik (VU).

Het brein als basis van de geest.

Docent: prof.dr. B. Ansink (UvA).

Ontwikkeling en structuur en functie van het zenuwstelsel.

Docent: prof.dr. B.C.L. Touwen (RUG).

De evolutiegeschiedenis van het brein.

Docent: dr. J. Wind (VU).

Het bezien van de menselijke hersenen.

Docent: prof.dr. B.P.M. Schulte (KUN).

De mens: voorwaardelijk in vrijheid gesteld.

Docent: prof.dr. W. van Tilburg (VU).

De mens: een hoofd vol ervaringen.

Docent: prof.dr. D.J. Bakker (VU).

Stof en Geest - een wijsgerige benadering (de verhouding van lichaam en ziel).

Docent: prof.dr. E.H. van Olst (VU).

De voorjaarscursus 1988 stond in het teken van het thema '**Recht, ethiek en politiek**'.

Titels van de lezingen en docenten:

Vrijheid en gelijkheid.

Docent: prof.mr. A. Soeteman (VU).

Heeft de overheid het recht om moraal af te dwingen;

Docent: prof.dr. C.W. Maris (UvA).

Overheid en bedrijfsleven.

Docent: drs. A. Peterse (RUL).

De morele basis van de sociale zekerheid en de taak van de overheid bij de totstandkoming en handhaving ervan.

Docenten: prof.dr. E.P. de Jong en mw.prof.mr. W.M. Levelt-Overmars (VU).

Recht op geluk.

Docent: dr. Th. Schuyt (VU).

De basis en de grenzen van de verplichtingen van de burgers jegens de overheid.

Docent: prof.dr. G. Manenschijn (TU Kampen).

studium generale

KUYPER
EN DE
NEDERLANDSE SAMENLEVING

SYMPOSIUM TER HERDENKING
VAN DE 150STE GEBORTE DAG VAN
DR. ABRAHAM KUYPER

VRJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM
30 OKTOBER 1987

kuyper-katheder

De Vereniging voor christelijk wetenschappelijk onderwijs bood de universiteit in 1980 bij haar honderdjarig bestaan de zogeheten Kuyper-katheder aan. Deze katheder staat, in overeenstemming met de doelstelling van de Vrije Universiteit, ten dienste van de wetenschapsbeoefening op het gebied van de Staatskunde en van daarmee verwante of samenhangende takken van wetenschap, vanuit het perspectief van de christelijke levensbeschouwing. In een periode waarin de leerstoel voor langere tijd niet bezet is, kunnen voordrachten worden gehouden over onderwerpen uit of samenhangend met het aan de leerstoel toevertrouwde gebied van wetenschapsbeoefening, en wel onder de naam Kuyper-voordrachten.

Sinds 1981 zijn de volgende voordrachten gehouden:

1981-1982: prof.dr. N. Wolterstorff, 'Until Justice and Peace embrace'

1982-1983: dr. R.L. Haan, 'Reformatie en Revolutie'

1983-1984: prof.dr. W. Albeda, 'Neocorporatisme'

1984-1985: mr. W.C.C. Hoogendijk, 'Politieke plaatsbepaling in een weerbarstige wereld'

1985-1986: prof.mr. A.M. Donner, 'Wie maakt de geschiedenis?'

prof.dr. H.A. Oberman, 'De Erfenis van Calvijn'.

In 1987 is deze voordrachtencyclus afgesloten met het symposium ter herdenking van de 150e geboortedag van dr. Abraham Kuyper. Dit symposium met als titel 'Kuyper en de Nederlandse samenleving' vond plaats op 30 oktober 1987. Sprekers waren prof.dr. C. Augustijn en dr. G. Puchinger, terwijl prof.mr. W.F. de Gaay Fortman optrad al voorzitter. In zeven werkgroepbijeenkomsten werd aandacht gegeven aan de themata:

- Kuyper en de politiek
- Kuyper en de theologie
- Kuyper en de kerk
- Kuyper en de zuilen
- Kuyper en het sociale vraagstuk
- Kuyper en de wetenschap
- Kuyper en de Nederlandse immigranten in Amerika.

De Kuyper-voordrachten en het symposium 'Kuyper en de Nederlandse samenleving' werden georganiseerd door de Commissie Kuyper-katheder. Vanuit deze commissie is ook ter gelegenheid van de herdenking van Kuypers 150e geboortedag bijgedragen in de publicatie 'Abraham Kuyper. Zijn volksdeel, zijn invloed', onder redactie van prof.dr. C. Augustijn, prof.mr. J.H. Prins en prof.dr. H.E.S. Woldring.

Prof.dr. Julio de Santa Ana

(foto: Marc van Appelghem (W.C.C.))

Dom Helder Camara-leerstoel

Op 28 januari 1988 sprak dr. Julio de Santa Ana een rede uit ter gelegenheid van de aanvaarding van zijn bijzonder hoogleraarschap vanwege de Stichting Dom Helder Camara Leerstoel.

Deze leerstoel - voor onderwijs gericht op de wetenschappelijke bezinning inzake de problematiek van gerechtigheid en bevrijding - is ingesteld bij de faculteit der Godgeleerdheid voor een periode van drie jaren. Gedurende drie maanden per jaar zal dr. De Santa Ana in Amsterdam verblijven. Zijn hoofdtaak ligt bij het Centro Ecumênico de Serviços à Evangelização e Educação popular in Sao Paulo, Brazilië. Eerder vervulde hij lange tijd een functie bij de Wereldraad van Kerken. Hij studeerde theologie in Buenos Aires, en Strasbourg, en sociale wetenschappen in Montevideo, waar hij in 1934 werd geboren.

De inaugurele rede droeg als titel: 'Is there hope for the Third World?' Daarin betoogde prof. De Santa Ana dat een hoopvol toekomstperspectief voor de derde wereld vooral afhankelijk is van het doorbreken van de bestaande economische systemen in de wereld en het totstandbrengen van onderlinge solidariteit in de derde wereld. Hij toonde zich weinig optimistisch. Economische systemen zijn als het ware heilig verklaard en tegenstrijdige belangen houden onderlinge verdeeldheid (apartheid, grootgrondbezit) in stand. Hij bepleitte ontmaskering van gesacraliseerde economische posities en benadrukte de betekenis van een inzet als die van Dom Helder Camara: kleine groepen gewone mensen houden de hoop levend en kunnen de wereld veranderen.

Aan de theologische faculteit gaf prof. De Santa Ana colleges voor alle studenten (over 'Churches and Human Rights in Latin America') en een seminar voor gevorderde studenten (over 'Theological Critique of Political Economy') waaraan ook economie-studenten deelnamen. Over het eerste onderwerp zal binnenkort een boek van De Santa Ana worden gepubliceerd. Het tweede thema wordt in de komende jaren voortgezet, in samenwerking met een panel van economen en politieke en sociale wetenschappers. Het ligt in de bedoeling dat er een bijdrage uit voortkomt aan de internationale kerkelijke discussies over Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de Schepping.

Ook buiten de universiteit heeft prof. De Santa Ana in het afgelopen jaar een aantal spreekbeurten verzorgd.

Het bestuur van de Stichting Dom Helder Camara Leerstoel is verheugd dat haar hoofddoelstelling is gerealiseerd; er is nu een platform en een gelegenheid tot studie gecreëerd voor een deskundige uit de derde wereld die in de geest van Dom Helder Camara werkt.

Stichting Dom Helder Camara Leerstoel
p/a College van Bestuur
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

beziningscentrum

De VU kent sinds 1979 een Beziningscentrum (BC) dat een breed scala van activiteiten organiseert rond de verhouding levensbeschouwing - wetenschapsbeoefening.

Het woord 'bezinnen' zou misverstanden kunnen oproepen over de aard van de activiteiten. In eerste instantie is het BC een studiecentrum, dat (multidisciplinaire) onderzoeksprojecten en studiegroepen initieert en formeert.

Het BC heeft echter niet alleen de wetenschappers van de VU als doelgroep. Al jarenlang organiseert het centrum een programma van 'vormingsactiviteiten'. Dat vormingsprogramma omvat cursussen voor de gehele universiteit, gespreksgroepen en 'leerhuis/viering' bijeenkomsten.

Ook studiedagen en conferenties worden door het BC georganiseerd. Tenslotte kent het centrum een bestuurscommissie die de wetenschappelijke dienstverlening aan Wereldraad van Kerken en Raad van Kerken in Nederland stimuleert (en soms coördineert).

Het programma voor het cursusjaar 1987-1988 omvat studiegroepen over onderwerpen als 'natuurwetenschap en theologie', wetenschap en werkelijkheid, recht en ethiek.

Cursussen vonden plaats over Reïncarnatie en Moderne Franse Filosofen (Irigaray, Kristeva, Cixous) (met parallel aan de laatste cursus een filmcyclus, waarin vier films van Marguerite Duras werden vertoond).

Voor wat betreft onderzoeksprojecten kan een onderscheid gemaakt worden tussen onderzoek dat wordt verricht door stafleden van het centrum en onderzoek waarvan de begeleiding o.a. door stafleden van het BC plaatsvindt. In de eerste categorie valt het onderzoek over wetenschappelijk kennen en andere vormen van kennen, evenals een project over kwaliteit van leven en medisch handelen. In de tweede categorie een onderzoeksproject over religieuze, cognitieve en ethische aspecten van de moderne fysica (onderzoeker 'gestationeerd' bij het Centrum voor Algemene Vorming).

In twee publikatiereeksen van het centrum zijn nieuwe deeltjes verschenen: in de reeks met uitgeverij Kok verschenen: M.T. Hilhorst, *Verantwoordelijk voor toekomstige generaties?* en *Het brein onder invloed* (teksten van de inleidingen voor de tweede wetenschappelijke dag van het College van Dekanen).

In de serie Reflekties verschenen S.A. Boonstra, *Jezus' gebod van liefde tot de vijand* en D. Monshouwer, N.A. Schuman, H. Leene, *Exegese en Liturgie: een tegenstelling?*

In het cursusjaar '88-'89 hebben de eerste drie bijeenkomsten plaatsgevonden die georganiseerd zijn onder het motto 'Schepping, het begin van morgen' (een serie van acht bijeenkomsten van leren en vieren).

De verhalen van schepping en wording (Genesis 1-12) vormen de opmaat van de

bijbelse geschriften. Vaak heeft men daarin de antwoorden willen lezen op de vraag 'hoe het allemaal zo gekomen is'. Hebben deze verhalen voor ons hun waarde verloren, nu elders deze vragen veel beter beantwoord kunnen worden? Voor velen wel! Verhalen die een ver verleden beschrijven hebben geen actualiteitswaarde meer en zijn historie.....

Vanaf februari 1988 heeft het BC opnieuw aandacht aan deze verhalen gegeven, in de vorm van de tweeslag *leren en vieren*.

Leren wil zijn: luisteren naar de verhalen, woorden wegen en vragen stellen aan de tekst en aan elkaar. Ook met het gehoorde vorm geven aan ons persoonlijk en gezamenlijk bestaan, daarbij geholpen door ter zake kundige en inspirerende sprekers.

Vieren wil zijn: vormgeving en verbeelding van het gehoorde, waarbij de affectieve en creatieve dimensies centraal staan. Lied, spel, dans, muziek en poëzie kunnen zulke verbeeldingsvormen zijn.

Een en ander gebeurt vanuit de overtuiging dat de Genesis-verhalen geen historie bieden, maar het grondpatroon voor menselijk bestaan.

Een drietal bijeenkomsten in deze serie heeft inmiddels plaatsgevonden, met overweldigende belangstelling overigens; van de circa 250 inschrijvingen moesten circa 100 op een wachtlijst worden geplaatst i.v.m. de beperkte zaalcapaciteit.

De BC-lezingen die het centrum jaarlijks organiseert werden deze keer verzorgd door dr. G. Liedke, een theoloog die in Duitsland als Umwelt-Referent de Evangelische Kirche behulpzaam is bij het ontwikkelen van een verantwoord milieu-beleid. Liedke gaf drie lezingen die in het najaar van 1988 zullen verschijnen in de serie Reflekties.

De meest grootschalige activiteit die onder auspiciën van het BC werd georganiseerd was afgelopen jaar ongetwijfeld het congres 'Homosexuality, Which Homosexuality'. In de week van 16 december vonden circa 500 wetenschappers uit binnen- en met name buitenland (circa 400 deelnemers van buiten Nederland, 175 van buiten Europa), de weg naar de VU. Het congres was gewijd aan een belangrijk debat dat al jaren de discussies binnen 'Homostudies' beheerst: constructivisme versus essentialisme. De behandeling van dit thema was verdeeld in een vijftal clusters: Social Sciences, Literature and Art, History, Theology en Current-Issues. Tijdens het congres werden in totaal 200 papers behandeld. Op een publieksdag werden 13 'public lectures' gehouden. Een selectie uit de papers zal worden gepubliceerd in het gezaghebbende Journal for Homosexuality. De public lectures zullen worden uitgegeven door Uitgeverij An Dekker.

wetenschappelijke congressen

1987

31 augustus t/m 4 september	6th congress of the European Society of Pneumology
8 t/m 11 september	7th European Conference on Biomaterials
15 september	Workshop Electronisch geldverkeer en tele-shopping
19 september	Symposium Stichting Wetenschap en Scholing Fysiotherapie
24 september	Symposium Nederlandse Vereniging voor Plantencel- en weefselkweek en de Nederlandse Vereniging voor Celbiologie
2 oktober	Congres Mensenrechten en Martelen
9 oktober	Congres Nieuwe Technologieën
22 oktober	Symposium Nederlandse Vereniging Bedrijfshulpverlening
23 oktober	Symposium Cardiologie, Nieuwe Ontwikkelingen
29 oktober	Zesde landelijke bijeenkomst Medisch Etische Toetsingscommissies
30 oktober	Symposium Kuyper en de Nederlandse Samenleving
6 november	Symposium Samenwerking 1e-2e lijn
13 november	Symposium Klachten en bezwaren tegen de Gemeente
16 t/m 18 november	Symposium Literatuurszene Bundesrepubliek - Ein Blick von Draussen
20 november	Minisymposium Chemie en Voortplanting

23 november	Computer-Law-Forum
25 november	Jubileumcongres Nederlandse Vereniging voor Veiligheidskunde
26 en 27 november	2nd Workshop on Radiolabeled Fatty Acids
7 t/m 11 december	Symposium New Methods in Dialectology
15 t/m 18 december	Congres Homosexuality, Which Homosexuality
1988	
8 januari	KNCV Wintercongres
8 en 9 januari	Studieconferentie Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte
16 januari	Internationaal symposium Nieuw Onderzoek over Kindermishandeling
28 januari	Forum Asielbeleid in Nederland
5 februari	Oncologie symposium
12 februari	Symposium Dyslexia and Learning to read
13 februari	Historische Studiedag t.g.v. afsluiting Kuypertentoonstelling
22 februari	Internationaal Symposium 40 jaar Israël en de Kerken
9 maart	Symposium Nederlands Instituut voor Arbeidsomstandigheden
11 maart	TBR congres
12 maart	Symposium Gereformeerde Organistenvereniging
21 maart	Symposium Stichting CHAIN
24 en 25 maart	Symposium over fouten in de gezondheidszorg

wetenschappelijke congressen

27 maart	Symposium t.g.v. het afscheid van prof.dr. J.W. Schoorl
12 april	Symposium over kinderhandel in de derde wereld
16 april	Symposium De Vrouwenbeweging in het jaar 2001
19 april	Themadag VU vrouwen en hun loopbaan
21 april	Symposium Boer, Bodem en Beleid
22 april	Symposium Nederlandse Antropogenetische Vereniging
23 april	Congres Wijs Wandelen
27 april	Symposium Women, Work and Computerization
28 en 29 april	Bildderlijk Symposium
7 mei	Studiedag Christelijk Studiecentrum
10 mei	Symposium t.g.v. het afscheid van prof.dr. J.M. van Oorschot
30 en 31 mei	Studiedagen over incest
6 en 7 juni	Southern University Management Programme
20 t/m 24 juni	International Conference on Functional Grammar
29 juni	Computer/Law forum
4 t/m 8 juli	46th International Congress of Americanists
10 t/m 14 augustus	Conferentie Normativity and Contextuality
20 augustus	Wereldraadsdag t.g.v. 40 jaar Wereldraad van Kerken
22 t/m 26 augustus	XIth Meeting of the Federation of European Connective Tissue Societies

25 t/m 27 augustus

John Bunyan symposium

Congresbureau Vrije Universiteit
Dienst Gebouwbeheer Hoofdgebouw
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5484656

aantal studenten (peildatum 30-6-1988)

<i>Studierichting</i>	<i>Eerstejaars*</i>		<i>Totaal**</i>	
	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Godgeleerdheid	27	24	173	119
Rechtsgeleerdheid	184	170	893	772
Geneeskunde	90	110	1080	862
Tandheelkunde	29	10	175	66
Informatica	77	11	331	33
Wiskunde	22	7	101	36
Vrije studierichting Wiskunde en In-				
formatica	1	0	3	0
Natuurkunde	42	4	190	12
Scheikunde en Farmacochemie	50	21	229	75
Geologie	32	6	188	36
Fysische Geografie	29	3	90	14
Biologie	52	47	303	188
Grieks en Latijn	2	5	22	28
Nederlands	13	28	104	179
Frans	3	24	20	119
Duits	3	2	24	39
Engels	15	28	79	154
Semitische talen	1	1	7	9
Fries	0	0	3	3
Geschiedenis	35	19	228	117
Kunstgeschiedenis en archeologie	25	58	106	252

<i>Studierichting</i>	<i>Eerstejaars*</i>		<i>Totaal**</i>	
	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Algemene Taalwetenschap	1	1	7	7
Algemene Literatuurwetenschap	1	4	5	14
Vrije Studierichting Letteren	6	25	27	78
Economische wetenschappen	533	168	1901	418
Actuariële wetensch. en Econometrie	50	12	152	25
Sociologie	1	0	18	13
Niet-westerse Sociologie en Culturele Antropologie	26	53	137	200
Politicologie	63	41	287	123
Vrije Studierichting SCW	10	32	26	87
Psychologie	59	147	302	545
Opvoedkunde	19	31	90	201
Andragologie	1	0	4	6
Onderwijskunde	5	11	14	22
Wijsbegeerte	17	8	71	26
Sociale Geografie	0	0	42	10
Bewegingswetenschappen	72	81	386	336
Totaal	1596	1192	7818	5224

* Studenten die zich voor het eerst voor de desbetreffende studierichting lieten inschrijven.

** Inclusief extraneï en toehoorders nieuwe stijl, exclusief toehoorders.

aantallen buitenlandse studenten (peildatum 30-6-1988)

studiejaar 1987/1988																	Kunstgeschiedenis Geschiedenis
nationaliteit	Godgeleerdheid	Rechtsgeleerdheid	Geneeskunde	Tandheelkunde	Informatica	Wiskunde	Natuurkunde	Scheikunde	Geologie	Biologie	Alg. Literatuurw.	Nederlands	Frans	Duits	Engels	Semitisch	
België		1	2										1				1 1
Cyprus																	
Denemarken															1		
West-Duitsland	1	1	20	4		1	1	1		2				5			1 5
Oost-Duitsland																	
Engeland		4	4		1		1	1				1			6		1
Finland		1															
Frankrijk							1						3				1
Griekenland					1												
Hongarije													1				
Ierland			1												1		
Italië		3	3	1				1		1							1 3
Joegoslavië				2													
Noorwegen			2														
Oostenrijk					1									2			
Polen				2													
Portugal			1		1		1										
Roemenië																	
Spanje		1	3	1			1		1	1		1					
Tjechoslowakije										1							
Turkije		2	6		1			1		1					1		
Zweden							5			1					1		
Canada										1					1		
V.S.	1	2	4		2		1			1					1		1
Brazilië		1			1												
Chili																	1
Mexico																	
Peru																	
Suriname		9	16	3	1	1	1		1	1		1			2		
Uruguay										1							
Bangla Desh																	
India					1					1							
Indonisië	1	2	6	1					1	2							
Irak			1												1		

	Totaal	Bewegingswetensch.	Econometrie	Soc. Geografie	Wijsbegeerte	Pedagogiek	Psychologie	Politieologie	Cult. Antrop. Niet-westerse Soc.	Sociologie	Economie	Fries	Kunstgeschiedenis	Geschiedenis
1	11	1					3	1					1	1
	2						1				1			
1	58	1			1		5	1	2	1	5		5	1
	1						1							
1	27		1				1		2		4			
	3										2		1	
	5													
	2						1		1					
	2													
	2													
1	14										1		3	1
	2										1			
	3													
	3													
	2													
	5										2			
	1										1			
	12						1				2			
	3					1								
	20						2	2		1	3			
	8						1		1					
	3						1							
1	22						4	2			2	1		
	2													
	2						1							
	1								1					
	1								1					
	59		1	1		2	7	1	3		8			
	1										1			
	1										1			
	3													
	24								6	1	4			
	3								1					

studiejaar 1987/1988														
nationaliteit	Godgeleerdheid	Rechtsgeleerdheid	Geneeskunde	Tandheelkunde	Informatica	Wiskunde	Natuurkunde	Scheikunde	Geologie	Biologie	Alg. Literatuurw.	Nederlands	Frans	Semitsch Engels Duits
Iran			2	2	1					1				1
Israël			1	1						1				
Jordanië														
Zuid-Korea														
Pakistan									1					
Philippijnen								1						
Sri Lanka														1
Syrië														
Vietnam			3					1						2
Algerije													1	
Djibouti														
Egypte		1	1											
Ethiopië			2											2
Ghana														
Guinea		1												
Kenia										1				
Mauritius														
Marokko		1	1		1			1					2	2
Oeganda	1													
Senegal														
Somalië														
Tanzania				1										
Tunesie													1	
Zuid-Afrika	3	1				1				2	2			1 1
Australië														
Nw. Zeeland		1	1											
Statenloos														
Totaal richting	7	32	80	18	12	3	12	7	4	18	2	3	9	7 24 1

aantallen examens en promoties

(examens-oude stijl; volgens computerlijst januari 1989)

	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Godgeleerdheid</i>			
Kandidaats:	—	1	1
Doctoraal:	27	16	43
Promotie:	7	—	7

Faculteit der Rechtsgeleerdheid

Doctoraal:	Nederlands Recht	53	37	90
	Notariële Studierichting	11	7	18
	Vrije Studierichting	2	4	6
Promotie:		3	1	4

Faculteit der Geneeskunde

Geneeskunde:	doctoraal	23	7	30
	vrije studierichting	1	—	1
	arts	107	51	158
Promotie:		23	8	31
Tandheelkunde:	tandarts	—	1	1
Promotie:		1	1	2

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Wiskunde en Natuurwetenschappen</i>				
Doctoraal:	Wiskunde	9	3	12
	Informatica	5	1	6
	Natuurkunde	27	1	28
	Farmacochemie	9	2	11
	Scheikunde	25	4	29
	Geologie	28	4	32
	Fysische geografie	17	2	19
	Biologie	66	22	88
Promotie:	Wiskunde	1	—	1
	Natuurkunde	7	—	7
	Scheikunde	6	—	6
	Geologie	2	—	2
	Biologie	10	2	12
M.O.:	Wiskunde	1	—	1
	Natuurkunde	7	—	7
	Biologie	7	3	10

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Letteren</i>				
Doctoraal:	Algemene taalwetenschap	2	1	3
	Grieks en Latijn	9	5	14
	Nederlandse taal- en letterkunde	19	43	62
	Franse taal- en letterkunde	8	21	29
	Duitse taal- en letterkunde	6	9	15
	Engelse taal- en letterkunde	17	18	35
	Geschiedenis	60	24	84
	Kunstgeschiedenis/Archeologie	13	27	40
	Friese taal- en letterkunde	1	2	3
Promotie:	Algemene literatuurwetenschap	—	3	3
	Sociale Geografie	15	7	22
	Nederlandse taal- en letterkunde	2	—	2
	Franse taal- en letterkunde	2	—	2
	Duitse taal- en letterkunde	2	—	2
	Geschiedenis	2	—	2
	Archeologie	1	—	1
<i>Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie</i>				
Doctoraal	Economie	93	8	101
	Econometrie	8	—	8
	Actuariële Wetenschappen	1	—	1
Promotie:	Economie	8	1	9
	Econometrie	1	—	1

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Sociale Wetenschappen</i>				
Doctoraal:	Sociologie	14	9	23
	Niet-Westerse sociologie	4	4	8
	Culturele antropologie	18	11	29
	Politicologie	22	12	34
	Psychologie	56	56	112
	Pedagogiek	29	57	86
	Andragologie	3	5	8
Promotie:	Psychologie	6	2	8
	Pedagogiek	2	—	2
	Niet-westerse sociologie/ culturele antropologie	5	1	6
	Politicologie	3	—	3
<i>Faculteit der Wijsbegeerte</i>				
Doctoraal:		3	2	5
Promotie:		4	—	4

	mannen	vrouwen	totaal

Faculteit der Bewegingswetenschappen

Doctoraal:	59	36	95
Promotie:	2	—	2

Totaal kandidaatsexamen:	—	1	1
Totaal doctoraalexamen:	763	470	1233
Totaal M.O.-examen:	15	3	18
Totaal artsexamen:	107	51	158
Totaal tandartsexamen:	—	1	1
Totaal promoties:	100	16	116

Faculteit der Economische Wetenschappen

Doctoraal	Economic	91	8	101
	Econometrie	2	—	2
	Quantitatieve Wetenschappen	1	—	1
Promotie	Economic	8	1	9
	Econometrie	1	—	1

aantallen examens

(examens-nieuwe stijl; volgens computerlijst januari 1989)

Twee-fasen structuur

Studierichting	propedeuse			doctoraal		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
GODGELEERDHEID	—	—	—	—	—	—
RECHTSGELEERDHEID	81	101	182	81	79	160
- Nederlands Recht	81	101	182	65	71	136
- Vrije Studierichting	—	—	—	1	5	6
- Notariële Studierichting	—	—	—	15	3	18
GENEESKUNDE	79	107	186	111	99	210
TANDHEELKUNDE	22	7	29	33	15	48
WISKUNDE EN INFORMATICA	61	10	71	50	9	59
- Wiskunde	9	5	14	9	5	14
- Informatica	52	5	57	40	4	44
- V.S. Wisk. en Informatica	—	—	—	1	—	1
NATUURKUNDE EN STERREKUNDE	20	—	20	34	—	34
SCHEIKUNDE	29	10	39	27	7	34
- Scheikunde	29	10	39	24	3	27
- Farmacochemie	—	—	—	3	4	7
AARDWETENSCHAPPEN	26	5	31	16	3	19
- Geologie	18	5	23	12	3	15
- Fysische geografie	8	—	8	4	—	4
BIOLOGIE	29	24	53	42	22	64
- Biologie	29	24	53	33	10	43
- Medische Biologie	—	—	—	9	12	21
LETTEREN	51	116	167	55	85	140
- Alg. taalwetenschap	—	—	—	—	2	2
- Alg. literatuurwetenschap	—	—	—	—	1	1
- Grieks en Latijn	2	1	3	2	3	5
- Nederlands	3	21	24	19	15	34
- Frans	2	18	20	1	18	19
- Duits	2	1	3	1	4	5
- Engels	8	26	34	5	11	16
- Semitische talen	2	5	7	—	—	—
- Fries	—	—	—	—	—	—
- Geschiedenis	19	11	30	13	7	20
- Kunstgesch./Archeologie	13	33	46	7	18	25
- Archeologie	—	—	—	2	1	3
- V.S. Letteren	—	—	—	5	5	10
ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN	273	67	340	172	23	195
- Economie	252	63	315	157	23	180
- Econometrie	21	4	25	13	—	13
- Actuariële Wetenschappen	—	—	—	2	—	2
SOCIALE WETENSCHAPPEN	73	113	186	63	90	153
- Sociologie	—	—	—	—	3	3
- Cult. Antropologie	—	—	—	—	—	—
- Soc. Niet-westerse samenl.	—	—	—	—	—	—
- Cult.Antr./Soc. n-w.s.	15	29	44	8	11	19
- Politicologie	36	17	53	23	4	27
- V.S. Soc.cult.wetensch.	—	—	—	6	9	15
- Psychologie	22	55	77	14	32	46
- Opvoedkunde	—	12	12	10	25	35
- Andragogische wetensch.	—	—	—	—	—	—
- Onderwijskunde	—	—	—	2	6	8
WIJSBEGEERTE	9	4	13	2	—	2
SOCIALE GEOGRAFIE	—	—	—	—	—	—
BEWEGINGSWETENSCHAPPEN	33	42	75	26	23	49
Totaal:	786	606	1392	712	455	1167

2e fase	man	vrouw	totaal
Arts	57	30	87
Tandarts	39	14	53
Accountant	21	1	22
Totaal	117	45	162

geslaagde geëxamineerden

(afsluitende examens; examens-oude stijl)

De namen van de geslaagde geëxamineerden zijn overgenomen van de computerlijst van januari 1989. Op deze lijst is de letter ij vervangen door y.

* = cum laude.

GODGELEERDHEID

Doctoraalexamen

H.J. Borsje*

J. Borst

T.M.C. Bos

M.A.J. Brouwer

G.J. de Bruin

F.C. van Dijke

A.G. Endevelt

J.F. Fourie

G. Gosker*

A.C. Grandia

T.W. Griffioen

J.J. Groen

R.P. Groen

M.J. de Haan

W. de Haas

W.C. de Heer

H. Hoogenkamp

E. Hoogerwerf

L.J. Houweling

T. Huisman*

A. Landman

J.H. Langelaar

C.W. van der Meij*

P.M. van der Meulen

R.W. Munk

M.A. Noorloos

R. Oldenboom

I.A. Padmos

M. van de Pol

P.M. Rappoldt

P.J. Reinders

H.M. Rijksen

M.T. van der Sijs

E. Smit

M.M. Smit

J. Snoek

A.A. van der Spek

C.A. Streefkerk

J. Strikwerda

J.T. Tissink

C.M. Veenhuizen

A.A. de Vries

R.J. Wilschut

RECHTSGELEERDHEID

Doctoraalexamen

Nederlands Recht

M.A. Abersson

P. de Baat

F. Bakker

A.A. Baldewsing

R.E. Blaas

M.J.G. Bloem

L.M.H. ter Borg

S.A. Brandsma

S.C. Brandsteder

G.H. Breukelaar

H.C.D. ten Broecke

M.E. Bulterman

P.J.F.M. le Cat

F.Y. Chan

S.F. van Dam

L.B.J. Dros

J.W.M. Duikersloot

W.P. van Egmond

G.J.F. van Everdingen

V.F.R.M. van den Eynde

J.C. Feilzer

E.M. Geerdes

R. Gerrits

R. Glas

A.M.E. Groot

R.R. Haitisma

J.M. Hamminga

H.P.E. Has

M.C. Heynneman

A.M.D. Hoog

R. Huizenga

J.J.A. Hylkema

G.J. Jaspers

P.A. de Jong

E.M.E. de Jong

M.A.M. Kessels

M.C.G. Keuning

A.J.M. Klein wassink

I.H.H. Krajenbrink

J.J. Krimpenfort

D. de Later

A.M. Leenards

E.E. van Leeuwen

J.J.A. Leon

A.M.M. van Leuven

P.C. Lindeman

S.S. Lutchman

R. Makelaar

J.H.M.J. Masseling

M.T.A.M. Mes

J.T. Mulder

C.H.B. Muzerie

W.R. Nanninga

C.M. Nederveen

O.P.F. Oldenburg

P. van Ollefen
 R.J. Oosterbaan
 S.A.T. Oroschin
 S. Panchoe
 R.J. Pilon
 A.J.H. Plaisier
 L. J.H. Prins
 G. Romeijn
 F.A. Roorda
 M.M. Ruppert
 W.E. Schlette
 W.G.F. Schrande
 W.J. van der Sluys
 A.G.T. Smits
 A.A.B.M. Smulders
 J. Spanninga
 C.A. van Splunter
 J.A. Steunenbergh
 H.J.W. Struik
 Y.C.J.M. Tilman
 H.S. Tjia
 P.J.H. van Tongeren

D.C. Turk
 J.M. Turkenburg
 H.A. Uyttenboogaart
 E. van Veen
 A. Verhoef
 G.A. Vermeyden
 S.R. Walvis
 M.M. van Weely
 E.M. Werger
 M.J. Wijnbergen
 A.J. Wijs
 J.C.G. van der Wulp
 S.E. Zijlstra

*Doctoraalexamen
 Vrije Studierichtingen*

A.J.E. van Hoek
 R.H. Jansen
 A.M. Neijzen
 P.M.M. van Rutten
 M.H. Soldaat
 J. Spanninga

*Doctoraalexamen
 Notariaat*
 H.C.D. ten Broecke
 M.E. Bulterman
 P.J.F.M.. Le Cat
 F.Y. Chan
 L.B.J. Dros
 R. Gerrits
 A.M.E. Groot
 H. van Lelyveld
 E.W.A. Neyndorff
 P. van Ollefen
 P. Roelofsen
 J. de Roode
 W.E. Schlette
 A.G.T. Smits
 E.E. Spiekman
 J.H.M. Vermeeren
 L. P.M. van der Woude
 A.E. van der Zee

GENEESKUNDE

Artsexamen

R.A. Admiraal
 A. Alankar
 J.K. Anninga
 F.P. Asmus
 V. Bakels
 J.P.M.A. de Bakker
 G.J.W. Bech
 S. Beck
 M. Bennis
 M. van Bergeijk
 A. Berkouwer*
 J.P. de Blik
 L.J. Blokland
 A. Blom
 A.A. van Bodegraven
 H.M. de Boer

E. Boonstra
 J.B.S. Boringa
 H.A. Bosscher
 J.W.T. Bouma
 K.G.M. van den Brand
 P.W.C. ten Broecke
 M.M.A. van den Broek
 R.H.M. ten Broeke
 J.H.M. de Brouwer
 P.A. Calkhoven
 H.H. Colyn
 D. Coppoolse
 F.J.A. Copray
 M.J. Cramer
 B.H.M. Diesveld
 W. van Dijk
 M.L. Dijkmeijer

H.J. Dijkstra
 P. den Dikken
 E.J. van den Dongen
 E. Dorant
 E.J. van Dulken
 M. Dunn
 W. Ebbelaar
 H. Eekhof
 B.H.P. Elsman
 A.A. Eype
 I. van Faassen
 S.A. Faber
 P.T. Folmer
 A. Franx
 Y.L.R. Frylink
 E. van Galen
 A.B. Gietema

J.A. van Ginkel
 J.W.E. Glandorf
 J.J. Goede
 J.B. Gorter
 M.E.G. Grolle
 E. Haagsma
 A.C.A. Haasnoot
 P.E. Haime
 H.G.J. Hanegraaf
 A.A.W. Haver
 C.L. Hebeda
 A.M.W. van t Hek
 M.C.J.M. Hendriks
 J. van Henten
 A. Hoek
 J.C. van der Horst
 A.J.M. Huisjes*
 G.A. Yff*
 J.H. Insinger
 A.J. de Jager
 J.N. Jansen
 H.H.W. Janssen
 R. Jellema
 J. Kaal
 G.D. Kant
 M.A.J. Keemink
 S.J.G. Kingma
 G.B. Kniestedt
 C.A. de Kock
 J.G.M. Koeleman
 C.E. Koers
 R.M.M. Kolder
 J.J. Kolkman
 H.J. Kolthof
 R.A. de Koning
 R.C. Kooiman
 A. Kooistra
 B.C.M. Krakers

A. Kramer
 J.H. de Kruif
 F. Kuiper
 H.L. Kwee
 M.A. de Lange
 A.W. Lechner
 A.S. de Leeuw
 M.G.E. Leijdekker
 J.A.C.M. Leijs
 S. Lelbach
 C.M. Liem
 M.H.M. van Lier
 F.M. van der Linden
 F.G. Maan
 L. Manunza
 P.C. van de Meeberg
 S.B. van der Meer
 J.A. Meijer
 G.P. Meinsma
 E.B.J. van Nieuwkerk
 C.H.H.M. Nijs
 O.J. Pellegrom
 H.B. Plemper
 M.C. Plooi
 J.M.A. Postmes
 F.M.M. Prato
 R.F.M. van Raaij
 V. Ramcharan
 T.P. van Rees vellinga
 U.J.L. Reynders
 A.J. van Rijn
 J.W. Ruck
 H.G.J. Schouten*
 J.C. Schrama
 M.F. Siebbeles
 C.J. Sikkell
 G.J.C. Smid
 J.P.H. Smits

W. Snelleman
 R.P. Strating
 T.G.A. Strieder
 R. Tepaske
 H.J.M. Tesselaar
 F. Teunisse
 B.D.J. Thio
 H.S. Thung
 L.M.A. Tjon a loi
 M.W.J.T. Tjon a loi
 D.J. Velsink
 J.H.J. Veltmeijer
 R. Versteeg
 M.J.C. Visser
 J. Visser
 A.A. van Volleveld
 O. de Weerd
 R.R. Weeseman
 J.W.M.G. Widdershoven
 H.R. van der Wiel
 T. Wijker
 J. Wijnmaalen
 D.E.A. Wijs
 J.A. Wind
 A.F. Wissmann
 M.J.M. Witsenboer
 M.H.G. Wouts
 G.J.M. van de Wyer
 J.W. Wynia
 B. van der Zalm
 M.F. van Zanten
 A.D.M. Zwart

Tandartsexamen
 A.K.L.M. van der Waay

Vrije Studierichting
 R. Geurs

WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen

Informatica

F.H. ter Haar
E.J. van Maren
J.H. Schouten
N. Sikkels*
C.J.M. Visser
M.H. van der Voort

Doctoraalexamen

Wiskunde

W.G.C. van den Ancker
G.C. Bakker
M.E. Boonstra
C.I. Eysberg*
P.P.A. Janssen
B. Karssen
T.J.A. van der Laan*
K.S. Mullender
L.F. Streur
I.H. Uljee
C.J.M. Visser
J. van der Wiel

Doctoraalexamen

Natuurkunde

R.J.H. Blommestein
J.P. Bunschoten
W. Burger
E.P.M. Corten
V.L. Dolman
V.J. Dorenbos
B. van Duynen
E.N. van Eenige*
A.W. Govaert
M.L.F. Grimberg
A.G.A. Hacquebord
A.M. Herrebout
L.G.M. Holla
F.A. Jansen

P.G.M. Knol
A. Koops
M. Mieras*
E. Mobach
R. Nieuwenhuys
R.M.W. Overwater
R. van der Pol
F.M. Rijnders
G.A. Rijdsdijk
M. Snoek
J.J. van Son
C.J.J. Stoof
A.J. Vermeer
J. Weber

Doctoraalexamen

Scheikunde

R.M. Altink*
M. Bobeldijk
P. van Dansik
R.J. van Delft
S.J. Goede
J.W.H. Groebe
I.L.M. de Herder
A. Hoeve
M. Hogenbirk
H.P. de Koning
G.J. Kuik
T. Kulkens*
P. Lichtenveldt
C.J.A.M. Meekel
J.W.E. Moos
J.J. Murre
M. Nemansky
R.J. van de Nesse*
H.A.G. Niederlander
M.A.T.F. Nooijen
M. Nyenhuis*
M.G. Oostwal
R. Ritsema

D. van Rossum
M. Schreurs*
U.H. Verkerk*
A. van der Vliet*
G. Wiesenekker
G.A. van Zijl

Doctoraalexamen

Farmacotherapie

T.E. Arnold
F. Conrad
R.C.J.M. van Dijk
C.J.A. Doelman
R. Hein
F.K. Jagroep
R.A.J. Oostendorp
P.R. Schoofs
A.A. Sol
M.E.J. Veerman
C.H.A. Wezel

Doctoraalexamen

Geologie

B.F. van den Berg
A. Biesheuvel
M. Breedveld
J.V.M. Brugge
N.P.E.M. Bueskens
I. Croese
P.C. Dekker
D.G.U. Doorn
J.M.J. Gieske
M.A. Gischler
W.J. Groeneweg
I.J.M. van Haren
V.M.L. Heidweiller
A.J. Hoogenstryd
R. van Ingen
J.T.J. Jorna
J.G. Kamphuis

V.F. van Katwijk
 R.A.V. Kern
 J.A. Koning
 R.G. Lim
 J.A. London
 S.O. Los
 M.J.M. van der Meer
 P.J. van de Paverd
 F.J. Peeters
 W.J. Pos
 S.K.M. Spaans
 R.G.W. Venneker
 N. Wijntjes
 J. Willemse
 P.F. Wouters

*Doctoraalexamen
 Biologie*

M.J.E. Akerboom
 R.H.A. Bakels*
 R. van Balen
 I. Bayrak
 K. van Beckhoven
 J.G. Beek
 J.H. Bennik
 C.W.M. van den Bergen
 J.P. van Bergeyk
 S.I. Bestebroer
 E.C. de Boer
 L.J. Boon
 R. Bosch
 H. Brouwer
 J. Bruin
 L.A. Claassen
 J.P. Cronau
 G. van Dalfsen
 J.G.M.C. Damoiseaux
 J.W. Dijkstra*
 G.M. van Dinteren*
 R.W. Dirks
 F.G. Dorel
 F.M. van den Dungen

B.J. Duyff
 C. van Eyk
 J.M. Hermans
 M.F.M. Hoekman
 H.J.C. Hoogenboom
 J. Hoogendyk
 I. Huitinga
 H.S.M. Huits
 G.J. Jochems
 D. Jochemsen
 J.F. de Jong
 F.E. de Jong
 J.J. de Jong
 M.M. Kater
 M.J. Klijn
 E.H.J. Kok
 A. Kooij
 F.T.M. Kors
 M.H. Lakeman
 P.C. Leendertse
 F.N. van Leeuwen
 A.J.M. Ligtenberg
 A.L. de Maat
 J.R. van Mechelen
 R. Miedema
 D.R. Moet
 F. van Mourik
 A. Oostdam
 A.P.R.M. Osterop
 J.E. Prast
 M.J.H. Raedts
 J. Ras
 J.G. van Reenen
 R.C.M.I. Reijnders
 E.M. Rietveld*
 M.E. van Roosmalen
 C.E. van Schaik*
 H.D.F.H. Schallig
 J.A.M. Schram
 J.P.H. van Schravendijk
 R. Schuurman
 C.F.M. Sier

G.R.B. Smidt
 Y. Sontag
 J.P.M. Staphorst
 T. Thepen
 J.R. Tilanus
 T.P. Traas
 D.J. van 't Veer
 G.T. Venneker
 W.R. Verweij
 K. Vink
 B.J. van Vliet*
 R. Vonk
 A.H. Wanamarta
 P.R. Wentzel
 J.M. Wezenbeek
 J.J. Wietsma
 J.F.A.M. Wijffels
 R.J.L. Willems
 B.A. Yard
 J.J. Zuetenhorst
 E.J. van Zwieten*

MO Biologie

F.C.J. Brenkman
 S.J.M. Frijters
 G.E. Kamerik
 D.J. Leek
 J.M. van der Linden
 E.C. Los
 P.H.B. van 't Padje
 D.F. Schafer
 L. Vat
 M. Vliem

MO-B Wiskunde

P. Buitendyk

MO-B Natuurkunde

J.W. Aalberts
 J.H. Allaart
 A.M.C. van den Berg
 E. Blomberg

F. Dijkstra

D. de Heer

S. van Woudenberg

LETTEREN

Doctoraalexamen

Algemene

Taalwetenschap

F.C. Fricke

L. Gysbers

W. Visser*

Doctoraalexamen

Algemene

Literatuurwetenschap

G. van Dalen

T.M. Pinto

R.M.N. Tummers

Doctoraalexamen

Grieks en Latijn

J.G. Abbenes*

J.L. Beukeboom

N.I. Ganzevoort*

J. Horst

H. Korenhof

A.P.M.H. Lardinois*

J. Lever

L. de Ligt

G. Metz

E.J.S. Mirkes

L.H.A. Offermans

J. Rademaker

W.M.M. Sauren

J.H.M. Strijbos

Doctoraalexamen

Nederlands

H.J. van Andel

A.J. Bakker

I. den Boer

H.C. van den Boomgaard

M.E. van den Bosch

M.C.E.W. Bouwens

K. van Broekhuizen

A.J. Burger

R.P.A.H.L. Castermans

L.E.X.E. Custers*

J.W. van Diemen

G.G.M. van Diemen

G.E. van Diepen

P.Y. Doornweerd

C.J.W.V. Driessen

J.W. van der Ent

A.G.J. Esser

P.M. Esveld

S.M. van Gulik

C. van den Heuvel

G.H. Hoekstra

G.H. Hoytink

G.B.J.M. Jansen

C.M. Janssen

V.J. Jobse

M. Kabos

E.C.J.M. Kamp

F.E. Keuning

B.M. Kievits*

M. Knol

C.F. Knoop

W. Kossen

J.A. Kroes

J.C. Kunst

M.A.M. Langhout

G.L.J. Leerdam

G.M. van Leeuwen

M.L.C. Los

M.P. van den Muijsenberg

M.G. Nieuwstraten

S. Pol

H.B. de Roode

M.J. Rozenbroek

E.J. Rozendaal

C.G. Scholten*

S.M.A. Schoonhoven

J.K.M. Schrage

F. Schraven

D.C.P.J. Schuitemaker

S.R. Smith*

J. Stavast

P.J.S.G. Stroeve

C.A.M. Trienekens*

T.J. Triezenberg

M.J.M. Ursem

W. van der Vaart

A.P. de Vroom

K.M. de Wever

E. Willemse

R.M. van der Woude

S.G.M. Wouters

R.W. Zeeff

Doctoraalexamen

Frans

C. Admiraal

A. Belkaid

T.H. Bosscher

B. Boulaabi

A. Brinkman

F. Elbenzeida

R.C. Groot

M.C.A. Heemskerck

H.O. Hendricks

M.H. de Heus

M.R. den Heyer

J.M. de Jonge

E. Kruit

R. van der Laan
J.H.M.J. Masseling
S.B. Meerdink
W.J. Meijer
O.A.A.C. Platenkamp
C. Potter
A. van Rij
K. Silvis
A.E. Spoorenberg
H.D. Sunter
A. Tamminga
J.E. den Toom
M.A. van der Valk*
I.E.H. Verboom
I.E.M. de Voogd
H.M. van der Weyden

*Doctoraalexamen
Duits*

H.A.G.M. Buscher
S.E. Hofman
W.J.M. Keijzers
M.D. Krajenbrink*
E.R. Leeuwestein
A. Noorland
H.W. van Noortwijk
M. Palmen*
P.H. Remmelenkamp
J.C. Sytsema
M.M. Vasmel
A.O. van der Veen
A.C. van der Veer
C. Veldhuis
E. Weiss*

*Doctoraalexamen
Engels*

A.E. Aalbersberg
E.L. Bakker
E. Breet
Y.J.M. ter Brugge
N.J. van Buuren

M.L.H.M. le Cat
H. de Deugd*
J. Dijkstra
A. Doesburg
A.P. Domen
C.M.A. Engels
C.J. Forceville
T. Hazelaar
I.E.K. de Jong
B.M.W. ter Laak
A.I.M.W.C. Lantman
F.H.P. London
J. Martens
M.L. Molenaar
R.M.J. van Niele*
J.J. Omvlee
C. van Putten
A.H. Resnik
E.A. Schilder
P. Schram
R.Q. Snellenberg
A.J. van Staalduine*
F. Turhal
R.E.M. Veken
W. van Vliet
S.B. de Vries
M.M.C. Weel
L.A. Wiemans
E. Wytzes
M.H. van der Zee

*Doctoraalexamen
Geschiedenis*

F.J. Aarten
P.G.H. Aarts
J. Augustijn
J. Barendregt
F. Beijert
T.S. de Bie
R.J. van der Bie
G.W. de Boer
L.C. Boon

A.C. Boonstra
F.L. Bot
T. Breedveld
A.F.M. Brockbernd
C.M. ten Brug
M. van den Busken
T. Buter
A.R.J.R. Callewaert
H.M. Cameron
C.D. Deurwaarder
M.J. Diederer
K. Diepeveen
E.A. Drost
H.A. Dubbeldam
W.R. Duyff
J.G. van Everdingen
M. van Faassen
R.F. Frinks
J.H. Grevers
H.B. Groenendyk
F.M. Hartveld
C.H.J. Hermans
S.M. Hoogland
A.M. van den Houten
P.A. Huitsing
A.E. van der Hulst
H.D. van den Hurk
J. Huygers
M.H.J.M. Huyink
F.D. Huyzendveld
J.T.M. Jacobs
J.C.M. Jansen
J.P.B. Jonker
H.T.G. Keulers
F. van der Knoop
M. Koestal
S.M. Kollaard
P. de Kraker
F. Kremer
J.E. Kronemeijer
M. Kuiper
M.H. Kuiper

J.C. van der Laan
 L. de Ligt*
 C.J.A. Maanders
 J.H.J. Meeusen
 C.C. Moors
 G. Mul
 J.H. Nap
 H.M. Neven
 M. Norder
 I.H. Popelier
 J.A.J. Prast*
 N. Randraad
 I.M. Rebergen
 G. Reudink
 J.T. Rijper
 E. Scheeren
 A.H.A.M. Selie
 G.R. Slot
 J. Snel
 H.J. Sterk
 F.M. Termes
 A.C. van Toorn
 H.C.W. Ubink
 A.M. Vermeiden
 G.D. Visser
 D.A. Vosseberg
 J. de Vries

L.J.H. Vrinzen
 M. de Waard
 C.F. de Weerd
 J.B. Weitkamp
 P.N. Wind
 A.J. de Zeeuw

Doctoraalexamen
Kunstgeschiedenis
 C.C.M. Bellaar
 R.J.W.M. Berentsen
 L. Berrevoets
 A.C.N. van Beusekom
 R. Bosgra
 E.P. Botman
 O.E. Breijinck
 M.L.A.J.T. Brekelmans
 J.R. Brozius
 P.E. Devilee
 I.I. Faber
 L.M. Helmus
 P.J. van den Heuvel
 H.J. Heynen
 C.C. Hom
 D.F.M. van Hooff
 K. de Jong*
 T.H. Keulers

J. Kiers
 M.M. Kortenbout vd sluis
 C.P. Krabbe
 W. Langeveld
 M.D. Mak
 N.E. Middelkoop
 S. Pathuis
 J.W. Prins
 B.A. Rosier
 C.J. Sieger
 G. Sierman
 M.L. van Soest
 C.J. Stapper
 S.P. Styhler
 E.S. Tan
 D.A.S. Timmer
 G.E. Visser
 J. van der Werf
 C.A. Wildenburg
 S.J. Witter
 C.A.M.H.C. Zeguers
 B. Zwaan

Doctoraalexamen
Fries
 C.M.P. Grent
 J. Laverman
 J. Veenbaas

ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen
 H.M.J. van den Acker
 R. Adams
 C.H. van Andel
 G. Bakker
 R. Bakker
 A.E. van Bemmél
 J. Berveling
 F.E.M. van Beusekom
 T.A. Bodde

G. van den Boogaard
 N.A.J. Boon
 J.G.H. Boon
 M. Botterman
 R.J. Brakel
 G.J.A. van Bruchem
 J. de Bruin
 H. Brulleman
 F.H. Bucker
 P.J. Buis

H.A.W.J. Buur
 P. Das
 S.H. Dijk
 H.L.L. van Dijk*
 D.H. van Donk
 S.G. Dransfeld
 C.H. Dubbeldam
 F. Duimstra
 C.W.M. Eitjes
 J.N. Eveleens

A. Faber
 T.H.L.J.M. Gieskes
 R.W. Groeneweg
 P.J.M. Groot
 E.R. de Haan
 W.J. de Heij
 W.J. Herdes
 G.R. Honing
 T.J. Hooning
 A.C.M. Hooplot
 A.J.M. Houdijk
 E. Huizing
 G.P. Janssen
 J.J. de Jong
 E.J. de Jong
 P. Kaag
 T.C. de Kam
 F. Kievit
 W.J. van Koppen
 E.K. Krol
 H.G. Kroon
 DW.G. Kwantes
 A.P.M. Laan
 A.F.T. Laan

T.D. van der Laan
 J.J. van der Laan
 N.J.P. Lambert
 E.P.M. Langendorff
 C.A. Lindhoud
 E.J. Loon
 M.H.C. van Loon
 J.W.R. Lubbers
 R. Markus
 F.H.N. van der Meer
 A.F. Molhoek
 H. Mouallem
 C. Nierop
 F.M. Nieuweboer
 R.J.T. van Nieuwkerk
 R.J. Nooitgedacht
 R.A. Ockers
 E.R. Oldenboom
 P. van Oord
 H.E. Oosterwolde
 J. Peters
 J.H.M. van der Pol
 K. Pranger
 M.J.J. van Raaphorst

B.A.M. de Ree
 M. de Ridder
 A. Rijnsburger
 M.R. Roeffel
 P.J.G. Roland
 H. Roos
 G.J.W. Ros
 W.G. Schinkelshoek
 H. van Sitter
 J.H.P. Steggink
 M.P.M. Thissen
 D.M. Tomesen
 P.J.J. Valkenet
 P.P. Veenhof
 W.A. Verkerk
 R.T.J. Vermist
 J.A. Vijlbrief*
 F.J.E. Visser
 L.A. Vos
 J.Q. Vreeburg
 B.L. van de Vrie
 P.N. van Wageningen
 E.P. van Wilgenburg
 R.H. Wirahadiraksa

SOCIALE WETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen

Sociologie

E.E.H. van Beusekom
 S. Celik
 M.P. Dekker
 J.E. Dubbelman
 L. Euser
 R.C. Ferrier
 C. Harmsen
 M. Meerkkerk
 E.J. van der Neut
 R.E. Peschier
 C.M. Praas
 A.M. Roffel

Doctoraalexamen

Niet Westerse Sociologie

H.D. Roodenburg
 M.E. Schagen
 R.C. Schoonenberg kegel
 M.S. Seugling
 C.C. Smit
 A. Sudrajat
 H.M. Tims
 J.J.C. Tonkens
 L.W. Westendorp
 H.P. Wiegman
 G.J. Willemsen

Doctoraalexamen

Niet Westerse Sociologie

S. Hykoop
 C.J. Jansen
 W.S. Kassaye
 J.G.M.R. Lanphen
 P.E.A. van Oostrum
 R.J.H.M. Richartz
 Z. van 't Veer
 G.M. Vegter

Doctoraalexamen

Culturele Antropologie

G.M. Bos

H.B. Boudewynse
 C. Byker
 I.J. Dekker
 A.M.A. Gerbrandy
 D.B. Groenendyk
 F.G. van Halsema
 A.E. van der Horst
 A.P.M. Koning
 R.P. Lamberts
 K. Langeveld
 J.J. Lemereis
 J.J. van der Linden
 H. Middelbrink
 W. Oprel
 A.M.C. Padt
 S. Panyandee
 B. van der Pol
 A.J.A. Pols
 H.J. Schwencke
 J.H. Smit
 M. Toot
 J.T. Tromp
 J.M. van der Veen
 L.W. de Wit
 C. van de Woestyne
 W.T.A.G. Worms
 J.G. van Ziel
 A.A. Zijp

*Doctoraalexamen
 Politicologie*

A.M. van den Assem
 J.S.J. Bierhoff
 S. de Boer
 W.J. Bos*
 A.C.H.M. Brekelmans
 N.J.E.M. Darley
 E.M. Derksen
 N.M. Don
 T. Flach
 K.J.W. Groen
 R. de Groot

E.N. Haakma
 E.H. de Haas
 S. Harinck
 T.J.M. Harte
 M. Karssen
 H.H. van der Kolk
 H.A. Komen
 K. Leeuw
 W.J.A. Olthof
 G.J.M. van Ophem
 A.C.M. Prijs
 E. Rozeboom
 R.H.W. Scherrenburg
 A.M. Schneider
 M.K. Simoons
 R. Smalenburg
 P.R.T. Tol
 A. van Trigt
 B.M. Verheggen
 J.G. Vriesema
 I.R. Vunderink
 J.H. Weevers
 A.J. van Wijk

*Doctoraalexamen
 Psychologie*

E.H. van den Akker
 I. Alkema
 J.M. Arondeus
 A.E.M. Bannenberg
 W.W. Baumfalk
 J. van Beek
 L.A. Beels
 B.G.M.J. de Beer
 J.M. Bennen
 R.H. van den Berg
 A.E. Bersma
 D.J. Blikkendaal
 W.O.M. Bockting
 I.A. Bok
 E.P. Bolijn
 M.C. van der Bom

W.F. Bond
 H.D. Boomgaardt
 C.E. Braat
 M. van den Brink
 A.G. Claessen
 P.A.J.M. Claessens
 J.E. Couvee
 E.J.F.M. Custers
 E.J.F.M. Custers
 C.H. van Dijk
 M.M.J.M. ten Doeschate
 A.J. Donderwinkel
 A.W. Doornenbal
 A.W. Dragt
 M.J.M. Dukes
 A.E. Eenhoorn
 G.W.M. Ettes
 E.J. Ezechiels
 M.A.M. Felt
 M. d Fonseca
 S. Gaarenstroom
 F.C.C. Geerts
 L.M. van Gelder
 W.E. Goenee
 F. van Grinsven
 J.H.H. Hage
 J.P.R. Hanssen
 H. van der Hart
 A.J. van Heelsum
 P. Heiwegen
 A.J.M. Hell
 M.A. Hetebry
 L.G.J.M. Hick
 P. Hoogeterp
 A.J.N. Hutter
 R.C. van Huuksloot
 H.P. Huyzer
 S.J. Kaat
 W.R. Kerkhof
 Y.W. Knape
 P.J. Koedoot
 M.T. Kroes

M. Krul
 P.A. Lamme
 W.J. van Leur
 M.A. Linnemann
 J.G.H. Linssen
 M.J. Lucas
 R.J. Maan
 C. Maas
 D.J. van der Meer
 J.R. Meliezer
 M. Monteban
 M.H. Mulder
 A.J. van der Neut
 J.P. Noort
 H. Olijve
 C.C.M. Peelen
 G.A.L. Perzel
 J. Philips
 J.E. Pleiter
 E.M. Post
 F.A. Praat
 M.L.H.M.J. van Raaij
 P.H.M.P. Roelofsma
 A.J.M. Rooth
 C.M.C. Rothenburg
 T. Ruijl
 F. de Ruiter*
 P.J.M. Salet
 H.J. Schelling
 M.H.J.M. Schmit
 J. Schoppers
 J.D.L.M. Schutijser
 A.A.W. Smits
 M.M.J. Snelleman
 E.M. Stavrinou
 A. Stoter
 A.J. Teernstra
 G.J. Terlouw
 J.H. van der Torre
 S.H.J. Uijtdehaage
 E.A. van der Veen
 J.J. de Visser

A. Vlaanderen
 B.O. Vogelvang
 U.A.J. Vos*
 E.G. Weeder
 A. Weerman
 H.W. Wiegersma
 R. Wijk
 R. Wijk
 M.S.G. van Wingerden
 A.H.C. Wortel
 L.A. van Zanten
 A.A. van der Zee

Doctoraalexamen
Pedagogiek

M. Adriaans
 D.M. Akkersdijk
 A.N. Algera
 J. van den Berg
 M.J. van Beurden
 N. Biharie
 C.A.M. Bode
 C.M. van den Bor
 W. ten Brink
 H.J. van Bruggen
 F.A.L. Buffing
 G. Dijkstra
 J. van Dommele
 J.P. Dondorp
 H.W. Donker
 D.R. Ferwerda
 C.L.M. van Gasteren
 T.M.C.G. Geraedts
 H.W.M. Giepman
 J.C. van Gilst*
 M.J.M. van Ginneken
 I. Goor
 J.A. Hagen
 Y.A. Haighton
 A.A. Hakker
 P.B.M. Hattink
 J.D. Hellingman

M.A. Hetebry
 C.A.M. Hettinga
 S. Hingst
 C.J. van der Horst
 L.L. Jager
 J. Kapitein
 R.R. Kelly
 R. Kemeling
 M.E.W. Kennis
 C.A. Keulen
 G. van Klingeren
 A.A. Koksma
 M.M. Komen
 I. Kreder
 J.C.M. Kruijssen
 P.A.M. Kusters
 H.S. Lapperre
 A.M. Lelieveld
 N.E. de Leur
 P.J. Los
 H.W. van der Lugt
 W. van Luttikhuizen
 L.H. de Man
 I.E. Meekma
 R.A. Meijer
 H.W. Merkus
 L.C. Oderwald
 M. Oosting
 P.A.W.J. Ottens
 G.J. Postma
 H. Reink
 M.G.M. Renken
 J.P.M. Rijpkema
 F.J. Roomer
 J.W.E. Rosendal
 M.L. de Ruiter
 S.M.E. Schipper
 G.J.H. Schippers
 J.M.H.J. Schippers
 R.G. Smid
 M.H.J.Z. Spendel
 J.J. van der Staaij

J.E. van Steenberg
F.J.A. Stienen
S.W.J. Swagten
A.C. Thuys
H.A.C. Timmer
A.R. van Triest
E.M. Vas Nunes
J. Verbeek
C.J. Verheule
F. Vermeulen

A.E. Vlietstra
J. Vonk
A.M.B. Wester
L.J.M. de Winter
M.L.A.M. Woerde
S.M. van Zadelhoff
A.P. van der Zanden

Doctoraalexamen
Andragogie
C.G. Koedoot
J.E. Kok
A.P. Koppens
D.H. Schouten
E.M. Spaan
B.A.W.A. Ubada
M. Witpen
F.J.M. Wopereis

WIJSBEGEERTE

Doctoraalexamen
Wijsbegeerte
E.H. Boers

E.H. Grosheide
C.J. Noordhoek
E.J. van der Wey

W. Wouters

AARDRIJKSKUNDE EN PREHISTORIE

Doctoraalexamen
Fysische Geografie
H.P. Broers
J.F.M. van Brussel*
F.P.T. van de Coevering
M.A.C. Dam
P.N.M. Dijckmeester
H. van Elburg
A.C. Garritsen
H. Heynis
A.S. Huyzer
J.W.H. Janssen
T.W. Kleinendorst
C.J.A.W. van der Made
H.J.M. Meuffels

F.J.G. Padt
A.L. Spaanderman
H.J. Wasser
M.A. Wijckerheld bisdom
A.J. Zwager
R.R. van Zweden

Doctoraalexamen
Sociale Geografie
J. Arjaans
M.C.M. Blankman
R.J.M.G. de Boer*
T.A.D. van den Bos
M.J.C. Buitendijk
J. van Buren

J.M.Q. Goes
F.A.J.M. Heemskerk
P.J. Huigen*
M.A.H.J. Huirne
H.D. Keizer
A. van Kruistum
A.H. Kuiper
A. Leerdam
E.J. Pelgrim
H. Post
A.R. Ramdin
M.E. la Rose
A.C.J. van Soest
A.A.E. Stephan
R.J. van de Velde
J.A. Visser

ACTUARIËLE WETENSCHAPPEN EN ECONOMETRIE

Doctoraalexamen
Actuariaat
H.P. Mijer

Doctoraalexamen
Econometrie
J.O. Bergsma
J. Bieshaar

E.M. Bylsma
M.M. de Grefte
C.F.A.M. Martens
H.R. Nieuwenhuijsen

P.J. Pauw
C.C.J.F. Versluys

BEWEGINGSWETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen

M.B. van Acker
C.H. Bardelmeyer
H.H.T. Bax
K. Berger
A.B.M. Bergkamp
B.G.E.S. Bernard
M. Bloem
A.B.A. Broodbakker
J. van Bruggen
R. van de Bunt
F.P.T.M. Burgers
M.W.M. van der Burght
P.J. Byl
F.C.H. Bynen
R.H. Cats
A.M. Claus
H. Coolen
P.M.E. van Dam
H.J. Deelstra
A.J. Dekhuijzen
D.H.M. Everts
C.M. Faber
H.G.M. Faessen
H.J.M. Finkenflugel
G. Fokker
L.J.G.E.D. Gemen
A.G.A. Gerritsen
J.A.W. van Gorkum
A.W. Gremmen
M. van der Gugten
H.J. Harkema
K.M.M. Hendrich
D.C. Ho meau long
W.A.G. Hoogesteger
W. Hutter

T.W.J. Janssen
P.J. de Jong
E.F. Klatt
G.J. Kleinrensink
M. Kluft
J.J. Knibbe
W.M. Knops
M.H. Kobus
W.M.J. Koch
W. van der Kolk
P. Kool
P. Kramer
M.G.J.M. Kuster
E.P. Lagendijk
C.J. de Lange
I.J. Lekkerkerk
C.E. Lenstra
M.P. de Looze
A.M.P. Meiborg
S.C.G. Meijer
R.J. Mulder
M.T.J. Nouws
M.A.J.C. van den Oetelaar
E.C.C.J. Ongering
B.H.P. Ooijen
S.M.M. Philippart
M.S. van Polanen
J.S.M. Polfliet
A.F.C. van der Poll
G.S. Rijks
J.C. van Rijn
J.P.G. Roche
R.H.M.A. Rongen
T. Rosendal
H.G. Ruesink
E.R. Ruts

J.H.F.M. Rutten
C.H.A. Schakenraad
P.J. Schermerhorn
B.H. Schulte
A.R. Segaar
J.J.M. Sneek
A.G.P. Strijp*
K.M. Tan
F. Tjallinks
E.F. van Triet
A.J.M. van der Vaart
R. van Veenen
W.K. Vegter
T.H. van Veldhuizen
W.K.J. Verkerk
W. Vermeulen
F.J.M. Vlek*
R. van der Weide
T.J.M. Wesseling
S. Wierenga
L. Winters
W.P. Zijlstra
P.A. Zinkweg
A.Q.M. van Zundert

geslaagde geëxamineerden

(afsluitende examens eerste en tweede fase; examens-nieuwe stijl)

De namen van de geslaagde geëxamineerden zijn overgenomen van de computerlijst van januari 1989. Op deze lijst is de letter ij vervangen door y.

* = cum laude.

RECHTSGELEERDHEID

Doctoraalexamen

Nederlands Recht

P.H. Arnold

A. Baas

J.G. Bannink

E. Bauw

M.M. Beijne

G.J. Beker

E.H.A. van den Berg

M.P.M. van Bergen

S.R.M. Bergman

H.M.J. Bischoff

I.A.C. Blankendaal

C. Blokbergen

M.G. Blokziel

B.J. van Bockom maas

FW. de Boer

M.M. de Boer

H.L. de Boer

C. Bol

L.T.G. van den Bongard

J. van den Bosch

L.P. Bosma

J. Breeuwer

N.M. Brouwer

J.L. Bruinsma

P. Brulleman

G. Buist

A.L. Cabenda

R.M. Capelle

A.J.M.J. Conijn

J.C. Coster

M. van Dalen

M.J.G. Das

J.M. Diesfeldt

E.M. Diesfeldt

H.H. Eggenkamp

E.M.M. Eyking

A.J. Fanoy

I.H. van der Feltz

N. Frenk

C.I. Frye

M.T.H. de Gaaij fortman

M.M. Gehrels

A. Goedkoop

G.H.H. Groen

I.B.T. van Groningen

M.H. de Groot

J.M.C. Groot

H. Groot

H.E. de Groot

E.L. Grosheide

B.W. Gulmans

S.W. Haagsma

W.N. Hamming

H.J. Hart

A.M. Heiner

D.M. Hermans

W.N. Herweijer

G.E. Hillers

S.M. Hoogerheide

H.Y. Hoogeveen

I.J.M. Hoogland

S. Jadnanansing

I.R. Jantzen

A. Joustra

I. Jung

J.H. van Katwijk

V.A.M. Klemann

C.R. Koeman

R. Kong-a-sam

G.J. de Koning

J.E. Koopmans

A. Kramer

F. Kroes

M. Landheer

M.J. de Lange

D.W.J. Leijds

A.M.M. Lijs

S.R. Lombert

P.A.C.M. van

Maarschalkerwaart

E.P.J. Meijer

P. Meijerhof

J. Merkus

A.H. Miedema

S.A. Minks

I.M. Muller

M.H. Muntinga

H.J. Noordam

R.C. Oskam

R.P.B. van Outersterp

R. Overbeek

A.A. Pesch

J.M. van der Plas

M.A. Porro

A.I. Postma

P.C. Quak

M.C.F. van de Raapkamp

G.J. Rodenburg

A.G. Schaafsma

F.H. Schneider

S.M.M. Schouten

J.A. Schrickx

M.A.A. Schumacher

G.A. Sedee

L.M.L. Sie

C.J.A. Sleurink

J.A. Sluijs

J.C. Smit

J.R.M. Smulders

S.W.A. Snijder
 A.M. van Soomeren
 A.A. Sprokholt
 M.M. Staalenhoef
 F.R. Sterel
 S.C. Stuldreher
 P. Teerlink
 A. Tol
 W.J.M. van Veen*
 L.T. Venema
 R.T.J. Venneker
 P.C. Verhoef
 R.M. Vessies
 K. Visser
 K.W. Vloemans
 B.N. Voogd
 P.B. Vos
 E.T. Vreugdenhil
 T.L. de Vries
 P. de Vries
 H.Y. Wackerlin

P.C.D.F. Wesselman
 R.N.M. Wesselman
 A.H. van der Wind
 K. de Witte
 A.P.T.M. de Wolf
 Y. Wout van 't
 R. Zwiers

Doctoraalexamen

Vrije Studierichting

E.H.A. van den Berg
 M.M. de Boer
 L.S. Gena
 P.M. van der Mije
 R.J.H.J.M. Verhoeven
 A.B. Vlas

Doctoraalexamen

Notariaat

A.L. Cabenda
 R. Einarson

A.J. Fanoy
 J.B. Heldoorn
 V.A.M. Klemann
 A.H. Korlaar
 L. Kremer
 F. Kroes
 M. Lambregts
 N.M. Lopez
 E.J.G. Ros
 F.P. Schouten
 N.D. Smit
 F.R. Sterel
 C.M. Stokkermans
 P. Teerlink
 A. Tol
 W.J.M. van Veen*

GENEESKUNDE

Doctoraalexamen
Geneeskunde

J. Aartsen
 G.J. Alderliefste
 M. Antheunisse
 P.C. Azimullah
 A. Bakker
 H.J.W. Bastiaans
 M. van der Beek
 A. ter Beek
 J.A. Beeker
 T.B. van Benthem
 C. Bijkerk
 F.D. Bijl
 G.J. Blok
 J.G. Blommestein
 M.S.A. Boddaert

J.A.M. de Boer
 W. Boere
 H. Boersma
 J.C.J.M. Bohmer
 W.P. de Boode
 Y.J.H. van den Boogaard
 M.F. Boon
 M.J. Borstlap
 A.W.J. Bossink
 H.G.A. Bouman
 C.A. Bout
 B.T. Bouwhuis
 P.M.H. te Brake
 W.J. de Bree
 B. Broersma
 J.H.D. de Bruine
 P. Bruins

A.J.M. Brummer
 G.E. Bryson
 E.G.J. Buhrs
 M.E. Buiker
 H.D.M.C. Campman
 C.K. Cheung
 I.N. Claasen
 P. Claus
 A. de Cler
 J. Dalmulder
 E.C.M. Deen
 F.D. Delfgaauw
 T. Doesburg
 R. Donker
 I.F. Donse
 J.P. Eerenberg
 M.E.C. van Eijk

M. Evenaar
 P.W. de Feiter
 N.A.J. Fennema
 A.J. Gelderblom
 J.M. Geling
 A.H. Gerards
 M. Gevers
 H.G. van Ginkel
 A.M.G. Glas
 R. Glijsteen
 S.J. Gonesh
 R.V. Gordijn
 A.J. Goverde
 A. Grijpma
 B.O. Grunefeld
 L.E.F. Halmans
 R. Hannina
 T.H. Hartgers
 M.G.M. Heemskerk
 J.M.H. Heij
 A.J. Heinen
 C.J.M. van den Helder
 T.B.M. van den Helder
 M.G.J. Hemmer
 P.H. Hidalgo
 W. van der Hoek
 E. van Hoey
 schilthouwer po
 M.L. Hof
 J. Hofland
 W.S. Hogers
 M. Holtrop
 I. Hopman
 J. Hubert
 J.E.A. Ickenroth
 K.M.P.J. van Iersel
 L.G. Jak
 J.J. Jansen
 A. de Jonge
 J.E. Jurgens
 J.M. Kamperdijk
 R.B. Karim

F.E.W. Kater
 C.J. Kerssens
 E. Khoe
 H.A. van de Klippe
 E. Klumper
 S.C.E. de Knegt
 S.M.E. Koningen
 R.B. Kool
 J.B.M. Krakeel
 J.L.M. Krijnen
 R.M.A. Krijnen
 A.M.S. Krijt
 A.A. Kroon
 P.M.D. Kruijsse
 M. Landesz
 G.R. van Leeuwen
 M. van t Leven
 K. Licht
 W.J. Lie
 A.J.M. Liefthing
 R.K. Linskens
 R. Lonhard
 I. Lopes cardozo
 A.M.F. Lopes cardozo
 G.H. Louis
 A. Lub
 S.M. Maas
 J.W. Manten
 J. van der Maten
 A. Medema
 P. van der Meer
 L.J. Milo
 J.W. de Muinck keizer
 M.E.C. Neijens
 J.W. van Ommeren
 R.S.G. Ong
 B.A.M. van Oosten
 H.J.W. Pasveer
 R.C. Pieters
 J. Planken
 P.W.J. Plantinga
 C.D. Polet

A.F. Postmes
 R.M. Potjer
 M.D.A. Puppig
 M. de quelerij
 K. Rahimtoola
 M.T.E. Rasker
 M.E.A. de Rijk
 I. Rijken
 P.G.M. van Roermund
 M.G. Ruijs
 C. Ruiter
 V.J. Rutgers
 B.C. Schaafsma
 E.H. Schaap
 J.A. Schipper
 Y.C.J. Schoop
 C. Schout
 E.J. Schouten
 L. Schuman
 C.A.M. Schurink
 G.A.M. Scot
 J.H. Sebus
 J.H.J. Servaas
 G.M.M. Shahin
 A.H.J.M. Sicking
 I.M.H. Siemonsma
 G.P.R. Slabbers
 F. Smits
 S.T. Somer
 I.J.E.M. Stam
 E. Starreveld
 A.J. Steen
 E.C. Stikkelorum
 H.N. Stofsel
 J.J. Stolker
 J.F.E. Straus
 C.H. Stronkhorst
 J.G. Stulp
 H.C. van der Swaluw
 G.M. Swart
 S.F.T. Thijsen
 T.H.M. Turk

B. de Valk*
 A.W. van der Valk
 J. Vat
 E.H. van Veen
 R.B. Veenhuizen
 J.F.H. Veldhuizen
 C.A. Verburgh
 L. Verhoef
 J. Vermeyden
 M.E. Verschure
 M.G. Vervloet
 M.J.P. Vervoort
 W.A. Verwijs
 J.E.H.M. Vet
 M.I.C. Vodegel
 C. Vonhof
 R. Vos
 J.S.M. Vriend
 M.J. de Vries
 J.H. de Vries
 H.M. Wams
 J. Wedman
 J.M. de Weerd
 H.J. Weisz
 A.M. Wiersema
 I.H.M. Wildenborg
 K.P. Wind
 M.M.J. van Wingerden
 J. de Wit
 C.A.M. Witte
 W.A. Wolting
 J.S. Woltjer
 C.J. Wout
 M.A. Wurth
 F.M. van der Zant
 A. van der Zwan

*Doctoraalexamen
Tandheelkunde*

A.M. Balm
 M. Barends
 A. Bijl

M. Diercks
 A.E.M. Dungelmann
 C.W.M. Eekelschot
 W.A.H.M. Eype
 C.S.M. Freeke
 R. van Gelder
 P.C. van Gils
 S.I. Goei
 R.A.M. Gosselink
 A. Goud
 P.P. Haasnoot
 E.R.M. Heyne
 P.B. Holthuysen
 H.R. Hoogeveen
 A. van der Horst
 J.W. Hutter
 J.T. Jonker
 A.J.M. Kalmeijer
 R.K.E. Kensmil
 M.J.L. Kessler
 S.J. Kodde
 R. Kok
 W.R.S. Kombe
 A. Kool
 J. Kool
 O. Koolhaas
 C.M. Korstjens
 E.R.H. Kuijpers
 A.A. de Lange
 F.L.A. Lefebvre
 F.N. Lie-a-njoek
 H. Medema
 R.M.H. Neff
 M. Niemantsverdriet
 P. Ouwerling
 R.M.P. Pepping
 A.M. van der Put
 M.R. Roos
 A. de Ruiter
 M.P.H.M. van Straaten
 M.L. Toussaint
 P.L. van de Vijver

J.H.C. Wilmsen
 S.A. Zijderveld

*Vrij Doctoraalexamen
Tandheelkunde*

P.J.C.M. Coumans

Artsexamen

P.H.O. Anton
 A. Beishuizen
 A.A.M. van den Berg
 M. van den Bold*
 M. Borstlap
 A.M. van den Braken
 P.A.J. Buis
 J.S. Burgers
 R.G. Chin a sen
 I.A.M. Denkers
 R. Derksen
 P.J. van Diest
 M.W.J. Dirven
 J.H. Doeland
 R. van Doorn
 B. Doornbosch
 M.L. Drent
 W.R. Eeuwen
 G. Faber
 J.C. Fleege
 K. Folkertsma
 E. Folmo
 R.M. Foppen*
 K.N. Gaarenstroom*
 D.G. de Graaf
 J. de Graaf*
 A.C. Greive
 M.G. Groenendyk
 M.R. de Groot
 R.L.M. Haas
 M.P.H.M. Hamers
 J.G.A. Hartvelt
 M.R. ten Have
 D.H. van der Heide

G. Heinen
 J.C. Hoek
 G.R.M. van Hoof*
 S.C. Hoogeveen
 H.E. van der Horst
 F.G. van Huis
 M.T.M. Jansen
 C.E. de Jong
 M.H. de Jong
 J.W. Jukema
 A.M. Kamper
 G.J.L. Kaspers
 A.L.M. Kiel
 M. Klugger
 P.H. Koedijk*
 M. de Koning
 M.J. Kwikkel
 A. van der Lelij*
 A.J. Mansvelder
 E. Mulder
 R.H.W. Mutsaers
 A.H. Onderstal
 C.G.M. Onnouw
 S.M. Oosterhout
 A.J.M. Papot
 C.A.M. Pel
 J.M. Pol
 J.O. Praag
 S.H.E. de Rijk
 A.W.E. Rijnsburger
 M.J. Rotteveel
 R.M. ter Schegget
 R.E. de Schepper
 J.A.A.M. van Schijndel
 D.H. Schippers
 J.W. Schmitz
 P.I.M. Schoemaker
 H.G. Schoonhoff
 P.P. Semeijn
 G.W. Sloof
 M.C.M. Snoek
 M.P.M. Stokkel

T. Tadros
 R.P. Takes
 A.C.J. Vester
 M.I. van Volleveld
 C.A. de Vries
 P.J. Wahab
 G.J. Weverling
 G.H. Wiechers
 D.J.P. Wijsman
 M. Woudstra
 P.J. Zwaan

Tandartsexamen

O.L. Bannink
 J. van der Boon
 W.M. van der Boon
 W.F. Bouwman
 S.W. Breederveld
 I.C. Cok
 J.H.P. Cosse
 C.W.M. Eekelschot
 J.A. Egger
 G.G. Elfersy
 M. Engels
 A. Goud
 P.P. Haasnoot
 R.M. de Heer
 E.R.M. Heyne
 P.B. Holthuysen
 J.W. Hutter
 M.M. de Jong
 A.J.M. Kalmeijer
 H.E. Krause
 E.R.H. Kuijpers
 Y.M. Kuijpers
 F.L.A. Lefebvre
 B.H.M. Limburg
 P.H.G. Louwerse
 N.A. Makkinga
 R.M.H. Neff
 M. Niemantsverdriet
 A.B.C. de Nijs

D. Perrier
 A.M. van der Put
 H.J. de Rooij
 M.R. Roos
 A. de Ruiter
 M.L. van Schelt
 E.C. Schippers
 H.A. Smalbroek
 A.F.R. Smelt
 J.A. Steendijk
 W.A.L.M. van Straaten
 M.P.H.M. van Straaten
 T.K. Strathmann
 E.A.G. Tan
 S.L. The
 B.A. van der Velden
 H. Veldhuis
 P.L. van de Vijver
 M.H. Visser
 J. de Vlucht
 J.E. van der Wal
 P.G.C. Wasser
 R.P. de Wit
 R. Zee

WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen

Informatica

A.J. Backer
G.C. Bakker
F.P. van Beek
P.J.A. Boeijink
H. Broers
V.E.M. Broring
E.G. Brouwer
R.J.M. Dekker
G.D. Drenth
L. van Eck
P.I. Elsas
W.F. Engel
A.H. Geudeke
C. Groenendyk
F.M.C. Hofmeester
P.W. Janssen
R.A.M. Korrel
M. Kreuzen
C. Kuijpers
F.P.A. Kunst
J.C. Laffra
K.G. Langendoen*
W.N. van Leersum*
M.J.A. Lesmeister
P.O. van Meekeren
M. van der Meulen
R.T. Montsma
B.M.T. Mosseveld
S.M.L. Njo
S. Olij
J.W. van Otten
M. de Rooy
A.J. Schrande
A.J. Stroobach
P.A. Trenning
E. Tulp
A.C. Valk
R. Vendelmans

W.A.A. Venmans
N.T. Verbrugge
E. Westerhuis*
M. Worrying*
A. Zonneveld
W. Zweers

Doctoraalexamen

Wiskunde

W.J. van Braak
H.A.C. Brinkman
A. Dennenbroek
C.M. van Diemen
J.E. Elzer
G.J. Groenewald
J. Huisman*
S.Y. Keijzer
W. van Klink
A.B. Kuijper*
E.B. Kuisch
D. van der Louw
C. van der Sel
E.R. Verheul*

Doctoraalexamen

Natuurkunde

J.H. Allaart
E. Blomberg
M.R. Bom
E.N. Boter
D.J. Bukman*
M. Cohen
H.R.A. Douwes
K.R. Gish
S. Greve
S.Y.A. Han
R.J. Heeman
D. de Heer
P. Koning
F.A.M. Koopmans

F. Kuik
J.G. Lensink
M.J. Mare
H. Meijer
J.A. Mersmann
H.J. ten Napel
F.A.M. Ottenhoff
O.R. Pols*
P.J. Reijnders
P.J. Sanger
J.P.S. van Schagen
C.J. Schneider
A. van der Sel
G.H.J. Tros
T. van der Veldt*
M. Verreck
R. van der Vos
C.T. Westra
P.F.J. Wolff
S. van Woudenberg

Doctoraalexamen

Scheikunde

E.A.A. Aben*
H.J. Bakker
R.J.M. Bergkamp
F.M. Bickelhaupt*
J.F. Bohle
A.J. Dekker
I.L. Freriks
M.J.S. de Graaf
J.W. Griffioen
J.J. Heus
G.J.M. Hoogland
R.M. Jansen
J.C. Knol*
P.F. Levelt
E.T.J. Nibbering
H.H. Offenbergh
R.R. Otten

G.J.J. Out
 P.J.W. Pouwels*
 H. Stieltjes
 C.J.M. Vermunt
 M. Volmer
 J.J. Vreuls
 R. de Vries
 G.P. van Wezel
 D.M. Wieringa
 W. Zeegers

Doctoraalexamen
Farmacochemie
 S.P.A. Boom
 J.G. van Gelderen
 A.R. Goepstar
 L.M. Huberts
 M.M. Mennen
 A.M. Pelder
 M. Ursem

Doctoraalexamen
Geologie
 M.A. Choudry
 K. Grichnik
 J.J. Groot
 J.W.M. Hartsink
 R.B.G. de Jonge
 P.V.F.S. Krajicek
 C.P. Nieman
 F.G.M. van Pruissen
 J.A. Schakel
 P.J. Smit
 M.M. Steen
 C.D. Vlak
 T.B. van der Werf
 A.A.M.L. Wieken
 J.C. Zwaan

Doctoraalexamen
Fysische Geografie
 D.H. Edelman
 W. van Ellen
 G.P. Huijzer
 H.L. Kok

Doctoraalexamen
Biologie
 R. Abbestee
 P.A.M. Arts
 E.J. Booi
 W.M.A. Bressers
 J.W. de Bruijn
 P.J.T. Dekker
 J.C.E. van Diepen
 E.M.J.B.M. van Dongen
 P. Edelenbosch
 L.P. de Feiter
 H.M.J. Frencken
 S.J.M. Frijters
 P. Gevers
 B. Gunadi
 B. Hobrink
 T. Hogendorp
 J.N. Kanyara
 F.J. Karmelk
 L.J. Kors
 B. Kranenburg
 D.J. Leek
 J.M. van der Linden
 E.C. Los
 J.J.P.M. Lubbers
 H.G.A.M. van Luenen
 L. Moodley
 E.B. Muller
 P.H.B. van 't Padje
 C.M.T. Rommens
 P.M.C. van der Sande
 D.F. Schafer
 J. Scheffener
 L. Siefkens

J.W. Slootstra
 W. Sneeuwloper
 H.J. Tor
 L. Vat
 R.W. Visschers
 T. Volbeda
 H.J.G. Welker
 A. Wijker
 C.L. van der Wilt
 C. Zonneveld

Doctoraalexamen
Vrije Studierichting
Medische Biologie
 V.W. van Beusechem
 H.M.M. van Beusekom
 P.J. van den Broek
 J.E.W. Broerse
 A.H.M. Duijves
 J.H. van Es
 F.H. Gortmaker
 M.J.V. Hoffer
 A. Koolma
 L.S. Kraakman
 M.S. Lang
 S.J. de Leeuw
 A.M.L. Meijne
 P. Mooij
 J.E. van Paridon
 D.S. Peeper
 M.H.G. Rep
 M. Spaargaren
 I. Steneker
 R. Verdam
 M. Vliem

Doctoraalexamen
Vrije Studierichting
Wiskunde en Informatica
 W. Zweers

LETTEREN

Doctoraalexamen
Alg. Taalwetenschap
G.M.E. van Gaalen
C. Kappers

Doctoraalexamen
Alg. Literatuurwetenschap
J.J. Mulder*

Doctoraalexamen
Grieks en Latijn
H.J. Bout
A.C. Geljon
E. Hogenbirk
M.G.M. Jonk
M. Kooreman

Doctoraalexamen
Nederlands
G.J.L. Aalberts
B.J.M. Albers*
W.C. Anderiesen*
R.J.A. Blok
A.M.D.G. Blommestijn
J.G. Boon
A. Buijs
D.J. Cornelissen
A.J. van Dalen
H.J. Demerseman
G. van Dijk
P. Drenth
A.M. van den Dungen
J.L. Fokkema
J.J. Fris
D.E.S. Gamadia
J.A. van Gilst
J.P. Haak
R.J. Hielkema
M.M. Janse
L.M. van Loon

T.P. Mastenbroek
P.C.J. Neele
R.J.M. Peetoom
A. Peters
M.J.C. Prins
M.J. van Reenen
W.M. Schenkeveld
E. Verhoeks
B. Vos*
T. de Vries
A. Wijnands
G. Will
J.S. Zijlstra

Doctoraalexamen
Frans
A.H.R. de Bruin
S.A. Dekker
S. Grundlinger
N.S. Guntenaar
J.F. Jansonius
M.R. Kooiman
H.L. Kopinga
D. Lachniet
D. Lookman
A.I.P.F. Petrier
C.E.P. Post
E.M. van Rekum
C.S.M.C. Robert*
J.L.M. van Roijen
I.C. van de Ven
H. van de Voorde*
W.F. de Vry
S.K.C. Willemsen
A.J. van Zoest

Doctoraalexamen
Duits
S.A. de Boer
M.T.J.M. te Braak

A.T. Bulten
J.A. Schaevers
M.N. Winterberg

Doctoraalexamen
Engels
M.J. van der A
M.W. Brasse
J. Cramer*
H.M. Crezee
Y.C. Dolman
J. den Hengst
O.R. Kusters
K.B. Lesnik Oberstein*
B.A. Madderom
M.C. Munniksma*
D.L. Neijmann
G.W. Spek
G. Stronkhorst
J.E. den Toom
C.P. Traas
M.A. Vis

Doctoraalexamen
Geschiedenis
Y. Alkema
M.A.G.M. Beerens
P. Burlage
S. Dubbeldam
H. Goebel
M.D.M. Goense
T.A.M. Graas
W.J. Hak
C.G. Heersink
J.C.A.M. van Hooydonk
A.J.A. Janmaat
J.D.S. Koster
J.T.H. Melenhorst
W. Nienhuis
H.A.B. Schaapveld

R.M.C. Snel*
H. Sondern
S. Veeneman
P.H. van Walderveen
J.C. Zondervan

*Doctoraalexamen
Kunstgeschiedenis*

A. Bast
H.M. Bloem*
S.M. de Boer
M.T. de Bolster
B. van Dam
N.M. Dorsman
S.M.F. Dreckmeier
J.H.W.A. Everaers
A.A. ter Hoeven
T.J. Idema
L. de Jong

I.J. de Jongh
M. van Kooten
E.H. Mattie
M.E. Otte
K.H. Potthoff
N.G.M.T. ter Rele
M.J. de Rijk
M.P.M. Roesink
B.J. Scheepers
A.W.M. van Smoorenburg
K. Verboeket
J. Verhofstad
L.G.M. Vermolen
A.A. Vos

*Doctoraalexamen
Archeologie*
C.E. Koopman
L.V. Rutgers*

M. Verhaar

*Doctoraalexamen
Vrije Studierichting*

H.C. Beekhuis
G. de Groot
C.W. Hoogenkamp
P.J. van der Linden
J.J.M. Louwers
S.E. Querido
E.M. Temmink
J.A.M. van Waterschoot
H.M. van Wessel

*Doctoraalexamen
Oudheidkunde*
R.P. Braggaar

ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN EN ECONOMETRIE

*Doctoraalexamen
Economie*

P.J.M. van der Aar
P. Aartsen
A.J. Adolfse
D.J. Anbeek
A.G. Bakker
C.A. Bakker
M.J.H. Beck
E.M. Beekwilder
R.J.F.G. Beemster
E.P. Berg
T.F.M. Bergsma
C.H.G.M. Beumer
H. Beumer
P.H.A. Bleeker
M.L. Blokland*
F.J. de Boer
J.P.A. Boringa
W.J. Bos*

M. Bottema
F.A. Braakman
S.A. Brandsma
P. de Breuk
M. Brinkman
P.S.M. van den Broek
S.M. Brons
T. de Bruin
W. van Bruxvoort
M.H.J. van den Burg
J.D. Capel
H. Claus
S.A. van Dam
M. van Dijk
R. van Dijk
A.P. van Dommele
H.S.A. Douwes
T.F.M. van Dun
F. van Eenennaam
C.A. van Egten

O.T. Egter
R.E. Eindhoven
G.A. van Es
J.P. Faber
G. Farnholt
A.H.M. Ferdinandusse
P.J.M. Freriks
C.P.M. Freriks
A. Geurtsen
F.J.J. Glorie
R.A.M. Goes
J. de gooijer
M.J.J.M. Goris
J. Gros
J.J. Hannema
J.J. Hazenberg
G. Hazewinkel
L.H. Heemskerk
F. ter Heide
W. Heijnemans

M.P. Hekkenberg	V.Y. Linger	R.J. van der Stelt
A.R.L. Henskens	J.H. van Lonkhuyzen	S.J. Stern
C.M. Heymans	M.P.C. van de Loo	P.A. Sweerman
E.L.M. Hilhorst	C.M. Mak	T.M.M.S.K. Tan
C.J.M. van den Hoogen	T.K. Mbuya	L.J. Tiesinga
A.J. Huisman	H.F. Meijer	A.J.P. Timmermans
TV. Janssens	L.W. Melchior	M. Trompetter
C.F. Jol	J.H.A. van der Mispel	G.J.W. Uijen
L.G.B. de Jong	C.F. de Moes	R. Valk
J.M. de Jong	J.W. Mollerus	M. Vandeveen
B. Jonker	A. Mooij	H. Veneman
R.J.M. Joosten	Q.G. Mulder	M.C. Verheul
P.Y. Kho	J.J.N. Neijzen	J.W.B. Vermeulen*
E.S. Kieft	R.H. van Nes	W.H. Vis
R.G.T.V. Kimman	P.P.M. Nielen	C. Visscher
G.B. Klaiber	M.P. Oomen	B.J. Vogels
H. Kooijman	I.B. Ostendorf*	A.A. Voogdt
M. de Kool	W.H. Pascha	H.J. de Vos
D. Koopmans	R.E. Pendavingh	S.J. Voss
A.J. Koopmans	G.G. Peters	P.M.J. de Vries
R.W. Kooy	R.H. Plischke	W. de Vries
J.E. Koppenol	A.J. Polman tuin	H. van Vulpen
T.P. Koppes	L. Prijs	A.C.M. Waayer
M.B.M. Koridon	G.A. van Pruissen	C.F.L. van Waterschoot
A.A. Kornmann	D.J. Randeraad	C.J. Wattel
W. Korver	R.R. Reeskamp	A.M. Weerman
W.H. Krabbe	J. van Rekom	L. Wesselink
E. Kramer	J.A. Rem	C. Westland
A.H.T. Kreuzen	R.A. Sandbergen	M.T. van Wijk
A.H. Kroon	A.J. Schachter	A. Wijnberg
B.G. Kruijver	M.N. Schaule jullens	R.F. Wijstma
P.J. Kuiper	G. Schlosser	E.P. van Wilgenburg
R.H. Kuiper	J.T.M. Schoenmakers	A.J.M. Willems
J. Kwant	G.F. Schouten	B.J. van der Zaag
P. van der Kwast	A.H. Sirks	R. Zelle
G.E.E.M. Lambriex	P. Smidt*	M. Zevenboom
H.G. Lange	A. van Soomeren	R. Zijlstra
M.E.J.A. de Leeuw	W.J. Spekrijse*	T. Zoethout
P.B. Leezenberg	M.F. Sprengers	
J.P. Leijes	A.A.M. Sprenkels	<i>Doctoraalexamen</i>
H.D. Levi	E. van Staveren	<i>Actuariaat</i>
J.K. Lim	L.G.B. Steenvoorden	L.H. Alders

B. Hummel

*Doctoraalexamen
Econometrie*

J.H.R. van Alebeek
H.C. de Bruijn
J.B. Cromptoets
R.M. Evers
S. Flipse
E.M.F. Kalvelagen
R.C.F. Kok
N. Kuijper
R.F.T. Peters
J.J.B.M. Spee

F.W. Streekstra
S.G. Vanneste
J.J. de Vries

Accountantsexamen

W.K. Botterman
B.A.M. Brouwer
L. Doodkorte
P.J.M. Erkamp
L.W. Esselman
W.G. Hol
D.J.M.P. Horsmeier
W.F. Ingwersen
G.W. Keja

A.M. Koers
D. de Kruif
J. Kuipers
G.P. van Leeuwen
P. Littooy
M.R.A. Lutchman
A.C. Nieman
C.M.J.A. Peek
E. Scholte
C.H. van Tilburg
J.A.M. Vendrig
T. Vis
R. Woerdeman

SOCIALE WETENSCHAPPEN

*Doctoraalexamen
Vrije Studierichting*

R. Bosch
N. Cakmakci
R.M. van Eijk
D. van Ewijk
B. Jansen
E. Kranendonk
H. Louwerse
I.M.L. Mampuy
H.H. Mertens
P.C.M. Morre
J.M. Oudejans
G.C.F. Thomese
A.E.J.M. Verbeek
C.R. Vermeulen
C. Zegers

*Doctoraalexamen
Sociologie*

B.F. Burdzik
A. van der Veen
M.I. Zeilstra

Doctoraalexamen

*Cult.Antr./Niet-Westerse
Sociologie*

J.F.M.M. Boog*
G.L. Breebaart
Y. ten Broeke*
B.L.M. van Buuren
Z. Engidashet
H.A. Gilhuis
I.A. de Groot
A.J. Hermelyn
M.C. de Jong
Y.R. Klare
J.M. Komen
E. Kuyck
M.A. van de Merwe
I.W.M. Pietersen
H.A. Ringe
J.J. Schmid
P.T. Simbolon*
M.L. Tacoma
M.H. Wiersinga

*Doctoraalexamen
Politologie*

D. Aanen

R.N. Bos
P.J. Brenny*
B.P. Davidse
E. Dijkstra
T. Gergis
E. Gerritse
R. Geurs
P.G. Heemskerck
R.W. Hokken
P. van Hove
M. Jansen
M.R. Kampers
A.A. Koldenhof
J. Luiten
A.E. Meijbaum
M.V. Metselaar
M. van Muijen
A. Nicolai
S.M.J. Pinxt
J. Roelfs
J. Scholte
A. Smid
G. Snel
A.T. Stapelkamp
H.J. Volkers

R. Vrugt

*Doctoraalexamen
Psychologie*

I.K. Albers
A.L. van Barneveld
S.G.C. Berends
J.I. Bes
R.J.A. Bosman
M.B.M. van den Bree
B.A.M. de Bruin
I.M. Claessen
E.F.M. Cuppen
R.F. van Diest
P.J. Driessen
A.E. Eenhoorn
M. d Fonseca
T.A.M. de Grefte
A.W.M. Heddes
F.C. Hogeboom
M.W. Kamphuis
J. de Klerk
T. Koene
E.M. Kramer
A.H.M. Lambregts
N.Y. Liem
S.A. Los
T. Nienhuis
M.A.G. van Offenbeek
J.M. Oudejans
E.T. Parigger
E. van Pelt*
J. Pietersz

WIJSBEGEERTE

*Doctoraalexamen
Wijsbegeerte*

E.F.M. Pouw
W.E. Prager
J.C. van Rijn
V.E. van Rossum
F.A. Ruiters
J.M.H.J. Schippers
G.J.H. Schippers
M.H.J.M. Schmit
A.A. Schnitger
M.J. Schuurmans
L.C.H. Snippe
J.W.G.M. van Soest
B.C. Staengle
E. Steetzel
A.M. Veenhuizen
C.T.K. Welink
A. van Woerkom

*Doctoraalexamen
Pedagogiek*

R. Abbink
F.H. Bout
A.M.S. Buijsman
M.J. Castrikum
J. Dongelmans
F.K. Duursema
F.P.C. van Eeden
G.E. Emmerink
P. Hardeman
I.R. Hato
N.G.M. Hooijschuur
G.J. Huisman
C. Jansma

F. Jellema
M.G.W.M. Klein jager
C.H. Langen
M.T.B. te Marvelde
H.A. Mau-asam
E.J. van der Meer
E. Nederhorst
B. Oostenrijk
C.J. Pastor
A.M. Peltenburg
J.M.G. Prins
D.J. de Ruijter*
C.M. Smit
J.D. Swijntink
J.F. van der Veer
K.H. te Velde
H.W. van t Vlie
J.F. Voortman
A.M.M. Wegman
C.J. Wierda
W.F. Wildeboer

*Doctoraalexamen
Onderwijskunde*

C.J.L. Evers
B.F.L. Jonker
B. Pompert
J.M. Posthumus
P.A. de Roode
D. Schinkelshoek
A. van Staa
J.A. Willemse

C.P. Boele
R.M.M. Gortzen

BEWEGINGSWETENSCHAPPEN

Doctoraal examen

J.H. van Balen
A.J. van der Beek
P.C. Bekink
M.M. Bekkenutte
E. van den Berg
H.J. Bieleman
J.C. Boiten
A.J. Bominaar
W.J. Bosch
G.A. Burghard
J.G.H. Bus
J.W. Buschman
R.F.G. Coster
B. Coumans
I.F.A.M. Crolla
R. van Dolder

Y.H.J. Gierlings
E.J.J.M. Gommers
M. van de Haar
G.M.H. Haukes
J. Hazelhoff
P.P.M. Hekkert
I.J.M. Hendriksen
J.T. Janssen
J. de Kok
A.H. Kok
N.H. Langerak
W.M.M. van Leeuwen
R.R. van Lieshout
R.L.E. Meijboom
P.J.M. Nijhof
C.A.J.M. van Oers
M.H.C. Paland

J.A. Paul
M.A. Prins
S.A. de Rijk
B. van Rossem
A.J. van Santbrink
J.C. Scheppink
M.J. van der Stee
C.J.N. Twisk
A. Veenstra
R.W. Verrips
A.C. de Visser
A.H. de Voogd
F. van der Voort
R. Vos
R. Vroon
B.J. Zwijnenburg

gepromoveerden

GODGELEERDHEID

21-09-1987 A.A. Yewangoe	Theologia crasis in Asia. Asian Christian Views on Suffering in the Face of Overwhelming Poverty and Multifaceted Religiosity in Asia.
13-11-1987 M.T. Hilhorst	Een sociaal-ethische bezinning op bevolkingsaantal, kernenergie, grondstoffen en genetica.
10-12-1987 H. Leene (cum laude)	De vroegere en de nieuwe dingen bij Deuterocesaja.
21-01-1988 A.W. Meeder	Johan Justus van Toorenenberg.
19-02-1988 H.J. Veltkamp	Pastoraat als gelijkenis. De gelijkenis als model voor pastoraal handelen.
06-05-1988 J.S. Reinders	Violence, Victims and Rights. A Critical Examination of the Argument from Institutionalized Violence in Latin American Liberation Theology.
02-06-1988 R. Roukema	The diversity of laws in Origen's commentary on Romans.

RECHTSGELEERDHEID

02-12-1987 S. van Ruller	Genade voor recht
17-12-1987 mw. A. van Oortmerssen	Het gratierecht in beweging
18-02-1988 B. Wessels	Natuurlijke verbintenissen
15-06-1988 J.H. Dondorp	Rechtmatigheidstoetsing. Toetsing van pauselijke rescripten bij de decretisten en decretalisten.

GENEESKUNDE

25-09-1987 P.J. Kruit	Corneal autoimmunity. A clinical and experimental approach.
02-10-1987 H.N. Plomp	Bedrijven en bedrijfsgezondheidsdiensten. Een studie naar het verloop van de determinanten van professionaliseringsprocessen in organisaties.
07-10-1987 mw. A.H.L. Koenderman	Biosynthesis of polylectosaminoglycans and bloodgroup I - and i - active carbohydrate structures.
09-10-1987 E.C. Heinerman	De clonogene assay bij hoofd-halstumoren.
23-10-1987 mw. S.C. Henzen Logmans	The practical application of immunohistochemistry in diagnostic tumor pathology.
28-10-1987 B.J. Appelmelk	Antibodies to the LPS core region and their protective role in gramnegative sepsis.
06-11-1987 C.W. Burger	Luteinizing hormone-releasing hormone in polycystic ovary-like disease.
18-11-1987 H. Raat	Alkoholproblematiek en hulpverlening.
03-12-1987 E. Elferink	Analysis, electrochemistry and pharmacokinetics of second generation platinum compounds.
04-12-1987 N.M. Wulfraat	Adrenal autoimmunity
11-12-1987 R. Dikkeboom	The internal defence system of the freshwater snail <i>Lymnaea stagnalis</i> , intermediate host of the schistosome <i>Trichobilharzia ocellata</i> .
11-12-1987 J.A. Castelijns (cum laude)	M.R. Imaging of Laryngeal Cancer
18-12-1987 mw. W.A.C. Vel	The role of phagocytosis in the pathogenesis of mixed infections.

18-12-1987 T.K. Donkervoort	A clinical and experimental study on the mechanism of blow-out of the renal pelvis.
15-01-1988 L.M.J. de Sonnevile	Information Processing and Neonatal Neurological Optimality.
22-01-1988 mw. M. van der Weide	Maturation in acute myeloid Leukaemia and myelodysplastic syndromes.
24-02-1988 J.M.S. van Maanen	Metabolic activation of the antitumor agent VP-16-213
26-02-1988 A.J. Schneider	Right Ventricular Performance in Septic Shock. An experimental and clinical study.
26-02-1988 A.B.J. Groeneveld	Peripheral Vascular Function in Septic Shock. An experimental and clinical study.
18-03-1988 P. Duijst	Cardiac metabolism and coronary-flow
23-03-1988 mw. R.N.I. Pietersz	Leukocyte-poor platelet concentrates
30-03-1988 R. Braakman	Pressure-flow relationships in skeleton muscle from measurement to model.
15-04-1988 mw. E.P. v. Rees	Ontogeny of the immune system in the rat. An immunohistochemical and functional study in vivo.
29-04-1988 H.M. Koning	Renal function after openheart surgery. A clinical study on factors influencing postoperative renal function.
06-05-1988 T.J.M. Helmerhorst	Trends in management of female lower genital intraepithelial neoplasia.
11-05-1988 A.F.I. Bannenberg	Afstemming van alcoholproblematiek en hulpverlening.
18-05-1988 mw. A.M. Uyterlinde	Malignant behaviour of breast cancer.

- 20-05-1988 M.M. Veering   Klinisch en neurofysiologisch vervolgonderzoek na een ischaemisch cerebrovasculair accident.
- 27-05-1988 C.H. Polman   Multiple sclerosis and experimental allergic encephalomyelitis: an immunological approach.
- 01-06-1988 G. Schwartzmann   Biochemical and pharmacological approach to the clinical development of a new anticancer agent: Brequinar sodium (NSC 368390)
- 03-06-1988 mw. H.A. Barbas-Henry   The cranial nerves III-XII in the monitor lizard *Varanus exanthematicus*.

TANDHEELKUNDE

- 26-11-1987 mw. J. Klein-Nulend   Cellular responses of skeletal tissues to mechanical stimuli.
- 04-02-1988 R.B. Kuitert   Histologische veranderingen in het paradontale ligament en de gingiva gedurende de eerste 24 uur van orthodontische tandverplaatsing bij konijnen.

WISKUNDE EN INFORMATICA

Wiskunde

- 07-10-1987 F.C. Drost   Asymptotics for generalized chisquare goodness-of-fit tests.

NATUURKUNDE/STERRENKUNDE

- 17-09-1987 H.J.W. Spoelder   Time resolved spectral analysis of nucleic acid model systems after hydrated electron attack: theory and practice.
- 03-11-1987 G. van der Steenhoven   Ground-state correlations in ^{12}C and the mechanism of the (e,e'p) reaction.

- 25-11-1987 A.L. Ellermeijer   Differentiatie binnen klasseverband voor natuurkunde in klas 2 van havo-vwo.
- 17-02-1988 W. Vassen   Laser spectroscopy of barium and helium Rydberg atoms.
- 08-04-1988 W.J.M. Lenglet   On the distribution of trace elements in biological material: studies based on the use of an accelerator.
- 24-05-1988 A. Stolk   Study of giant dipole resonance built on highly excited states in Sn and Dy nuclei.
- 23-09-1987 J.F. de Haan   Effects of aerosols on the brightness and polarization of cloudless planetary atmospheres.

SCHEIKUNDE

- 29-10-1987 H.J. van Nieuwkerk   On-line radiometry in high-performance liquid chromatography using a storage loop.
- 19-11-1987 R.A. Baumann   Fundamental and applied aspects of phosphorescence detection in HPLC.
- 07-12-1987 R. van de Straat   Paracetamol-induced hepatotoxicity and prevention by structural modification - a molecular toxicological study.
- 12-02-1988 C.N. Smit   Synthetic investigations on some phosphaheteroalkenes.
- 03-03-1988 F.A. Maris   The on-line coupling of LC systems with GC detectors and capillary GC.
- 22-04-1988 H. Jansen   The use of solid-phase chemistries and miniaturization in postcolumn reaction detection systems for liquid chromatography.

AARDWETENSCHAPPEN

- 02-03-1988 V.B. Sibia The gaborone granite complex Botswana, southern Africa: an atypical rapakivi granite-massif anorthosite association.
- 27-06-1988 A.M. van den Kerkhof The systems $\text{CO}_2\text{-CH}_4\text{-N}_2$ fluid inclusions. Theoretical modelling and geological applications.

BIOLOGIE

- 22-09-1987 A.A.C. Jacobs Structure-function relationships of the K88 and K99 fibrillar adhesins of enterotoxigenetic *Escherichia coli*.
- 23-09-1987 B. Voorzanger Woorden, waarden en de evolutie van gedrag.
- 14-10-1987 H.E. van Capelleveen Ecotoxicity of heavy metals for terrestrial isopods.
- 14-10-1987 J. Frankema Bioenergetics of growth and product formation in *Bacillus Licheniformis*.
- 15-10-1987 mw. M-L M.C. Tan Somatic hybridization and cybridization in some *Solanaceae*.
- 27-11-1987 W.J.A.G. Dictus Calfluxin, a novel neuropeptide involved in the regulation of egg laying in *Lymnaea stagnalis*.
- 14-01-1988 J. van Diggelen A comparative study on the ecophysiology of salt marsh halophytes.
- 05-02-1988 J.J.M. Bedaux Statistical inference on spike trains.
- 07-04-1988 H.A. van der Woude Winter survival of temperate collembola.
- 29-04-1988 E.D. Schmidt Non synaptic release by the caudodorsal cells of *Lymnaea stagnalis*.

16-05-1988 E. Vreugdenhil	The molecular basis of egg laying and egg-laying behaviour in the freshwater snail <i>Lymnaea stagnalis</i> .
16-06-1988 mw. N. Harms	Genetic and physiological studies on methanol metabolism in <i>Paracoccus denitrificans</i> .
LETTEREN	
17-09-1987 P. Stoop	Niederländische Presse unter Druck. Deutsche auswärtige Pressepolitik und die Niederlande 1933-1940.
24-09-1987 P. Boomgaard	Children of the colonial state; population growth and economic development in Java, 1795-1880.
25-11-1987 P.C. van Royen	Zeevarenden op de koopvaardijvloot omstreeks 1700.
03-12-1987 D.A. van Stekelenburg (cum laude)	Michael Albinus Dantiscanus (1610-1653)
14-12-1987 R.R. Knoop (cum laude)	Antefixa Satricana.
21-01-1988 N.M.H. Maas	Marcellus Emants' opvattingen over kunst en leven in de periode 1869-1877.
07-06-1988 M. Rus	Textes, Fonctions et Formes Aspects de la littérature Française à l'aube des temps modernes.
16-06-1988 A. de Jong	Sociolinguistic aspects of French liaison.
23-06-1988 W.F.G. Breekveldt	Pragmatiek van de roman. Een onderzoek naar aspecten van Cornelia Wildschut, roman in brieven door E. Wolff-Bekker en A. Deken.

SOCIAAL-CULTURELE WETENSCHAPPEN

- 22-09-1987 T. Draisma The struggle against underdevelopment in Zambia since independence; what role for education?
- 12-11-1987 H.J. Evers Journalistiek en Ethiek.
- 19-11-1987 O.G.H.M. Smit Het individualiseringsbeginsel in de Algemene Bijstandswet. Een analyse van de bestuurlijk organisatorische omstandigheden waarbinnen aan het beginsel in de bestuurspraktijk inhoud wordt gegeven.
- 01-12-1987 J.J.M. Bijlmer Ambulante straatberoepen in Surabaya.
- 07-12-1987 A.D. Willemier Westra Axe, kracht om te leven.
- 11-05-1988 H.G.C. Schulte-Nordholt Een Balische Dynastie. Hierarchie en Conflict in de Negara Mengwi, 1700-1940
- 17-06-1988 mw. H.J. Raatgever (cum laude) De verwantschappelijke economie. Essays in de historisch-materialistische antropologie.
- 17-06-1988 A.R. Lampe Yo te nombro Libertad Iglesia y Estado en la sociedad esclavista de Curacao (1816-1863)
- 27-06-1988 H.B.M. Wijfjes Overheidsbemoeiing met radioprogramma's. (1919-1941)

PSYCHOLOGIE EN PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

- 18-09-1987 mw. M.J.A. Dekker Intelligentie van visueel gehandicapte kinderen in de leeftijd van 6 tot 15 jaar.
- 24-09-1987 S.E. Huismans Voorlichting over de toekomst en waarden.
- 30-09-1987 R. Boschhuizen Van vakinhouden tot leerinhouden.
- 17-02-1988 O.G. Meijer (cum laude) The Hierarchy Debate: Perspectives for a theory and history of movement science.

16-03-1988 mw. W.M.M. Altink-van den Berg	Selectie voor hoger onderwijs in ontwikkelingslanden.
24-03-1988 E.J. Stoffels	Reactions toward the stimulus source: The Locus of the effect.
04-05-1988 J.B. Netelenbos	Cognitie en motoriek bij jonge kinderen.
27-06-1988 M.L. Heemstra	Efficiency of human information processing, A model of cognitive energetics.
29-06-1988 R. Licht	Event-related potential asymmetries and word reading in children.
29-06-1988 M.C.M.M. Maassen	De pedagogische eros in het geding. Gustav Wyneken en de pedagogische vriendschap in de Freie Schulgemeinde Wickersdorf tussen 1906-1931.

BEWEGINGSWETENSCHAPPEN

18-12-1987 J.H.A. van Rossum	Motor Development and Practice.
17-03-1988 M.F. Bobbert	Vertical jumping. A study of muscle functioning and coordination.

WIJSBEGEERTE

24-03-1988 B. Voorsluis	Taal en relationaliteit. Over de scheppende en verbindende kracht van taal volgens Eugen Rosenstock-Huussy.
07-06-1988 D.V. House	Realism, Relativism and Truth.
23-06-1988 F. Hartensveld	Het concept mens in het denken van Abraham Joshua Heschel en de betekenis daarvan voor onderwijs en opleiding.

24-06-1988 S. Strijbos   Het technische wereldbeeld. Een wijsgerig onderzoek van het systeendenken.

ECONOMIE EN ECONOMETRIE

01-10-1987 mw. A. Rima   A dynamic model of house hold relocation.
L.J.G. van Wissen   A case study for the Amsterdam region.

29-10-1987 M. van Beek   Hamilton, list en het opvoedingsargument.

20-11-1987 B. Out   Transmarktprocessen.

30-11-1987 P. van Gool   Monetaire transmissie.

11-12-1987 R.E. van der Hoeven   Planning for basic needs.

04-03-1988 E. Vogelzang   A Quarterly Econometric Model of the World Coffee Economy.

26-05-1988 J.H.A. van Maanen   A Quantitative Analysis of Turkey.

17-06-1988 T. van der Meer   Optimization in econometrics with economic and statistical application.

20-06-1988 A. Szász   Monetaire diplomatie. Nederlands internationale monetaire politiek 1958-1987.

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00872 4225

